ÇEVRE YAPTIRIMLARINA GENEL BİR BAKIŞ

A GENERAL PERSPECTIVE ON ENVIRONMENTAL SANCTIONS

Dr. Hasan DURSUN*

ÖZ

Çevreye verilen zararlardan ötürü insanlık kıyamet öncesi günlerini yaşamaktadır. Çevreyi ihlal eden fiiller insanlığın en temel hukuki varlık ve menfaatlerini ihlal ettiğinden ağır cezalarla cezalandırılmalıdır. Türk pozitif hukukunda çevreyi korumak için öngörülen yaptırımlar, sistemsiz ve yetersizdir. Çevreyi ihlal eden fiillere karşı cezalandırma tasarlanırken idare hukuku, ceza hukuku ve özel hukuk yaptırımları dengeli bir şekilde öngörülmeli ve söz konusu yaptırımlar katı ve sert bir şekilde uygulanmalıdır. Ancak hangi yaptırım önlemleri alınırsa alınsın çevre sorunlarına uzun vadeli ve kalıcı bir çözüm getirilmesi olanaklı değildir. Bir başka deyişle, çevre ve doğa tahribini yalnızca yaptırımlar yoluyla önleyebilmek ham bir hayalden öteye geçmeyecektir. Çevre ve doğayı etkin bir şekilde koruyabilmek için belki de bütün insanlığın tek umut kaynağı olan Türkiye'nin ulusal ve uluslararası düzeyde oldukça köklü, ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki önlemler alması gerekir. Türkiye bu adımları atmadığı müddetçe mevcut durumda kıyameti öncesi günleri yaşayan insanoğlu, belki de 2100 yılına kadar Kıyametin kopmasına tanıklık edebilecektir.

Anahtar Kelimeler: Çevre, İdari Çevre Yaptırımı, Cezai Çevre Yaptırımı, Maddi Büyüme, Tüketimin Azaltılması.

Makalenin Geliş Tarihi : 08/03/2018
Makalenin Kabul Tarihi : 13/11/2018

* Özyeğin Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi,
e-mail: hasan.dursun@ozyegin.edu.tr
(Bu çalışmada ileri sürülen görüşler, yazarın kişisel görüşlerini yansıtmaktadır).

ABSTRACT

Due to given damage against environment, humankind lives the advanced days of Reckoning. Violating acts that against environment infringe the most basic status and interests of humankind so those acts must be punished with heavy penalties. The sanctions that contemplated in Turkish positive law to protect environment are unsystematic and inadequate. During the envisaged penalties against the violating acts for the environment, both administrative, criminal and civil law sanctions has to be prescribed in a measured way and aforementioned sanctions must be applied in a harsh and firm way. However, in any manner whatsoever sanctions measures are impossible to solve the environmental problems in long dated and permanently. In other words, preventing the destruction of nature and environment solely with sanctions cannot go beyond from the immature dream. To protect effectively the environment and nature, Turkey, probably the sole hope of all humankind, has to take drastic economic, social, cultural and legal measures both national and international level. If Turkey do not take steps, the humankind that lives the advanced days of Reckoning at present days, possibly can witness the Day of Judgement until 2100.

Keywords: Environment, Administrative Environmental Sanction, Criminal Environmental Sanction, Material Growth, Reducing Consumption.

GİRİŞ

Günümüzde insanlık en parlak, buna karşın, en endişe verici bir dönemi yaşamaktadır. Gerçekten de çağımızda görülen teknolojik gelişmeler, yakın zamanlara kadar bilim ile tekniğin ve bizzat insan yaşamına ilişkin düzenlemenin dayandığı temel yapıları yıkmış veya altüst etmiştir. Bu durum sonucunda ise insan düşüncesi canlı ve çarpıcı bir görünüm kazanmış, örneğin, ortaçağ kimyacılarına hayal gibi görünen maddeyi gerçekleştirme olayı günümüzde gerçekleştirilmiştir.

Bununla birlikte, bütün bu durumların büyük bir hızla ortaya çıkması, geleneksel yöntemi yıkmaları ve etkilerini insan yaşamının bütün ilişkilerine ve biçimlerine kadar yaygınlaştırmaları sonucu insanın yaşamını sürdürebilmesi konusunda endişe verici sorunlara yol açmıştır.[1]

İşte bu sorunlardan belki de en önemlisi doğal çevredeki[2] dengenin, daha açık bir deyişle, organik ve inorganik çevre ile bu çevrede yaşayan varlıklar arasındaki uyumun bozulmaya başlamış olmasıdır. Bu bağlamda, teknolojik gelişmenin kontrol altına alınmayan zararları sonuçlarının bu dengeyi bozduğu ve bunların insanlık için son derece tehdit edici, tehlikeli bir geleceğin belirtilerini oluşturduğu anlaşılmıştır.[3]

Günümüzde; büyük kentlerde hava kirliliğinin ve genel olarak içme suyu ve çevre kirliliğinin artması, küresel ısınma, Grönland ve Antarktika kutuplarında buzulların erimesi, doğal afetlerin atması, dünya atmosferinin ozon tabakasının delinmesi, özellikle tropikal ormanlar olmak üzere "ormanların yok olması, ormansızlaşma" (deforestation), binlerce türün yok olmasıyla biyo-çeşitliliğin kaybedilmesi veya hızlıca azalması, toprakların tükenmesi, "çölleşme" (desertification), asit yağmurları, başta nükleer çöpler olmak üzere çöplerin birikmesi ve bunların okyanuslarda ya da anakaralarda denetim altına alınmasının olanaksızlaşması, nükleer felaketlerin artması ve yeni Çernobiller tehdidi, besinlerin böcek ilaçları ve diğer toksin maddelerle veya genetik "güdümler" (manipülasyonlar) ile kirlenmesi, deli ve diğer hormonlu etler, çevresel tehlike işaretlerini kırmızıya çevirmiş, insanın karşı karşıya olduğu büyük ve onarılması oldukça güç tehlikeleri oluşturmuştur.[4] Bu

1 Toroslu, Nevzat: "Doğal Çevrenin Kirletilmesi ve Ceza Hukuku" (Prof. Dr. Akif Erginay'a 65 inci Yaş Armağanı, AÜHFY No. 460, Ankara 1981, s. 149-190), s. 149.

2 Çevre; yaşayan varlıkların büyümesini ve gelişimini etkileyen dışsal şartların bütününü ifade eder. İnsan çevresi ise hem insanlarca kurulmuş hem de doğal olarak mevcut olan dışsal fiziki koşullara karşılık düşmektedir. Bkz. Aral, Berdal: Üçüncü Kuşak İnsan Hakları Olarak Kolektif Haklar, Ankara 2010, s. 223.

3 Toroslu, Doğal Çevrenin Kirletilmesi ve Ceza Hukuku, s. 149-150.

4 Löwy, Michael: Ekososyalizm Kapitalist Ekolojik Felâkete Radikal Bir Alternatif (Écosocialisme L'alternativeradicaleá la catastropheécologiquecapitaliste,

çevre tehlikelerine; havanın, denizlerin, nehirlerin ve göllerin kirlenmesini, bazı bitki ve hayvan türlerinin yok olmasını, toprağın kötü işlenmesinden ve ormansızlaşmadan kaynaklanan toprak kaybını, doğal kaynakların hızla tükenmesini, radyoaktif gaz sızıntıları ile kimyasal gaz sızıntılarını da ilave etmek gerekir.[5]Bu çalışmada, öncelikle, çevrenin korunmasında ceza ve idare hukukunun rolü, kısacası, çevre denetimi sistemi incelenecek ve çevre yaptırımlarına temas edilecek, daha sonra ise çevreyi korumak için öngörülen temel Türk hukuk normlarının irdelemesi yapılacaktır. Çalışmanın sonuç kısmında ise etkin bir çevre koruma düzeneği kurabilmek için Türkiye'nin oynaması gereken ulusal ve uluslararası role değinilecektir.

I. ÇEVRE DENETİM SİSTEMİ ve YAPTIRIMLARI

1. Çevrenin Korunmasında Ceza ve İdare Hukukuna Düşen Rol

İnsan, doğal dengedeki bozulmanın bilincine, bu bozulma çok yakın geçmişte en üst seviyeye çıkınca, ekoloji sayesinde[6] farkına varabilmiş[7] ve böylelikle içinde yaşadığı ortamı yönetmek zorunda

Fayard2011'den çeviren; Hande Turan Abadan), Epos Yayınları, Ankara 2014, s. 21.

5 Aral, s. 224-225.

6 Ekoloji veya çevre biliminin en büyük katkısı, gezegeni tehdit eden mevcut üretim ve tüketim tarzının sonuçları hakkındaki tehlikelerin farkına varmamızı sağlamak olmuştur. Gerçekten de çevreye yönelik saldırıların katlanarak artması ve ekolojik dengenin bozulmasının yarattığı giderek büyüyen tehdit, insan türünün bile dünya üzerinde varlığını sürdürebilirliğini tehlikeye sokan bir felaketle karşı karşıya kaldığımızı göstermektedir. Bu bağlamda insanoğlunun radikal değişimleri gerekli kılan bir medeniyet krizi ile karşı karşıya bulunduğu açıktır. Bkz. Löwy, s. 24.

7 Daha açık bir deyişle, 1980'li yıllarda serbest piyasa, 1990'lı yıllardaki küreselleşme akımlarının ivme kazanması, çevre felaketlerini artırmış ve bu durum, halkın bir kısmında çevreye karşı duyarlılık ve sorumluluk bilincinin oluşmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bu yıllardan önce halkın büyük çoğunluğu, çevre sorunlarına karşı bilinçsiz ve duyarsız bir tutum takınmıştı. Söz konusu çoğunluk, Bronson-Cattel'in belirttiği üzere, sanayi faaliyetlerin ilerlemesini ve gelişmesini kaçınılmaz bir gereklilik olarak görmüş ve askeri sanayi dâhil tüm sanayiin havayı, yeryüzünü ve suyu kirletmesini, ozon tabakasını delmesini ve

olduğunun bilincine ulaşmıştır. Bu bağlamda, hava, su, toprak ve buralarda bitki ve hayvanlardan oluşan ortak varlığın denetlenmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.[8] Bundan başka, biyosferin ve dünyanın taşıma kapasitesinin sınırlı kapasitesi dikkate alınarak çevre konusunda yeni idari kavramların konulması ve uygulanmasını gerektirmekte ve yalnızca iş birliği, pazarlık ve teknik kurallar üzerinde yoğunlaşmanın yetersiz olduğu anlaşılmış bulunmaktadır. Bir başka deyişle, çevre konusunda etkin bir koruma sağlayabilmek için kuralların kendisinden ziyade uygulama sisteminin daha önemli olduğu ortaya çıkmıştır.[9]

Konu, çevre denetim sisteminden açılmışken şu hususu hemen ifade etmek gerekir ki, günümüzden daha fazla olarak gelecekte, çevrenin hukuksal kontrolü daha fazla olarak idare hukukunun araçlarına bağlı olacaktır. Bununla birlikte, bu ifadeden, gelecekte, çevreyi korumak için alınacak ceza hukuku ve benzeri yaptırımların daha az önem taşıyacağı sonucu çıkartılmamalıdır. Gerçekten de, günümüzde, çevresel felaket tehditleri hızla yaklaştığı için insanoğlu büyük sorunlarla yüz yüze kalmaktadır. Bu yüzden "çevrebilim" (ecology) ve biyosferle ilgili birçok çevresel amaçlar, kısmi değil, tam bir başarı elde etmek istemektedir. Bununla birlikte, insanoğlu böyle zorluklarla savaşım vermeye alışmamıştır. Zira çoğu hukuk dallarında, o hukuk dalının öngördüğü normların belirli birtakım ihlallerine az veya çok hoşgörü gösterilebilir. Bir başka deyişle, bazı insanların o hukuk da-

yenilenemeyen kaynakların kullanmasını doğal kabul etmiştir. Bu anlayışın modası geçmiştir. Gerçekten de Birleşmiş Milletler Çevre Programının önceki başkanlarından birisi, neden olduğumuz çevresel zararların bir "nükleer yıkım"dan (nuclearholocaust) daha tehlikeli olduğunu belirtmiştir. Bkz. Bronson-Cattel, Elizabeth: "The Environmental Movement Is a Strong Political Force" (Politics In America Opposing Viewpoints, Editörler; Stacey L. Tipp ve Carol Wekesser, Greenhaven Press, Inc. San Diego, CA, 1992, s. 149-153), s. 150.

8 Toroslu, Doğal Çevrenin Kirletilmesi ve Ceza Hukuku, s. 150.

9 Westerlund, Staffan: "The Effect of Administrative Law on the Shape and the Application of Environmental Offences" (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki 1992, s. 157-175), s. 162.

lında öngörülen kurallara uymaması, uygulama açısından pek fazla sorun oluşturmamakta, hukuk dalının hedefleri tam olarak tutmasa bile kısmı bir tatmin sağlanabilmektedir. Bununla birlikte, çevre konusunda durum değişiklik göstermektedir. Çünkü çevre koruma sisteminin etkin bir işleve kavuşabilmesi için çevre hukuku sistemi; temel standartları, uygulama ve icra kurallarıyla bir bütünlük oluşturmakta ve ancak söz konusu bütünselliğe uyulması koşuluyla çevresel hedefler yakalanabilmektedir. Bu sonuç, en azından, "sorumlu kalkınma" (responsible development) ilkesine uyum sağlayabilmek açısından geçerli bulunmaktadır.[10]

Ülkeler, çevre suçlarının tasarlanmasında üç farklı model kullanmaktadırlar. Bunlardan ilki, çevre suçlarını, idare hukukuna mutlak bağımlı[11] veya ona "ilave" (accessory) olarak düzenlemektir. Çevre ceza hukuku suçlarının idare hukukuna ilave olarak düzenlenmesi konusunda verilecek en iyi örnek İtalya'dır. Gerçekten de İtalya'da çevre ceza hukuku suçları, idari düzenleme veya kararların ihlali halinde ön-

10 Krş. Westerlund, s. 164. Yazar, bizim "sorumlu kalkınma" diye bahsettiğimiz kavram için "sürdürülebilir kalkınma" (sustainabledevelopment) kavramını kullanmaktadır. Aslında sürdürülebilir kalkınma kavramı yerine sorumlu kalkınma kavramının kullanılmasının zamanı gelmiştir. Zira sürdürülebilir kalkınma kavramının kullanılması sonucunda çevreye zarar verdikten sonra önlem alınması ve "kalkınma" ile "çevre" kavramlarının birbirinin zıddı gibi bir anlam doğuyor olmasına karşın sorumlu kalkınma kavramının kullanılması sonucu, söz konusu kavramların birbirinin tersi olmadığı, hatta çevre konusunda sorumluluk gösterilmeden kalkınmanın olmayacağı ve çevreye zarar vermeden önce önleyici tedbir alınmasının gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bu bağlamda "sorumlu kalkınma" kavramının kullanılmasının daha yerinde olduğu açıktır.

11 Çevre suçlarının, idare hukukuna mutlak bağımlı olarak düzenlemesi, "idari model" olarak adlandırılmaktadır. Çevreyi hukuksal olarak denetim altında tutabilmek için yalnızca idari yaptırımların uygulanmasını öngören bu model, değişik şekillerde uygulanabilmektedir. Bu bağlamda ilk yöntem olarak, hangi idari veya siyasi organın kalite standartlarını belirlemesine bağlı olarak, gerekli standartlara uymayan kişilere idari yaptırımlar öngörülmektedir. İkinci yöntem olarak ise hukuken zorunlu ve gerekli standartların yerine getirildiği görülmeden yeni "tesis" (source) yapımına veya mevcut tesisin kapasitesinin güçlendirilmesine izin verilmemektedir. Bkz. Westerlund, s. 171.

görülen suçlara ek olarak tanımlanmaktadır. Bu modelde, ceza hukuku, nihai olarak, idari düzene uyumu veya idari organlarla daha iyi iş birliğini sağlamak amacıyla kullanılır. Model çerçevesinde ceza hukukunun amacı, yalnızca idare hukukunu desteklemektir. Model, suç tanımında görülen esnekliği azaltmak ve ceza hukukunun "öngörülebilirlik" ile "suç ve cezada kanunilik" ilkelerine en azından kısmen uyum sağlayabilmek için sabit "salınım" (emission) ve "bağışıklık" (immission) miktarlarının üst düzey idari organlar tarafından saptanacağını öngörmektedir. Bu model yöntemiyle suçların tanımlanmasında, idarenin takdir yetkisinin azaltılarak bağlı yetkiye sahip olması temin edilmekte, öngörülebilirlik sağlanmakta ve bazı ispat sorunları ortadan kaldırılmaktadır. Ancak idari kararlara bağımlılıktan kaynaklanan bu zafiyetlerin önüne geçilse de sabit salınım ve bağışıklık sınırlarının nasıl saptanacağı sorununun doğduğunu belirtmek gerekir. Bu bağlamda ekonomik menfaatler gereği sınırların oldukça yüksek bir şekilde saptadığı durumlarda çevre kirliliği zirve yapmaktadır. Model böyle durumlarda çevre ceza hukukunun devreye gireceğini öngörmektedir.[12]

İkinci model, çevre suçlarını, salt idare hukuku düzenlemeleri ve idari kararların ihlaline özgülememekte, su, toprak, hava gibi bazı çevre araçlarına zarar veren veya onları tehlikeye koyan fiilleri ceza hukuku cezalarıyla cezalandırmaktadır. Bununla birlikte söz konusu fiiller cezalandırılırken idari menfaatler ve idarece özen gösterilen hususlar da korunmaktadır. Bu korunma yüzünden, çevreyle ilgili kurum ve kuruluşlar, "izin verme" gibi yöntemlerle çevre kirliliğini yasal hale getirebilmektedir. Bu model göreceli olarak kısmen idari düzenleme ve kararlara bağlı olsa da hatalı veya haksız yere izin verilmesinden dolayı kirliliğin oluşması durumunda ceza verilip verilmeyeceği, yargı organlarının idari kararları hangi ölçüde inceleme ve denetleme yetkisinin bulunacağı gibi konularda sorunlar doğurmaktadır. Bu bağlamda temel sorun, nihai olarak, adli veya idari hangi organının çevre

12 Albrecht, Hans-Jörg: "Survey on Cooperation and Communication Between Authorities in the Field of Controlling Harm to the Environment" (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki, 1992, s. 228-250), s. 239.

suçunun işlenip işlenmediği konusunda belirleyici olduğu noktasında toplanmaktadır.[13]

Üçüncü model, çevre ceza hukukunu, çevre idare hukukundan bütünüyle ayrı görerek, kamuyu tehlike altına bırakan veya hayat ve çevre unsurlarına(toprak, hava, su gibi) somut tehlike oluşturan insan yaşamına veya sağlığına ciddi tehdit oluşturan fiilleri doğrudan cezalandırmakta ve bu tip fiillerin işlenmesine idari olarak izin verilmesini yasaklamaktadır. Ceza hukuku özerk bir şekilde suçları tanımladığına göre bu modelden doğan temel sorun; kişisel davranış ile çevre zararı arasındaki ilişkinin nedensellik bağıyla açık ve kesin bir şekilde kanıtlanmasının zorluğudur. Nitekim bu modeli uygulayan ülkelerden İsveç, Almanya ve Polonya'da çevre suçlarından dolayı cezai mahkûmiyet oldukça nadir olarak görülmektedir. Genel olarak bu sorunu çözebilmek için çevre ceza hukukunu genişletmek ve mahkûmiyet için aranan sıkı kanıt şartını hafifletmek için davranış ile çevrenin unsuru arasındaki zarar arasında nedensellik bağlantısının bulunmasının kanıtlanmasından vazgeçilerek soyut tehlikenin cezalandırılması yönünde bir eğilim bulunmaktadır. Bu modelin uygulanması durumunda ceza hukukunun sınırlandırılması gereksinimi duyulmakta ve bazı davranışlar bölünerek bir kısmına hukuksal açıdan önem tanınmamakta veya örneğin, kirliliğin, iyi tarım uygulamalarının sonucu olduğu gibi savunmalara izin verilerek cezai suçlama yöneltilmemektedir.[14]

Bir ülke, bu modelleri birbirine karıştırılarak uygulamamalı ve bunlardan birisini seçerek uygulaması gerekir. Modellerin birbirine karıştırılması durumunda idari model baskın çıkmakta ve ceza hukuku, idare hukuku hatta özel hukuk görünümlü bir hale gelmekte, böylelikle ceza hukuku, en önemli işlevi olan "ahlaklandırma işlevini" (moralizing functions) kaybetmektedir. Bu yüzden söz konusu modelleri birbirinden ayırarak aralarında "koordinasyon" (eşgüdüm) sağlamak uygun bir strateji olarak gözükmektedir. Bu bağlamda ceza hukukunu yalın ve açık normlara indirgemek, idari yaptırım ve süreçleri

13 Albrecht, s. 239-240.

14 Albrecht, s. 239-240.

ise yalnızca idari düzenleme ve emirlere uymama halinde kullanmak uygun düşer.[15]

Söz konusu modeller arasında koordinasyon sağlanırken dikkat edilmesi gereken bir başka nokta, ceza hukukunun, idari karar alma olgusuna sokulurken kullanılan ölçütlerin ceza hukukundan türetilmesinin gerekliliğidir. Bu bağlamda çevre ceza suçlarını soruştururken ve bildirirken uyumlu kılavuz ilkelerin geliştirilmesinin mutlak zorunlu olduğunu belirtmek gerekir. Bu kılavuz ilkeler, daha ziyade nesnel önlemler şeklinde sorun doğuran olayların ciddiyetini ve bugün olduğundan farklı olarak idare ile sanayi paydaşları arasındaki uyuşmazlığın ağırlığını kavrayıcı nitelikte olmalıdır.[16]

Çevrenin korunması için cezai yaptırımlar öngörülürken tek başına ne ceza hukuku ve ne de idare hukuku yaptırımları yeterlidir. Bu bağlamda her iki hukuk dalının yaptırımlarının, iş birliği içerisinde ve etkin bir şekilde uygulanması gerekir.[17] Çevreyi koruyucu yaptırımlar bağlamında; ceza hukuku ve idare hukuku arasında en az üç türlü bir ilişki doğmaktadır. Bunlardan ilki, çevre konusunda öngörülen cezai ve idari yaptırımların çoğunun aralarında hangisinin gerçek anlamda cezai, hangisinin ise idari yaptırım oluşturacağına ilişkin keskin bir sınırın bulunmamasıdır. İkincisi, çevre hukuku yaptırımları konusundaki bazı ceza hukuku normlarının açık ceza normu[18] niteliği taşıması

15 Albrecht, s. 250.

16 Albrecht, s. 250.

17 Zira çevreyi korumak için öngörülen suçlar, geleneksel suçlarından önemli bir açıdan ayrılmaktadır. Daha açık bir deyişle, çevre suçları, idare hukukuna yollama yapılmadan veya en azından çevre yönetimi düzeninde yer alan norm, karar idare hukuku veya standartlarını dikkate almadan tanımlanamaz. Bkz. "Background Paper for the Seminar on the Policy of Criminal Law in the Protection of Nature and the Environment in a European Perspective" (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki 1992, s. 57-74), s. 64.

18 Bir norm, ileride yapılacak bir idari düzenlemeye aykırılığı cezalandırıyorsa o norma açık ceza normu denilir. Bkz. Antolisei, Francesco ve Conti, Luigi: Manuale Di Diritto Penale Parte Generale, Quattordicesima Edizione, Dott. A. Giuffrè Editore, Milano 1997, s. 71. Kısacası, bir normun kural kısmı somut ve

ve kuralın hüküm kısmının idare hukukuna ait işlemlerle doldurulacağının öngörülmesidir. Son olarak ise çevre konusunda cezai sorumluluk doğabilmesi için gerekli olan koşulun, bir başka deyişle, ön şartın, öncelikle, idari sorumluluğa karar verilmiş olmasıdır.[19]

Yukarıda çevresel bir hedefe etkin bir şekilde ulaşabilmek için ceza ve idare hukuku yaptırımlarının her ikisinin birden kullanılmasının gerekli olduğu ifade edilmişti. Ancak, çevrenin korunması konusunda öngörülen ceza hukuku yaptırımlarının etkinliğinin sınırlı olduğu unutulmamalıdır. Bu bağlamda, çevre güvenliği için öngörülen kanun ve düzenlemelere aykırı davranılması halinde daha çok idare hukuku yaptırımlarının öngörüldüğünü belirtmek gerekir.[20] Daha açık bir deyişle, köklü temelleri ve yaşamsal önemde ilkeleri bulunmasına karşın, çevrenin korunmasında ceza hukukunun etkinliğinin yetersiz olduğu gözlemlenmektedir. Çevrenin korunması bağlamında ceza hukuku yaptırımları, somut olarak büyük zarar veren veya hasara yol açan olaylarda veya "tehlikeli atıkların gizlice boşaltılması" (midnight dumping of hazardouswastes) gibi konularda devreye girmelidir. Çünkü böyle nitelikteki fiiller kendi başına büyük bir tehlike doğurduğundan, ceza hukuku yaptırımının sınırlı etkisi olmasına karşın, ona başvurulmaktan başka çıkar bir yol bulunamamaktadır. Ancak cezai yaptırımların hiçbir zaman tek başına uygulanması da etkin olamamakta, çevre koruması bağlamında etkin bir sonuç alabilmek için cezai yaptırımlar yanında; "temizleme zorunluluğu", "zararın ödenmesi" gibi özel hukuk yaptırımlarının da devreye sokulması gerekmektedir.[21]

Öte yandan, çevrenin bozulmasına, bir değil, birden çok fiil yol açtığından bu fiillerden birisinin çevreye olumsuz etkisi çok küçük

güncel olmayıp sonradan idari düzenlemeyle doldurulacağı öngörülüyorsa o norma açık ceza normu denilir.

19 Naumov, Anatolij:"Administrative and Penal Sanctions in the Field of the Environmental Crime"(Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki, 1992, s. 186-190), s. 186-187.

20 Delmas, Mireille Marty ve Teitgen, Catherine Colly: Punirsansjuger, Economica, Paris 1992, s. 20.

21 Westerlund, s. 170.

olabilmekte ve o basit fiil için cezai yaptırımlara başvurmak doğru olmamaktadır. Bu yüzden ceza hukuku yaptırımları yanında, idare hukuku yaptırımlarına başvurmak en doğru yol olarak gözükmektedir. İdari yaptırımlara başvurulurken ise değişik alanlarda kural konulmasına ve bir takım idari eylemlerde bulunulması gerekmektedir. Örneğin,[22] lisans ve gözetim yoluyla kanunların bulunabilen en iyi teknolojinin kullanılmasını gerektirdiği aranmalı veya çevreyi "maliyet etkin" (costeffective) bir şekilde iyileştirmek için kirletenler arasında gönüllü veya zorunlu olarak uygulama yapılması koşulu aranmalı ve bunları ihlal edenler, idari ceza yoluyla cezalandırılmalıdır.[23]

Yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere, çevrenin denetimi konusunda uygulanacak sistem, oldukça karmaşık olarak gözükmektedir. Zira bu sistemin temel unsurlarından her birisi belirli birtakım çıkarlarla uyuşmazlık içerisine gireceğinden, sistemin sağlam bir şekilde uygulanabilmesi için çeşitli hukuksal yaptırımlarla desteklenmesine mutlak bir gereksinim bulunmaktadır.[24] Bu bağlamda çevre suç ve cezalarını tam olarak kavrayabilmek açısından "yaptırım"[25] ve "çevre yaptırımları" kavramları üzerinde kısaca durmak uygun olacaktır.

2. Çevreyi Korumak İçin Öngörülen Yaptırımlar

Hukuksal açıdan yaptırımlar; hukuka ve emre uyumu en üst düzeyde sağlayabilmek için öngörülen araçlardır. Bir başka deyişle, yaptırımlar, insanları ve firmaları belirli bir şekilde davranma veya davranmamaya iterler. Bununla birlikte, insan ve teşebbüsleri belirli bir şekilde davranma veya davranmama hedefine ulaşabilmek için yalnızca yaptırımların kullanılması yetmemektedir. Bu hedefi gerçekleştirebilmek için bilgi, ekonomik teşvik gibi diğer unsurların da yaptırımlarla birlikte kullanılması gerekmektedir.[26]

22 Bu konuda çok sayıda örnek için bkz. Westerlund, s. 171.

23 Westerlund, s. 171.

24 Westerlund, s. 172.

25 Yaptırım hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dursun, Hasan: İdari Suç ve Cezalarda Kanunilik İlkesi, Ankara 2015, s. 411 vd.

26 Westerlund, s. 172-173.

Belirli bir şekilde davranma/davranmamaya yöneltici unsurlar olarak "yaptırım" kavramı, maddi açıdan "yaptırım" anlamını taşımakta ve onun özgürlüğü bağlayıcı ceza, para cezası gibi değişik türleri bulunmaktadır. Diğer yönlendirici yaptırımları ise "zararın tazmini", "ruhsatın iptali" gibi araçlar oluşturmaktadır. Bununla birlikte "yönlendirici araçlar" kavramı, "yaptırım" kavramından daha geniş bulunmaktadır. Daha somut bir deyişle, yaptırım niteliğinde bulunan "temizleme emirleri", "faaliyetin durdurulması emirleri" ve "diğer emirler" "yönlendirici araçlar" kavramının içerisine girdiği gibi, ilave vergi, ek bedel gibi diğer yönlendirici unsurlar da söz konusu kavramın içerisine girmektedir. Bununla birlikte, kirletici faaliyetin yürütülmesini engellemek ile düzgün bir şekilde faaliyete yönlendirme bakımından belirli bir miktarın ödenmesi, zararın giderilmesi, vergi konulması veya para cezasının ödenmesi arasında pek fazla bir fark bulunmamaktadır. Zira bunların tümü, yaptırım kavramının içerisine girmektedir. Ancak, bu konuda ülkelerin uygulaması bakımından bir takım sosyal farklılıklar bulunduğunu belirtmek gerekir. Örneğin, bir ülkede, para cezasının ödenmesi, hukuka aykırı bir davranışın yapıldığını örtük bir şekilde ifade ederken, aynı ülkede tazminat niteliğinde bir bedel ödenmesi, hukuka aykırı bir davranışın yapıldığını göstermemektedir.[27]

Çoğu ülkelerin çevre hukuklarında cezai ve idari yaptırımlar birlikte kullanılmaktadır. Bununla birlikte, genel olarak ülkeler yaptırımları çevreye aykırı suçlardan "yalıtılmış" (soyutlamış) bir şekilde öngörmekte ve onları da etkin bir şekilde uygulamamaktadır. Daha somut bir deyişle, çevreye aykırı eylem, ceza veya idare hukukunun yaptırımlarını davet edecek olsa bile söz konusu eylemin işlenilmesine göz yumulmaktadır.[28]

Ülkeler tarafından çevre suçlarının işlenilmesine göz yumulması dışında söz konusu suçlar için oldukça ayrıksı durumlarda hürriyeti bağlayıcı cezanın öngörüldüğünü belirtmek gerekir. Bu durum ülkelerin çevreyi korumak konusunda çifte standartlarının bulunduğunu gös-

27 Krş. Westerlund, s. 173.

28 Westerlund, s. 174.

termektedir. Daha açık bir deyişle, kural koyucular, çevresel nedenlerle bir kısım faaliyet ve eylemleri yasaklasalar veya sınırlandırsalar bile çevre suçu işleyen failin maruz kalacağı yükümlülük oldukça nadir durumlarda hürriyeti bağlayıcı ceza olarak öngörülmekte, genel olarak para cezasına ve/veya tazminatın ödenmesi yaptırımına hükmedilmektedir. Hâlbuki etkin bir şekilde çevrenin korunmasını sağlayabilmek için hürriyeti bağlayıcı ceza yanında idari cezaların da çeşitlendirilmesi, daha açık bir deyişle, para cezası veya tazminat dışında kalan diğer idari cezaların da öngörülmesine gereksinim bulunmaktadır. Bu bağlamda çevre konusundaki kanun, kural ve kararlara etkin bir şekilde uyum sağlayabilmek bakımından çevreyi kirletici faaliyet veya eylemin durdurulması şeklinde bir yaptırımın da öngörülmesi gerekir.[29] Hatta cezai veya idari yaptırımlar, "faaliyetin durdurulması" yaptırımına nazaran ikinci derecede önem taşımaktadır. Zira cezai veya idari yaptırımın uygulanmasına rağmen çevreyi kirletici faaliyet veya eyleme devam edilmesi, failin para kazanması veya artırması veya başka türlü çıkar elde etmesine yarar. Hâlbuki çevreyi kirletici faaliyet veya eylemin durdurulması üzerine failin o işten elde edeceği kazanç sıfıra düşer. Bu durum, çevrenin etkin bir şekilde korunması bakımından diğer idari yaptırımların önemini açık ve kesin bir şekilde ortaya koymaktadır.[30] Hatta çevre konusunda öngörülen idari yaptırımların merkezini ve en etkin olanını hukuka aykırı bir şekilde çevreyi kirletici olarak yürütülen faaliyetin derhal durdurulması oluşturur.[31]

Buraya kadar yapılan açıklamalardan anlaşılacağı üzere, çevre yaptırım sisteminin en önemli hedefi, hukuka uyulmasını sağlamak ve çevresel olarak zararsız bir şekilde faaliyet veya eylemin yürütülmesini sağlamaktır.[32]

29 Nitekim 9.8.1983 tarih ve 2872 sayılı Çevre Kanununun 15. maddesinin 2. fıkrasında; çevre ve insan sağlığı yönünden tehlike yaratan faaliyetlerin süre verilmeksizin durdurulacağı ifade edilerek böyle bir yaptırım öngörülmüştür.

30 Krş. Westerlund, s. 174.

31 Westerlund, s. 175.

32 Westerlund, s. 175.

II- ÇEVREYİ KORUMAK İÇİN ÖNGÖRÜLEN TÜRK HUKUK YAPTIRIMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Bu kısımda çevreyi korumak için Türk Ceza Kanunu, Çevre Kanunu ve Kabahatler Kanununda öngörülen yaptırımlar incelenecek ve onların bir değerlendirmesi yapılacaktır.

1. Türk Ceza Kanununda

a. Mevcut Durum

26.9.2004 tarih ve 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun (TCK) "Topluma Karşı Suçlar" başlıklı Üçüncü Kısmının İkinci Bölümünde "Çevreye Karşı Suçlar" düzenlenmiştir. Kanunun 181. maddesinde "çevrenin kasten kirletilmesi", 182. maddesinde "çevrenin taksirle kirletilmesi", 183. maddesinde "gürültüye neden olma", 184. maddesinde ise "imar kirliliğine neden olma" suçları düzenlenmiştir.

b. Türk Ceza Kanununun Çevre Suçlarını Düzenleyen Maddelerinin Değerlendirilmesi

Bu kısımda 5237 sayılı TCK'nın çevre karşı öngörmüş olduğu suçların genel olarak ve maddesel temelde bir değerlendirilmesi yapılacaktır.

aa. Genel Olarak

Mülga 765 sayılı Türk Ceza Kanunundan farklı olarak, 5237 sayılı TCK'da çevre suçlarının kendisine özgü bir bölüm altında ilk defa olarak düzenlenmesi oldukça isabetli olmuştur. Her şeyden önce çevre ihlallerinin suç olarak düzenlenmesiyle günümüzde yaşamsal derecede önem taşıyan çevre, bir "varlık" olarak kabul edilerek suçun hukuki konusu oluşturulmuş[33] ve böylelikle çağdaş gelişmelere uygun davra-

33 Suçun hukuki konusunu, suç tarafından ihlal edilen hukuki varlık veya menfaat oluşturur. Suç tarafından yapılan ihlâl, korunan varlık veya menfaatin tamamen veya kısmen zarara uğramasına veya sadece tehdit edilmesine, bir başka deyişle, gerçek veya gizilgüç (potansiyel) bir zararın gerçekleşmesine göre iki şekilde ortaya çıkar. Bunlar; zarar verme ve tehlikeye koymadır. Bkz. Toroslu, Nevzat: Ceza Hukuku, İkinci Baskı, Ankara1991, s. 47-48. Bu bağlamda çevreye karşı bir takım ihlallerin suç olarak kabul edilmesiyle çevre suçlarının hukuki

nılmıştır. Zira çağdaş ülkeler artan bir oranda çevre ihlallerini suç haline getirmektedir. 5237 sayılı TCK, çevrenin kirletilmesini, ceza hukuku anlamında başlı başına bir "haksızlık" veya "hukuka aykırılık" olarak kabul etmesi yerindedir. Yine TCK'nın 1. maddesinde "çevrenin korunması"nın Ceza Kanununun amaçları arasında sayılmasını da[34] kanun koyucunun bu değere verdiği özel önemi göstermesi bakımından yerinde bir düzenleme olarak kabul etmek gerekir.[35]

5237 sayılı TCK, çevreye karşı suçları ilk defa düzenlemesi olumlu olmakla birlikte gerek maddeleri itibarıyla gerekse genel olarak yapılan düzenlemelerin eksik, yanlış ve hatalı hükümlerle dolu olduğunu belirtmek gerekir. Maddeleri itibarıyla yapılan düzenlemelerin isabetsizliğine aşağıda temas edileceğinden burada geneli itibarıyla görülen isabetsizliklerden bahsetmek uygun olacaktır.

Bir kere, TCK'da düzenlenen çevre suçları, sistematikten yoksun ve uygulama kabiliyeti bulunmamaktadır. Daha açık bir deyişle, TCK'nın çevre suçları olarak öngördüğü "çevrenin kasten kirletilmesi", "çevrenin taksirle kirletilmesi" ve "gürültüye neden olma", suçlarının uygulama kabiliyeti bulunmamaktadır. Nitekim ülkemizde yoğun bir şekilde çevrenin kirletilmesi ve gürültü olaylarına rastlanılmasına karşın, 5237 sayılı TCK'nın yürürlüğe girdiği yaklaşık 15 yıldan beri, bu suçlarla ilgili tek bir Yargıtay kararına rastlanılmamıştır. Öte yandan, TCK'da "imar kirliliği"[36] olarak gösterilen suç da gerçek anlamda bir çevre suçu olmayıp "kente karşı işlenen bir suç" niteliğini taşımaktadır.

konusunu çevreye zarar verme veya tehlikeye koyma oluşturacaktır.

34 TCK'nın 1. maddesinin 1. fıkrasında; Ceza Kanununun amacının; kişi hak ve özgürlüklerini, kamu düzen ve güvenliğini, hukuk devletini, kamu sağlığını ve çevreyi, toplum barışını korumak ve suç işlenmesini önlemek olduğu belirtilmiştir.

35 Krş. Özcan, Onur: "Türk Hukukunda Çevre Suçları" (Uğur Alacakaptan'a Armağan 1, İstanbul 2008, s. 565-588), s. 572.

36 Aslında imar sözcüğünün sözlük anlamı; bayındırlık, bayındır duruma getirme, geliştirme olduğundan, olumlu bir anlamı olan "imar" sözcüğünün yanına "kirlilik" sözcüğünün yakışmadığını da belirtmek gerekir. Bkz. Alıca, Süheyla: "Türkiye'de Çevre Suçları" (Uğur Alacakaptan'a Armağan 1, İstanbul 2008, s. 59-88), s. 68 dn. 28.

İkinci olarak, uluslararası gelişmeler çerçevesinde gerçek anlamda çevre suçu oluşturan fiillerin, 5237 sayılı TCK'da çevre suçları olarak düzenlenmemesi, önemli bir hata oluşturmuştur. Örneğin, 1993 yılında İnterpol bünyesinde Çevre Suçları Çalışma Grubu oluşturulmuş ve bu grup, çevre suçu olarak üç alan üzerinde odaklanma kararı almıştır. Odaklanılan bu alanları; sanayi atıklarının yasadışı trafiği, radyoaktif ve nükleer madde trafiği ve "bitey, bitki varlığı" (flora) ile "direy, hayvan varlığı" (fauna) yasadışı ticareti oluşturmuştur.[37] TCK'nın çevreye karşı suçlar kısmında sanayi atıklarının yasadışı trafiği konusunda kısmi bir düzenleme yapılmış,[38] radyoaktif ve nükleer madde trafiği[39]ve bitey ile direy yasadışı ticareti çevre suçu olarak düzenlenmemiştir ki bu durumun uluslararası gelişmelere ters düşeceği ortadadır.

Üçüncü olarak, TCK'nın çevreye karşı suçlar olarak öngördüğü davranışlar, ülke gerçeğine uygun olarak hazırlanamamıştır. Gerçekten de ekonomik olarak gelişmiş ülkeler, günümüzde, temel olarak iki alanda düzenlenen çevre suçları üzerinde odaklanmaktadırlar. Bunlardan ilki, çöp ve tehlikeli maddeleri boşaltma, ikincisi ise nesli tüken-

37 Takizawa, Hiroaki: "Interview", Assistan Director, Economic and Financial Crime Sub-Directorate, Interpol, Lyon, France, October 1997 (Trends in Organized Crime, Winter 1997, s. 6), s. 6.

38 5237 sayılı TCK'nın 181. maddesinin 2. fıkrasında; atık veya artıkları izinsiz olarak ülkeye sokan kişinin cezalandırılacağı belirtilmektedir ki yapılan düzenlemenin kısmi ve eksik olduğu ortadadır. Zira yapılan bu düzenleme sonucu atık veya artıkları ülkeden dışarıya götüren veya Türkiye'ye transit olarak getirip başka bir ülkeye nakleden kişinin fiili cezasız kalmaktadır. Aslında yapılan bu düzenleme çevre suçlarına karşı etkin ve etkili bir mücadele verilmek istenmediğini somut olarak ortaya koymaktadır. Çünkü çevre ihlallerinden dolayı insanlık kıyamet öncesi günleri yaşadığından çevre suçlarını evrensel bir bakış açısıyla düzenleyerek atık veya artıkları ülkeden dışarıya götüren veya Türkiye'ye transit olarak getirip başka bir ülkeye nakleden kişinin fiili aynen Türkiye'ye atık veya artık getiren kimsenin fiili gibi cezalandırılması gerekir.

39 TCK'nın 174. maddesinde, radyoaktif ve nükleer maddeler dâhil tehlikeli maddelerin izinsiz olarak bulundurulması veya el değiştirmesi "Topluma karşı Suçlar" başlıklı Üçüncü Kısmının "Genel Tehlike Yaratan Suçlar" başlıklı Birinci Bölümünde düzenlenmiştir.

mekte olan canlıları ithal etmedir. Gelişmiş ülkelerdeki organize suç grupları, yasadışı olarak atıkları ya kendi ülkelerine boşaltmakta ya da genellikle az gelişmiş ülkelere gemiyle göndermektedirler. Yine egzotik bitki ve hayvan gibi denetimli canlı türlerinin ithali de hızla çoğalmaktadır. Birçok raporda işaret edildiği üzere, söz konusu ithalat, sıklıkla, iyi organize edilmiş suç grupları tarafından yürütülmektedir. Bu gruplar, ekonomik olarak az gelişmiş ülkelerden almış oldukları söz konusu bitki ve hayvanları, transit ülkelerden geçirerek gelişmiş ülkelerdeki hedef piyasalara getirmektedirler.[40] Ekonomik olarak az gelişmiş bir ülke olduğuna göre Türkiye'nin özellikle iki çevre suçu üzerine odaklanılması gerekmektedir. Bunlardan ilki, Türkiye'den alınan veya Türkiye üzerinden yapılan bitki ve hayvan kaçakçılığının çevre suçu olarak kabul edilip çok ağır cezai yaptırımlara tabi tutulması gerekirken bu fiillerin çevre suçu olarak bile kabul edilmemesi bize oldukça anlamsız gelmektedir. İkinci olarak, Kanunun 181. maddesinin 2. fıkrasında; atık veya artıkları izinsiz olarak ülkeye sokan kişinin, bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılacağı belirtilmektedir. Görüldüğü üzere, bu fıkrada öngörülen hapis cezası düşük olduğundan "caydırıcı" bir nitelik taşımaktan oldukça uzaktır. Cezai yaptırımın düşüklüğü yüzünden, ekonomik olarak gelişmiş ülkelerin, hem de tehlikeli olan çöplerini ekonomik olarak az gelişmiş ülkelere ve bu arada Türkiye'ye hiç çekinmeden getireceğinden[41] kimse kuşku duymamalıdır. Ülkemizin, zengin ülkelerin çöplüğü olmadığı anlayışıyla Türkiye'ye atıklarını boşaltan kimselere çok ağır cezai yaptırımlar öngörülmeli, hatta söz konusu fiil, sonuç kısmında anlatılacağı "insanlığa karşı suç" olarak kabul edilmelidir.

Son olarak,[42] 5237 sayılı TCK göz ardı etse de çevre suçlarının, evrensel olarak, ezici bir çoğunlukla, organize suç grupları tarafından

40 "Organized Crimeand The Environment" (Trends in Organized Crime, Winter 1997, s. 4-5), s. 4.

41 Nitekim yurtdışından sık sık Karadeniz ve Marmara Denizine kimyasal nitelikte tehlikeli varillerin boşatılması olaylarıyla karşılaşıldığını belirtmek gerekir.

42 Ancak önem açısından son değil! (last but not least!).

işlendiğini ve çevreye büyük zarar verdiğini belirtmek gerekir. Organize suç grupları tarafından işlenen çevre suçları, Kuzey Amerika ve Avrupa'da yaşamın kalitesine bir tehdit oluşturduğu gibi özellikle yaşamın kendisinin doğal kaynaklara bağlı olduğu ekonomik olarak az gelişmiş ülkelerde de dehşet verici sonuçlara yol açmaktadır. Gerçekten de Kuzey Doğu ile Güney Doğu Asya, Latin Amerika ve Afrika'da olduğu kadar ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde bile söz konusu suç grupları, çevreye karşı hoyrat ve düşmanca davranarak; çöp ve tehlikeli maddeleri boşaltma, kazanç için ormanları yok etme veya nesli tükenmekte olan hayvan[43] ve bitki kaçakçılığı faaliyetlerini yoğun bir şekilde yürütmektedirler.[44]

Etkin ve yaygın bir şekilde, çöp ve tehlikeli maddeleri boşaltma, kazanç için ormanları yok etme veya nesli tükenmekte olan hayvan ve bitki kaçakçılığı faaliyetlerini[45] yürüten organize suç grupları; gele-

43 Hayvan kaçakçılığı günümüzde oldukça tehlikeli sonuçları olan temel bir çevre sorunu olarak karşımıza çıkmaktadır. Balık ve Yabani Yaşam yetkilileri ile bağımsız biyolog ve çevre bilimcileri, koro halinde, yeryüzündeki yaşamın, girilmek istenilmeyen "bir kapı aralığı"na (a doorway) doğru yaklaştığını ifade etmektedirler. Bu uzmanlar, eğer hayvan nüfusu ve onların "yaşam alanları"nın (habitats) katliamı sürerse, yaşam alanlarının örtüsünün bütün harita boyunca lekelerinin ortaya çıkmaya başlayacağını savunmaktadırlar. Bazı uzmanlar ise bu senaryonun zamanlaması ve şiddetine katılarak durumu "ekosistem çökmesi" (ecosystemcollapse) olarak adlandırmaktadırlar. Webster, Danowan: "TheLootingand Smuggling and Fencingand Hoarding of Impossible Precious, FeatheredandS caly Wild Things", The New York Times Magazine, Section 6, February 16, 1997, s. 26-33 (Nak.,Trends In Organized Crime, Winter 1997, s. 9-10), s. 9.

44 Bkz. Organized Crime and The Environment, s. 4.

45 Dünyada yasadışı bitki ve hayvan kaçakçılığının, yıllık, 10 milyar ila 20 milyar $ arasında cirosu bulunmaktadır. Alıcı ülkelerin başını A.B.D. çekmekte olup bu ülkenin söz konusu kaçakçılığa yıllık olarak 3 milyar $ para harcadığı kestirilmektedir. Bu ülkede oturanlar, uyuşturucu maddelerin alımına ise yaklaşık 30 milyar $ para harcamaktadır. Canlı hayvan kargoları değişik şekillerde Birleşik Devletlere gelmektedir. Daha açık bir deyişle, söz konusu canlılar, yılan ve kaplumbağanın kargoyla Orlando'ya gönderilişinde olduğu gibi vahşi doğadan toplanarak yaşayan "evcil hayvanlar" (pets) şeklinde binlerce dolara koleksiyonculara satılmaktadır. Kimi durumlarda ise öldürülmüş hayvan veya hayvan parçaları

neksel nitelikteki mafya tipi hiyerarşik suç organizasyonlarından farklılıklar göstermektedirler. Çevre düşmanı organize suç grupları, mafya tipi suç organizasyonlardan farklı olarak, kısa dönemli amaçlarla bir araya gelmekte, uzun dönemli kalıcı organizasyon oluşturmamaktadırlar. Mafya veya Çin yeraltı dünyasının sanayi atıklarının yasadışı trafiğiyle ilgilendiği konusunda bazı belirtiler bulunmasına karşın az sayıda kesin delil bulunabilmiştir. Ancak Afrika'da bitey ve direy ticaretiyle uğraşan gelişmiş organize suç gruplarının bulunduğu açıkça bilinmektedir.[46] 5237 sayılı TCK'da organize suç grupları tarafından işlenen çevreye karşı suçlardan metin olarak bile bahsedilmemesi bize kanunun çağdaş gelişmeleri takip edemediğinin somut bir kanıtını oluşturmaktadır.

Yapılan bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere TCK'da düzenlenen çevreye karşı suçlar, Türkiye'nin ve Dünya Gezegeninin karşı karşıya kaldığı felaket boyutundaki sorunlara katkı getirmekten hayli uzaktır. Bu bağlamda uygulama kabiliyeti olmayan TCK'nın 183. maddesindeki "gürültü" suçunun kaldırılması, 184. maddesinde düzenlenen "imar kirliliği" suçunun 3.5.1985 tarih ve 3194 sayılı İmar Kanunu içerisine alınması,[47] "çevrenin atık ve artıklarla kirletilmesi" suçunun uygulanabilir hale getirilmesi, yukarıda anlatılan evrensel nitelikteki çevre suçlarının TCK'ya konulması ve bir kısım çevre suçları ile organize suç grupları tarafından işlenen çevre suçlarının TCK'nın 77. maddesinde düzenlenen "İnsanlığa karşı suçlar"ın içerisine konulması gerekir.[48]

---

gönderilmekte, bunların kullanımı ve değeri göz önünde tutularak çeşitli alıcıları da bulunmaktadır. Bu bağlamda nadir olarak görülen kelebek ve böcekler yakalanıp öldürülerek koleksiyonculara gönderilmekte, bazı kültürlerde erkeklik gücünü artırdığına inanılarak kaplan kemiklerinden veya nesli tükenmekte olan siyah gergedanların boynuzlarından ilaç yapılmakta veya giyim tasarımcıları tarafından "egzotik" (büyülü) deri olarak kullanılmaktadır. Webster, s. 9.

46 Takizawa, s. 6.

47 Zira 3194 sayılı Kanunun 42. maddesinde düzenlenen ceza hükümleri ile TCK'nın 184. maddesi arasında uyum ve bütünlüğün sağlanması gerekir.

48 Krş. Alıca, s. 70.

bb. Maddeler İtibarıyla

aaa. TCK'nın 181. Maddesinin Değerlendirilmesi

Çevrenin kasten kirletilmesi suçunu düzenleyen TCK'nın 181. maddesinde[49] belirtilen "atık" ve "artık" ibarelerinden ne anlaşılması gerektiği açık değildir. Bu durum, Anayasanın 38. maddesinin 1. ve 3. fıkralarında düzenlenen "suç ve cezada kanunilik" ilkesine[50] aykırılık oluşturmaktadır. Zira bu ilkenin, "kanunun açıklığı" alt ilkesi gereğince ceza normunun azami ölçüde kesin ve net bir şekilde düzenlenmesi gerekir. Atık ve artık ibarelerinden ne anlaşılması gerektiği yönünde kanun koyucu tarafından bir çaba içerisine girilmediği için söz konusu alt ilkeye aykırı davranıldığı ortadadır.

TCK'nın 181. maddesinde tanımlanmayan atık madde, 9.8.1983 tarih ve 2872 sayılı Çevre Kanununun 2. maddesinin 1. fıkrasının 17. alt bendinde; "herhangi bir faaliyet sonucunda oluşan, çevreye atılan veya bırakılan her türlü madde" şeklinde tanımlanmış, ancak "artık madde"nin tanımı yapılmamıştır. Aslında "atık" tanımının "artık" kavramı ile birlikte anılması hatalı olduğu gibi uluslararası çevre terminolojisinde de yeri bulunmamaktadır. Gerçekten de tanımından da anlaşılacağı üzere her türlü "artık", "atık" kapsamı içerisinde yer almamaktadır. Çünkü "artık" kavramının sözlük anlamı, "Bir şeyin kullanıldıktan sonra geriye kalan kısmı" olarak ifade edilmektedir. Bunun gibi her türlü atık da artık olarak değerlendirilemez.[51]

TCK'nın 181. maddesinin 1. fıkrasında, ilgili kanunlarda belirlenen teknik usullere aykırılıktan bahsedilmektedir. Bununla birlikte,

49 ve 182. maddesinde.

50 Suç ve ceza normunun yalnızca kanunla konulmasını gerektiren kanunun tekelciliği, kanunun azami açık ve kesinlikle düzenlenmesini isteyen kanunun açıklığı ve kanunun geçmişte serbest olan davranışları cezalandıramayacağı ve cezayı artıramayacağını kanunun geçmişe uygulanmazlığı alt ilkelerinden oluşan suç ve cezada kanunilik ilkesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dursun, İdari Suç ve Cezalarda Kanunilik İlkesi, s. 20-143.

51 Alıca, s. 62.

Türk pozitif hukukunda böyle bir teknik kanun olmadığı[52] gibi bu suç tipi de aşağıda anlatılacak olan gürültüye neden olma suçu gibi ölü doğmuş bir suç tipini oluşturmaktadır. Kanun koyucunun, suç ve cezada kanunilik ilkesine uygun olarak getirmek istediği bu düzenleme, hem konunun teknik bir konu olması yüzünden kanunla düzenlemeye uygun olmaması, hem de kanunla düzenlense bile konunun teknik karmaşıklığı yüzünden kanunu okuyanların bir şey anlamasının güçlüğü karşısında uygulanması anlamsız, gereksiz bir düzenleme niteliğini taşımaktadır. Ayrıca, ceza kanunu ve teknik kanun arasında yapılan yollamalar, çevre mevzuatının daha da kirlenmesine yol açmıştır.[53]

Yine 181. maddenin 1. fıkrasında kullanılan "çevreye zarar verecek şekilde" ibaresi, suç ve cezada kanunilik ilkesinin "kanunun açıklığı" ilkesine aykırılık teşkil etmektedir. Zira "çevreye zarar verme"nin kapsamını nesnel bir şekilde tayin edebilmek neredeyse olanaksızdır.[54] Öte yandan, çevreye zarar vermenin kapsamı oldukça belirsiz ve muğlak olduğundan cezalandırmada çeşitli uygunsuz ve gülünç durumlarla karşı karşıya kalınması olanaklıdır. Çünkü fıkrada çevreye zarar verecek şekilde atık veya artıkları toprağa, suya veya havaya kasten verenlerin cezalandırılması öngörüldüğünden örneğin bir gazeteyi okuyup yola fırlatan veya plastik şişede süt içip şişeyi denize atan bir kimsenin fiili suç teşkil edebilir. Gazetenin doğada

52 Aslında ilgili kanundan kastedilen kanunun "Çevre Kanunu" olduğu açıktır. Ancak Çevre Kanununda belirlenmiş teknik usuller yer almamakta, söz konusu usuller genellikle yönetmelik ve tebliğlerle belirlenmektedir. Bkz. Alıca, s. 63.

53 Özcan, s. 584.

54 Nitekim Alıca da "çevreye zarar verme" kavramının muğlak bir ifade olup tanımlanmasının oldukça güç olduğunu, çünkü "zarar vermenin" derecesini ve niteliğini belirlemenin kolay olmadığını, bunun yerine saptanması daha kolay ve yerleşmiş bir terim olan "çevre kirliliği" ibaresi kullanılmasının daha isabetli olacağını ifade etmektedir. Bkz. Alıca, s. 66. Alıca'nın "çevreye zarar verme" kavramına yönelttiği eleştirilere katılmakla birlikte, önermiş olduğu "çevre kirliliği" kavramının kullanılmasının isabetli olduğunu düşünmemekteyiz. Zira çevre kirliliği kavramı da en az çevreye zarar verme kavramı kadar muğlak ve belirsiz olup az sonra anlatılacağı üzere cezalandırmada uygunsuz ve komik durumlara yol açabilir.

çözünür olduğu, dolayısıyla çevreye zarar vermediği savı da isabetli değildir. Plastik kadar olmasa da kâğıtta da doğada çözünürlük sorunu bulunmaktadır. Örneğin, 100 yıl önce çöpe atılan bir gazete kolaylıkla okunabilmektedir.

TCK'nın 181. maddesinin 2. fıkrasında, atık veya artıkları izinsiz olarak ülkeye sokan kişi cezalandırılmıştır. Oysa sadece atık veya artıkları ülkeye sokanın değil, yukarıda belirtildiği üzere, aynı zamanda atık veya artıkları izinsiz olarak ülke dışına çıkaran veya Türkiye'yi geçiş ülkesi yapıp başka bir ülkeye gönderen kimsenin de ceza alması gerekmektedir. Çünkü çevre bir bütün olup niteliği gereği söz konusu suçlar evrensel olup ülkenin mülki sınırlarına bağlı değildir. Kanun koyucunun kendi ülkesindeki kirlilikle ceza normları aracılığı ile savaşırken, aynı duyarlılığı diğer ülkeler için de göstermemesi onun çevresel bilinç eksikliğinin somut bir göstergesini oluşturmaktadır.[55]

TCK'nın 181. maddesinin 3. fıkrasında; atık veya artıkların toprakta, suda veya havada kalıcı özellik göstermesi cezayı ağırlaştırıcı bir neden olarak öngörülmüştür. Bir kere, atık veya artıkların toprakta, suda veya havada kalıcı özellik göstermesini saptamak oldukça güçtür, ikinci olarak, söz konusu cezayı ağırlaştırıcı neden muğlak ve belirsiz olduğundan suç ve cezada kanunilik ilkesinin kanunun açıklığı ilkesine aykırı davranılmıştır.

TCK'nın 181. maddesinin 4. fıkrasında, çevreye zarar veren fiillerin, insan ve hayvanlar açısından tedavisi zor hastalık, üreme yeteneğinin körelmesi, hayvanların ve bitkilerin doğal özelliklerinin değiştirilmesine neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artıklarla ilgili olarak işlenmesi halleri cezayı ağırlaştırıcı sebepler olarak kabul edilmiştir. Bu durum suç ve cezada kanunilik ilkesinin kanunun açıklığı alt ilkesine aykırılık oluşturmaktadır. Zira "insan ve hayvanlar açısından tedavisi zor hastalık", "üreme yeteneğinin körelmesi", "hayvanların ve bitkilerin doğal özelliklerinin değiştirilmesine neden olabilecek niteliklere sahip" kavramları muğlak ve belirsizdir. Yukarıda belirtildiği üzere, suç ve cezada kanunilik ilkesinin kanunun açıklı-

55 Krş. Özcan, s. 584.

ğı alt ilkesi gereğince, bu kavramların belirgin bir şekilde açık ve kesin bir şekilde tanımlanması yönünde çaba gösterilmesi gerekir. Kanun koyucunun böyle bir çabaya girmemesi açıkça söz konusu alt ilkeye ayrılık oluşturur.

Öte yandan, 181. maddenin 4. fıkrasında, atıkların bazı özelliklerine göre katı atık, tehlikeli atık, radyoaktif atık, evsel atık, tıbbi atık gibi ayrımlara tabi tutulması ve her biri için farklı kuralların öngörülmemesi büyük bir eksiklik oluşturmuştur. Yine, "hayvanların ve bitkilerin doğal özelliğinin değiştirilmesine neden olabilecek niteliklere sahip olan atık veya artık" şeklindeki bir tanım, çevre terminolojisi ile ulusal ve uluslararası mevzuatta bulunmamaktadır. Her şeyden önce, hayvan ve bitkilerin doğal özelliklerinin değişmesinin bilimsel olarak incelenmesi ve belirlenmesi, çok uzun süren bir zamanın geçmesini gerektirmektedir. Diğer taraftan, bu atıkların risk analizinin yapılabilmesi için bunu tespit edebilecek laboratuvar ve teknik donanımın bulunması gerekmektedir. Bu nedenle, bütün atık türlerini bu kapsamda tutmak yerine, yıllardan beri sürdürülen çalışmalar kapsamında, bilimsel olarak kabul edilen verileri temel alarak hukuksal düzenlemeleri yapmak ve Çevre Kanunuyla bütünlük oluşturmak faydalı olacaktır. Bu bağlamda "hayvan ve bitkilerin doğal özelliklerinin değişmesine neden olabilecek atık" yerine Çevre Kanununda kullanılan "tehlikeli atık" tanımının esas alınması uygun olacaktır. Gerçekten de 2872 sayılı Çevre Kanununun 2. maddesinin 1. fıkrasının 20. alt bendinde, tehlikeli atık; fiziksel, kimyasal ve/veya biyolojik yönden olumsuz etki yaparak ekolojik denge ile insan ve diğer canlıların doğal yapılarının bozulmasına neden olan atıklar ve bu atıklarla kirlenmiş maddeler" şeklinde tanımlanmıştır. Ancak TCK'nın 181. maddesinin 4. fıkrasında kullanılan "insan ve hayvanlar açısından tedavisi zor hastalık", "üreme yeteneğinin körelmesine neden olabilecek" atık türlerinin muadili Çevre Kanununda bulunmadığından ve bu tür atıkların bilimsel olarak saptanması oldukça güç olduğundan söz konusu kavramların atılması uygun olacaktır.[56]

56 Alıca, s. 66.

bbb. TCK'nın 182. Maddesinin Değerlendirilmesi

TCK'nın 182. maddesinde, 181. maddenin 1. 3. ve 4. fıkralarına benzer şekilde çevrenin taksirle kirletilme suçu düzenlenmektedir. TCK'nın 181. maddesinin söz konusu fıkralarına yönelik eleştiriler burada da geçerli olduğundan üzerinde durulmayacaktır. Ancak bu maddeyle ilgili önemli bir hususa temas etmek yerinde olacaktır. Çevre ihlallerinden dolayı dünya inanılmaz bir hızla çöküntüye gittiğinden uluslararası toplum çevre suçlarının bir kısmını "insanlığa karşı suç" olarak kabul etmeyi tartışmaktadır. İnsanlığa karşı suçların ise kastla hatta "soykırım" gibi suçların özel bir kastla işlenilmesi gerekir. Bu bağlamda Ceza Kanununda yalnızca kastla işlenen çevre suçlarının düzenlenmesi "taksir" ile işlenen çevre suçlarının, 5326 sayılı Kabahatler Kanununa alınarak idari suç olarak düzenlenmesi uygun olacaktır.

ccc. TCK'nın 183. Maddesinin Değerlendirilmesi

TCK'nın 183. maddesinde, ilgili kanunlarla belirlenen yükümlülüklere aykırı olarak, başka bir kimsenin sağlığının zarar görmesine elverişli bir şekilde gürültüye neden olan kişinin cezalandırılacağı belirtilmektedir.

Oldukça sorunlu bir şekilde kaleme alınan bu maddenin çeşitli açılardan eleştirilmesi gerekmektedir. Bir kere, bu maddenin uygulanma yetisi yoktur. Zira anlamı belirsiz olan "başka bir kimsenin sağlığının zarar görmesine elverişli bir şekilde" gürültü yapmak ölçütü çerçevesinde bir kimseye ceza vermek oldukça güçtür. Nitekim yukarıda belirtildiği üzere TCK'nın 183. maddesinin uygulanmasına ilişkin tek bir Yargıtay kararına rastlanılamamıştır.

İkinci olarak, maddede kullanılan "sağlığın zarar görmesi" ile "elverişli" sıfatları, muğlak ve belirsiz olduğundan suç ve cezada kanunilik ilkesinin kanunun açıklığı alt ilkesine uygun düşmemektedir. Zira söz konusu sıfatların anlamı yargıçtan yargıca değişebileceği gibi yargıcın zaman içerisindeki anlayışına göre de değişebilecektir.[57]Bu

57 Diğer taraftan "sağlığın zarar görmesine elverişli gürültü" olgusu, kişilerin fiziksel durumuna göre de değişebilmektedir. Bu yüzden TCK'da yer alan bu

durumun, kanunun açık ve kesin bir şekilde düzenlenmesini gerektiren kanunun açıklığı alt ilkesine aykırılık oluşturacağı ortadadır.

Üçüncü olarak, maddedeki düzenleme tarzı, 30.3.2005 tarih ve 5326 sayılı Kabahatler Kanununun 36. maddesinde "özel kabahat" olarak düzenlenen "gürültü" suçunun uygulaması bakımından da karışıklar doğurabilecektir. 5326 sayılı Kabahatler Kanununun 36. maddesinin 1. fıkrasında, başkalarının huzur ve sükûnunu bozacak şekilde gürültüye neden olan kişi cezalandırılmaktadır. Gerçi denilebilir ki 5326 sayılı Kabahatler Kanunundaki hükmün kişilerin sağlığına zarar vermeyen, yalnızca onların huzur ve rahatını bozacak şekilde gürültü yapıldığında uygulanacağı, Türk Ceza Kanunundaki hükmün ise gürültü nedeniyle bir kimsenin sağlığının zarar gördüğü halde uygulanacağı dolayısıyla aralarında bir uygulama sorununun bulunmadığı ileri sürülebilir. Kanımızca, ileri sürülebilecek böyle bir sav isabetsiz olacaktır. Zira her gürültü, kişinin sağlığında az veya çok bozulmaya yol açabilmekte ve gürültü yüzünden doğabilecek sağlık bozuklukları oldukça uzun erimde ortaya çıkabilmektedir. Üstelik gürültü nedeniyle sağlık bozuklukları ortaya çıksa bile söz konusu bozukluğun gürültü veya başka bir nedenden mi kaynaklandığı konusunda somut ölçüler bulunmamaktadır.[58] Bu bağlamda TCK'nın 184. maddesinin 5326

düzenleme yüzünden, gürültüden zarar gören bireylerin sağlıklarının zarar gördüğünün uzman bir kişi aracılığıyla kanıtlanması gerekir. Bkz. Alıca, s. 68. Bu olgu bile hükmün uygulanamaz olduğunun somut kanıtını oluşturur. Zira günümüzde sağlık hizmetleri bakımından devasa gelişmeler olsa da kişilerin sağlığının gürültü veya başka bir nedenle bozulup bozulmadığı konusunda nesnel ve kesin ölçütler bulunmamaktadır. Üstelik sağlığın hangi dereceye kadar bozulmasının madde metninde belirtilmemesi bile suç ve cezada kanunilik ilkesine aykırıdır. Zira her gürültü az veya çok sağlığı bozmaktadır. Aslında, gürültü teknik olanaklarla ölçülebilen bir "kirlilik" türü olduğundan, belirli bir miktar desibelin üzerindeki gürültü suç olarak kabul edilmeli, ancak ceza hukuku suçu olarak değil, idari suç olarak kabul edilmelidir. Zira masraflı ve uzun süreçleri gerektiren ceza mahkemeleri yoluyla kişiye ceza tayin edilmesi devlet için bir külfet olduğu kadar cezanın muhatabı bakımından da bir külfettir.

58 Aslında madde, sağlık bilimlerinin doğasına aykırı bir biçimde kaleme alınmıştır. Sağlık bilimlerinde bile "belirlenimcilik" (determinism) değil, "ilişki" (relation) esası geçerlidir. Bu bağlamda gürültünün sağlığı bozmasına neden olma-

sayılı Kabahatler Kanununun 36. maddesinin uygulanması bakımından gereksiz yere bir kargaşa ve karışıklık yarattığı açıktır.

2. Çevre Kanununun Çevre Suç ve Cezaları ile Tazminat Sorumluluğunu Düzenleyen Maddelerinin Değerlendirilmesi

a. Çevre Kanununun Cezai Hükümleri

aa. Mevcut Durum

9.8.1983 tarih ve 2872 sayılı Çevre Kanununda çevreyi koruma bağlamında cezai ve idari yaptırımlara birlikte yer verilmiştir. Kanunun 20. maddesinde "idari nitelikteki cezalar" ayrıntılı bir şekilde düzenlenerek çevreyi ihlal eden fiillerin ezici bir çoğunluğu idari nitelikteki cezaların kapsamı içerisine konulmuş, "adli ceza"ya ise yalnızca 26. maddede yer verilmiştir. Kanunun 26. maddesinde sadece bildirim ve belge yükümlülüğüne aykırı olarak yanlış ve yanıltıcı bilgi verenler hakkında hürriyeti bağlayıcı ceza öngörülmüş, yanlış ve yanıltıcı belge düzenleyenler ile kullananların fiilleri için 5237 sayılı TCK'nın "belgede sahtecilik" suçuna ilişkin hükümlerine yollama yapılmakla yetinilmiştir.[59] Bu kısımda 2872 sayılı Çevre Kanununun cezai nitelikteki hükümlerinin genel bir değerlendirmesi yapılacaktır.

bb. Genel Değerlendirme

2872 sayılı Çevre Kanununda yer alan cezai hükümler çeşitli açılardan uygunsuzluklar taşımaktadır. Şimdi sırasıyla bu uygunsuzlukları görmek uygun olacaktır.

---

sından değil, gürültü ile sağlığın bozulması arasında bir ilişkinin bulunduğundan bahsedilmesi gerekir. Nitekim sigara çok büyük bir olasılıkla akciğer kanserine yol açabilmesine karşın akciğer kanserine başka sebepler de (örneğin, genetik, çevre gibi) yol açabileceğinden sigaranın akciğer kanserine neden olmasından değil, sigara ile akciğer kanseri arasında yoğun bir ilişki olduğundan söz edilmesi daha doğru olur.

59 Aslında Çevre Kanunu, yanlış ve yanıltıcı belge düzenleyenler ve kullananlar hakkında TCK'ya yollamada bulunarak belgede sahtecilik suçuna ilişkin hükümlerin uygulanacağını ifade etmese bile, bu fiillerin işlenmesi durumunda her koşulda TCK'da yazılı hükümlerin uygulanacağı açıktır. Bkz. Alıca, s. 72.

aaa. Çelişkili Düzenleme Yapılması ve Gerekli Ceza Hukuku Cezalarına Yer Verilmemesi

Yukarıda belirtildiği üzere Çevre Kanunu cezai yaptırımlar olarak ağırlıklı olarak idari ceza hükümleri öngörmüş, ceza hukuku cezasına yalnızca 26. maddesinde yer vermiştir. Bu tutumu doğru olarak kabul edememekteyiz. Bir kere Kanunun 26. maddesinde; bildirim ve belge yükümlülüğüne aykırı olarak yanlış ve yanıltıcı bilgi verenler hakkında hürriyeti bağlayıcı cezanın öngörülmesi bir çelişkidir. Zira Çevre Kanununun 12. maddesinin 3. ve 4. fıkralarına göre, ilgililer, Çevre ve Şehircilik Bakanlığının veya denetimle yetkili diğer mercilerin isteyecekleri bilgi ve belgeleri vermek, yetkililerin yaptıracakları analiz ve ölçümlerin giderlerini karşılamak ve denetim esnasında her türlü kolaylığı göstermek zorundadırlar. İlgililer, çevre kirliliğine neden olabilecek faaliyetleri ile ilgili olarak, kullandıkları hammadde, yakıt, çıkardıkları ürün ve atıklar ile üretim şemalarını, acil durum planlarını, izleme sistemleri ve kirlilik raporları ile diğer bilgi ve belgeleri talep edilmesi halinde Bakanlığa veya yetkili denetim birimine vermek zorundadırlar. Söz konusu bilgi ve belge yükümlülüğünü yerine getirmeyenlere, Kanunun 20. maddesinin 1. fıkrasının (g) alt bendi gereğince idari para cezası verilerken, aynı yükümlülüğe aykırı olarak yanlış ve yanıltıcı bilgi verenleri için adli cezanın öngörülmesi açık bir çelişki oluşturmakta ve kanunun kendi içerisinde bir bütünlük ve tutarlılık sağlayamadığının somut bir kanıtını oluşturmaktadır.[60]

İkinci olarak, çalışmanın giriş kısmında ayrıntılı olarak belirtildiği üzere çevreyi ihlal eden bazı fiillere ceza hukuku cezası ve bu bağlamda hürriyeti bağlayıcı ceza öngörülmeden etkin bir şekilde çevreyi koruyabilmek olanaksızdır. Bu bağlamda tanker, gemi ve diğer deniz araçlarından suya atık verenler ile nehir, göl ve diğer sulara atık bırakanlara ve kötü niyetli veya hileli yollarla çevreyi kirletenler, anız yakanlar[61] ve nesli tükenmekte olan hayvan ve bitki ticareti yapanlar[62]

60 Krş. Alıca, s. 87 dn. 78.

61 2872 sayılı Çevre Kanununun 20. maddesinin 1. fıkrasının (l) bendinde; anız yakanlara her dekar için 20 Türk Lirası idari para cezasının verileceği belirtilmekte-

dir. Aşağıda ayrıntılı olarak anlatılacağı üzere Anayasaya aykırı olarak yeniden değerleme oranına göre 1.1.2018 tarihinden itibaren artırılan bu ceza dekar başına 48,58 TL olarak öngörülmüştür. Yeniden değerleme oranına göre artırılan bu miktar bile bırakınız ceza niteliğini, tazminat niteliğini bile taşımamaktadır. Zira anız yakmak, çevreye onarılmaz ölçülerde zarar vermekte ve söz konusu para cezası miktarı, bu zararın çok az bir kısmını bile karşılayamamakta ve etkinliği kaybolmaktadır. (Toroslu'nun belirttiği üzere zararlı fiiller için öngörülen para cezası, olası zararları önlemek için harcanması gereken miktardan çok düşük olduğu takdirde, etkisini kaybedecektir. Bkz. Toroslu, Doğal Çevrenin Kirletilmesi ve Ceza Hukuku, s. 187). Gerçekten de anız yakılması sonucu; canlı yaşam (böcek, kaplumbağa, kuş yuvalarında bulunan yavru kuşlar gibi) tahrip olmakta, bitki saplarının toprağa karışarak toprağa sağladığı besin değeri kaybolmakta, toprak erozyona açık hale gelmekte, sera gazı salınımına yol açarak atmosferdeki karbondioksit oranı artmaktadır. Yine anızlar genellikle başıboş yakıldığından komşu yerlerde bulunan orman ve ekili alanlarda yangın çıkabilmektedir. Bu kadar zararları büyük olmasına karşın 1000 m2 (bir dekar) bir alanda anız yakan kişiye 48,58 TL ceza öngörülmesi oldukça garip düşmektedir. (Öte yandan, Çevre Kanununun Ek 1. maddesinin (c) bendine göre anız yakılması, çayır ve meraların tahribi ve erozyona sebebiyet verecek her türlü faaliyet yasaklanmış, ancak, ikinci ürün ekilen yerlerde valiliklerce hazırlanan eylem planı çerçevesinde ve valiliklerin sorumluluğunda denetimli anız yakmaya izin verilebileceği ifade edilmiştir. Anılan hükümde eylemin, gerçek kişiler veya kurum, kuruluş ve işletmeler tarafından işlenmesi şeklinde ayrıma gidilmiş, fiilin gerçek kişiler işlenmesi durumunda idari para cezasının kurum, kuruluş ve işletmelere üç katı olarak verileceği belirtilmiştir. Kanımızca her anız yakma çevre dengesini tahrip edeceğinden valiliklerin sorumluluğu altında denetimli anız yakmaya izin verilmesi bize oldukça isabetsiz gelmektedir. Yine bu bentte idari para cezasının kişi ve kurumlara göre farklı tayin edilmesinin nedeni anlaşılamamaktadır. Zira toprağın sahibi bir gerçek kişi olduğu gibi eylemi gerçekleştiren de bir gerçek kişidir. Bu yüzden söz konusu ayrımın dalgınlık sonucu yapıldığı düşünülmektedir. Bkz. Alıca, s. 80). Bu kişinin 10.000 m2 (bir hektar) alanda anız yakması durumunda onun ödemesi gereken para cezası miktarı 485,8 TL olacaktır ki bu durum söz konusu garabeti daha da artırmaktadır. Bu bağlamda bir hektar anız yakmanın çevreye belki de milyonlarca liralık maddi zarar vermesi olanaklıdır. Sonuçları oldukça ağır olan anız yakma fiiline ilk defa işlenmesi durumunda hürriyeti bağlayıcı ceza verilmeli, tekerrür halinde "özel tekerrür" hükümleri uygulanarak verilecek özgürlüğü bağlayıcı ceza artırılmalıdır. Krş. Toroslu, Doğal Çevrenin Kirletilmesi ve Ceza Hukuku, s. 187.Toroslu burada para cezalarının yeterli olmadığı ve özellikle özel tekerrür halinde olan durumlar gibi özel önlemeye gereksinim duyulan hallerde özgürlüğü bağlayıcı cezaların uygulanmasında kesin bir zorunluluğun bulunduğunu ileri sürmektedir.

hakkında hürriyeti bağlayıcı cezai yaptırımlar öngörülmeden etkin bir şekilde çevreyi koruyabilmenin oldukça zor olduğunu belirtmek gerekir. Üstelik suya, karaya ve havaya tehlikeli atık ile kimyasal atık bırakanların insanlığa karşı suç işlemiş olduğu esası benimsenerek onlar hakkında çok ağır cezai yaptırımların öngörülmesi gerekir. Çevre Kanunu, bu gerçekleri bütünüyle göz ardı ederek, 20. maddesinin 1. fıkrasının (ı) bendinde; tanker, gemi ve diğer deniz araçlarından suya petrol ve petrol türevleri, kirli balast, katı akıt bırakılması için yalnızca idari para ceza öngörmüş,[63] üstelik tehlikeli madde ve atıkların deşarjı halinde de bu tutumunu sürdürerek ağırlaştırsa da idari para cezası vermekle yetinmiştir. Çevre Kanununun bu tutumu yüzünden çevreyi etkin bir şekilde koruyabilmek olanaksız olmasa bile oldukça güç olacaktır.

bbb. Suç ve Cezada Kanunilik İlkesine Aykırı Düzenlemeler Yapılması

2872 sayılı Çevre Kanununda öngörülen idari çevre suçlarının önemli bir kısmında ve çevre cezaları bakımından, Anayasanın 38. maddesinin 1. ve 3. fıkrasında düzenlenen suç ve cezada kanunilik ilkesinin ihlal edildiğini belirtmek gerekir. İdari çevre suçlarından

62 Çevre Kanunu isabetsiz olarak bu fiil için de idari para cezası öngörmüştür. Gerçekten de Çevre Kanununun 9. maddesinin (f) bendinde; biyolojik çeşitliliğin sürdürülebilirliğinin sağlanması bakımından nesli tehdit veya tehlike altında olanlar ile nadir bitki ve hayvan türlerinin korunması esas olup, mevzuata aykırı biçimde ticarete konu edilmeleri yasaktır. Bu esasa aykırı hareket edenlere gerçek kişi, kurum, kuruluş ve işletme olmasına göre farklı para cezaları öngörülmüştür.

63 Bundan daha da vahim bir durumu, Limanlar Yönetmeliğinin 39. maddesine eklenen 12. fıkrayla (8.4.2017 tarih ve 30032 sayılı Resmi Gazete); Türk karasuları ve iç sularında seyreden veya faaliyet gösteren her türlü gemi ve deniz araçlarından kaynaklanan ve 5312 sayılı Kanunun 3 üncü maddesinde tanımlanan olay veya kirlenme durumunda liman başkanı tarafından ilgili gemi veya deniz aracına 5.000.000 TL'ye kadar idari para cezası verileceğinin belirtilmesi olmuştur. Zira Anayasanın 38. maddesinin 1. ve 3. fıkralarında suç ve cezada kanunilik ilkesi düzenlenirken adli-idari suç ve cezalar arasında bir ayrım yapılmadığından idari ceza ve bu arada idari para cezası bakımından da kanunla düzenleme yapılması gerekir. Yönetmelikle idari para cezasının öngörülmesi, aşağıda ayrıntılı bir şekilde anlatılacağı üzere, Anayasanın 38. maddesine aykırılık oluşturmuştur.

başlamak gerekirse, Kanunun 20. maddesinin 1. fıkrasının (b) bendinde; hava kirliliği yönünden önemli etkileri nedeniyle kurulması ve işletilmesi "yönetmelikle" izne tabi tutulan tesisleri, yetkili makamlardan izin almadan kuran ve işleten veya iznin iptal edilmesine rağmen kurmaya ve işletmeye devam eden veya bu tesislerde izin almaksızın sonradan değişiklik yapan veya yetkili makamların gerekli gördükleri değişiklikleri tanınan sürede yapmayanlara idari para cezası verileceği, bu tesislerde "emisyon" (salınım) miktarları "yönetmelikle" belirlenen sınırları aşıyorsa idari para cezasının artırılacağı, izne tâbi tesisleri, aldıkları izin belgesinde veya "yönetmeliklerde" belirlenen emisyon standartlarına ve sınırlamalarına aykırı olarak işletenlere idari para cezası verileceği ifade edilmiştir. Kanunun 20. maddesinin 1. fıkrasının (c) bendinde ise hava kirliliği yönünden kurulması ve işletilmesi izne tabi olmayan tesislerin işletilmesi sırasında "yönetmelikle" belirlenen standartlara aykırı emisyona neden olanlara idari para cezası verileceği ifade edilmiştir. Bu maddenin 1. fıkrasının (v) bendinde ise, bu kanunda ve ilgili "yönetmeliklerde" öngörülen yasaklara veya sınırlamalara aykırı olarak tehlikeli atıkları toplayan, ayıran, geçici ve ara depolama yapan, geri kazanan, yeniden kullanan, taşıyan, ambalajlayan, etiketleyen, bertaraf eden ve ömrü dolan tehlikeli atık bertaraf tesislerini kurallara uygun olarak kapatmayanlara[64] değişir oranlı idari para cezası verileceği ifade edilmiştir. Görüldüğü üzere bu hükümlerde suç ve cezada kanunilik ilkesinin "kanunun tekelciliği" alt ilkesine[65] aykırı olarak "yönetmelikle" idari çevre suçunun saptanması yoluna gidilmiş, böylelikle söz konusu alt ilke ihlal edilmiştir.[66]

64 Çevre Kanununun 11. maddesinde, atıklarla ilgili olarak izin alma, arıtma ve bertaraf etme yükümlülüğü öngörülmektedir. Adli ve idari para cezalarından daha etkili olan bu yaptırım ve tedbirlere daha fazla yer verilmelidir. Bkz. Alıca, s. 85.

65 Suç ve cezada kanunilik ilkesinin "kanunun tekelciliği" alt ilkesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dursun, İdari Suç ve Cezalarda Kanunilik İlkesi, s. 26-76.

66 Ancak gerek Anayasa Mahkemesi gerekse Danıştay'ın idari çevre suç ve cezaları bakımından "kanunun tekelciliği" alt ilkesine gerekli özeni göstermediğini belirtmek gerekir. Gerçekten de Anayasa Mahkemesinin, 18.6.2009 tarih ve E.2008/52, K.2009/89 sayılı kararında çevre düzeniyle ilgili idari suç ve ceza-

larda "kanunun tekelciliği" alt ilkesinin uygulanmasına gerek bulunmadığı örtük olarak savunulmuştur. Mahkemenin vermiş olduğu bu kararın konusunu; 9.8.1983 tarih ve 2872 sayılı Çevre Kanununun 20. maddesinin 1. fıkrasının (d) bendinde "(h)ava kirliliği yönünden özel önem taşıyan bölgelerde veya kirliliğin ciddi boyutlara ulaştığı zamanlarda ve yerlerde veya kritik meteorolojik şartlarda yönetmeliklerle öngörülen önlemleri almayan, yasaklara aykırı davranan ya da mahalli çevre kurullarınca bu konuda alınan kararlara uymayanlara **bu maddenin (b) ve (c) bentlerinde öngörülen cezalar bir kat artırılarak verilir.**" şeklinde kalın harflerle ifade edilen hükmün Anayasanın 38. maddesindeki "suç ve cezaların kanuniliği" ilkesine (ve Anayasanın 2. maddesindeki hukuk devleti ilkesine) aykırı olduğu savı oluşturmuştur. Mahkeme bu savı, oybirliğiyle reddetmiştir. Mahkeme, bu kararının gerekçesinde, 2872 sayılı Kanunun 20. maddesinin 1. fıkrasının (b), (c) ve (d) bentlerinde hava kirliliği ile ilgili idari para cezalarının yer aldığı, bu bağlamda (b) bendinde izne tabi tutulan tesisler, (c) bendinde izne tabi olmayan tesislerle ilgili idari para cezalarının düzenlendiği, (d) bendinde ise hava kirliliği yönünden özel önem taşıyan bölgelerde veya kirliliğin ciddi boyutlara ulaştığı zamanlarda ve yerlerde veya kritik meteorolojik şartlar gözetilerek yönetmeliklerle öngörülen önlemleri almayan, yasaklara aykırı davranan ya da mahalli çevre kurullarınca bu konuda alınan kararlara uymayanlara bir kat daha ağır ceza verilmesi öngörüldüğü, dolayısıyla, (d) bendiyle yapılan yollamada, uygulanacak para cezası miktarında bir karışıklık ve belirsizlik bulunmadığı, hava kirliliği yönünden özel önem taşıyan bölgelerde veya kirliliğin ciddi boyutlara ulaştığı zamanlarda ve yerlerde veya kritik meteorolojik şartlarda bu konudaki yönetmelik hükümlerine ve mahalli çevre kurullarınca alınan kararlara aykırı davrananlara (b) ve (c) bentlerinde esas alınacak idari para cezalarının bir kat artırılarak verilmesinin öngörülmesinin Anayasanın 38. maddesine (ve Anayasanın 2. maddesine) aykırı bir yönünün bulunmadığını (Görüldüğü üzere Anayasa Mahkemesi bu kararında konuyu suç ve cezaların kanuniliği ilkesinin "kanunun tekelciliği" alt ilkesi bakımından irdelememiştir. Hâlbuki bu davaya konu olan olayda söz konusu alt ilkeye açık bir aykırılık bulunmaktadır. Zira ağırlaştırılmış olarak uygulanacak cezaya dayanak, yönetmelik veya mahalli çevre kurullarınca alınacak kararlardır. Böyle bir dayanağın öngörülmesi suç ve cezada kanunilik ilkesinin "kanunun tekelciliği" alt ilkesine aykırıdır. Bu aykırılığın oluşmaması için cezaya yol açan davranışın, kısacası suçun, yönetmelik veya mahalli çevre kurullarınca alınacak karara yollama yapılması suretiyle değil, bizzat kanun tarafından düzenlenmesi gerekirdi) ifade etmiştir. Bkz. 6.10.2009 tarih ve 27368 sayılı R.G. Danıştay ise bazı kararlarında yönetmelik hatta genelgeye dayanılarak idari çevre cezasının verilebileceği görüşünü taşımaktadır. Örneğin DİDDGK'nın 28.4.2005 tarih ve E. 2003/730, K. 2005/284 sayılı kararında, çevrenin korun-

İdari çevre suçlarında yalnızca kanunilik ilkesinin "kanunun tekelciliği" ihlal edilmekle kalınmamış, bunun yanında, "kanunun açıklığı" alt ilkesi[67] de ihlal edilmiştir. Örneğin 2872 sayılı Kanunun 20. maddesinin (c) bendinin 2. paragrafında; bu kanunun ek 9. maddesine[68] aykırı davrananlara idari para cezası verileceği ifade edilmiştir. Bu maddenin 1. fıkrasının (n) bendinin ilk paragrafında ise bu kanunun 9. maddesi[69] uyarınca belirlenen koruma esaslarına aykırı olarak içme ve kullanma suyu koruma alanlarına, kaynağın kendisine ve bu kaynağı besleyen yerüstü ve yer altı sularına, sulama ve drenaj kanallarına atık boşaltanlara idari para cezası verileceği belirtilmiştir. Suç ve cezada kanunilik ilkesinin kanunun açıklığı alt ilkesine uyum sağlayabilmek için suç ve ceza normların kapalı bir şekilde düzenlenesi, tersine bir deyişle, başka madde veya maddelere yollama yapılması suretiyle düzenlenmemesi gerekir. Çevre Kanununun bu maddesinde suç ve cezayı düzenleyen norm tek bir maddede kapalı bir şekilde düzenlenmeyip parçalı bir şekilde, başka maddelere yollama yapılarak düzenlendiği için söz konusu alt ilkeye aykırı davranıldığı ortadadır.

---

ması konusundaki bir genelgeye dayanılarak idari para cezasının verilebileceği görüşü savunulmuştur. Bkz. DD, Yıl: 36, Sayı: 111, 2006, s. 52-56. Buna karşın Danıştay oldukça az da olsa kimi kararlarında idari çevre suç ve cezalarında kanunilik ilkesinin "kanunun tekelciliği" alt ilkesinin uygulanması gerektiğini ima etmiştir. Örneğin Danıştay Altıncı Dairesinin 22.10.2002 tarih ve E. 2002/3982, K. 2002/4668 sayılı kararında, çevre cezası hesaplanırken 98/11415 sayılı Bakanlar Kurulu kararına dayanılarak cezanın beş kat artırılmasında mevzuata uyarlığın bulunmadığı belirtilmiştir. Bkz. DBB, Erişim Tarihi, 27.9.2011. (Ayrıca bu kararda, daha sonraları failin lehine olarak yasada yapılan değişiklikten davacı şirketin yararlanacağı sonucuna da ulaşılmıştır).

67 Suç ve cezada kanunilik ilkesinin "kanunun açıklığı" alt ilkesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dursun s. 76-111.

68 Kanunun ek 9. maddesinde; kokuya sebep olan emisyonların yönetmelikle belirlenen sınır değerlerin üzerinde çevreye verilmesinin yasak olduğu, kokuya sebep olanların, koku emisyonlarının önlenmesine ilişkin tedbirleri almakla yükümlü oldukları, buna ilişkin idari ve teknik usul ve esasların Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca çıkartılacak yönetmelikle belirleneceği ifade edilmiştir.

69 Kanunun "(ç)evrenin korunması" başlıklı 9. maddesinde çevrenin korunmasına yönelik çeşitli hükümlere yer verilmektedir.

İdari çevre cezaları bakımından da kanunilik ilkesine uyulmamaktadır. Gerçekten de 2872 sayılı Çevre Kanununun 20. maddesinin 3. fıkrasında; bu maddede öngörülen ceza miktarlarını on katına kadar artırmaya Bakanlar Kurulunun yetkili olduğu ifade edilmiştir. Bakanlar Kurulunun idari çevre cezaları bakımından öngörülen para cezalarını artırma yetkisine sahip kılınması, cezaların kanuniliği ilkesinin "kanunun tekelciliği" alt ilkesine aykırıdır. Çünkü cezanın artırıldığı durumda para cezasının miktarını, kanun değil, yürütme organı olan Bakanlar Kurulu saptamaktadır. Bununla birlikte, bu maddenin 2. fıkrasında, örneğin, yukarıda bahsedilen (v) bendinde öngörülen idari para cezasının kurum, kuruluş ve işletmelere üç katı olarak verileceğinin belirtilmesinde suç ve cezada kanunilik ilkesinin "kanunun tekelciliği" alt ilkesine aykırı bir yön bulunmamaktadır. Zira bu durumu, münhasıran Kanunun kendisi saptamıştır.

Bakanlıkların, 2872 sayılı Çevre Kanunu uyarınca verilecek idari para cezalarını tebliğler yoluyla saptamasıyla da suç ve cezada kanunilik ilkesinin "kanunun tekelciliği" alt ilkesi ihlal edilmektedir. Örneğin Çevre ve Şehircilik Bakanlığı; 2872 sayılı Çevre Kanununun 20. maddesinde yer alan idari para cezalarını 1.1.2018 tarihinden itibaren artırmış ve şu gerekçeyi öne sürmüştür: "30.3.2005 tarih ve 5326 sayılı Kabahatler Kanununun 17 nci maddesinin yedinci fıkrasında idari para cezalarının her takvim yılı başından geçerli olmak üzere o yıl için 4.1.1961 tarihli ve 213 sayılı Vergi Usul Kanununun mükerrer 298 inci maddesi hükümleri uyarınca tespit ve ilan edilen yeniden değerleme oranında artırılmak suretiyle uygulanacağı ve bu şekilde yapılacak hesaplamalarda bir Türk Lirasının küsurunun dikkate alınmayacağı hükmü yer almaktadır. Maliye Bakanlığı tarafından hazırlanarak 11/11/2017 tarihli ve 30237 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan Vergi Usul Kanunu Genel Tebliği (Sıra No: 484) uyarınca 2017 yılı için yeniden değerleme oranı %14,47 olarak tespit ve ilan edilmiştir." Bu gerekçelerle, idari çevre cezaları, 2018 yılı başından itibaren %14,47 artırılmıştır.[70]

70 Bkz. 28 Aralık 2017 tarih ve 30284 sayılı R.G.

Yine Orman ve Su İşleri Bakanlığı da 2872 sayılı Çevre Kanununun 20. maddesinin 1. fıkrasının (k) bendinde[71] yer alan ve özel çevre koruma bölgelerine ilişkin olanlar dışındaki para cezasını miktarını da 2017 yılında geçerli olan yeniden değerlendirme oranı (%3,83) üzerinden artırmıştır.[72]

İdari para cezasının miktarındaki artışın bizzat kanun tarafından öngörülmeyerek bir yürütme organı olan Maliye Bakanlığı tarafından yapılacak olan "yeniden değerleme" oranına göre hesaplanması suç ve cezada kanunilik ilkesini düzenleyen Anayasanın 38. maddesinin 1. ve 3. fıkrasına aykırı düşmektedir. Anayasaya aykırı olmasına karşın, yeniden değerleme oranına göre idari para cezalarının artırılması yöntemine ülkede yaygın bir şekilde başvurulmaktadır. Bu yöntemin Anayasaya aykırılığı konusunda ilave bir açıklamanın yapılması uygun olacaktır.

İdari para cezasının miktarındaki artışın bizzat kanun tarafından öngörülmeyerek Vergi Usul Kanunu'nun (VUK) mükerrer 298. maddesi gereği olarak bir yürütme organı olan Maliye Bakanlığı tarafından yapılacak olan "yeniden değerleme" oranına göre hesaplanması ve bu maddeyle bağlantılı olarak VUK'un mükerrer 414. maddesi gereği Bakanlar Kuruluna yeniden değerleme suretiyle belirlenen maktu ve nispi cezaların had ve miktarlarında artırma veya eksiltme yetkisinin tanınması, kanunsuz ceza olmaz kuralının "kanunun tekelciliği" alt ilkesini ihlal eder.[73] Gerçi idari para cezası miktarının yeniden değer-

71 Bu bentte, biyolojik çeşitliliği tahrip edenlere, özel Koruma Bölgeleri için tespit edilen koruma ve kullanma esaslarına aykırı davrananlara ve sulak alanlar için yönetmelikte belirlenen koruma ve kullanım esaslarına aykırı davrananlara ve maddenin (e) ve (f) bentlerine aykırı davrananlara idari para cezası öngörülmüştür.

72 Bkz. 27 Aralık 2016 tarih ve 29931 sayılı R.G.

73 Anayasa Mahkemesi aksi görüştedir. Gerçekten de Mahkemenin 17.6.2004 tarih ve E. 2000/24, K. 2004/82 sayılı kararında; ceza hukukunun kapsamına giren cezalarda bile yeniden değerleme oranının öngörülmesinin kanunilik ilkesine aykırı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Mahkeme bu kararında; daha önce yasalarda var olan para cezalarının ve bunların alt ve üst sınırları ile bir günün karşılığı olan para cezası miktarının Türkiye İstatistik Kurumu tarafından bilimsel verilere dayalı olarak saptanıp VUK'un 298. maddesi gereğince her yıl Aralık ayında Maliye Bakanlığınca Resmi Gazetede ilan edildiğini, böylelikle, keyfi ve takdiri uygulamalara yol açmayacak biçimde çerçevesi yasa koyucu ta-

leme oranına göre hesaplanacağı kanunda belirtildiği için söz konusu alt ilkeye aykırı bir durumun olmadığı savlanabilir. Ancak kanımızca bu sav isabetsizdir. Kanunilik ilkesinin kanunun tekelciliği alt ilkesine uygun davranılabilmesi için kanunun, idari para cezasındaki artış miktarını yürütme organının takdirine bırakmayarak bizzat kendisinin saptaması gerekir.

Öte yandan, VUK'un mükerrer 414. maddesinde Bakanlar Kuruluna, yeniden değerleme oranında artırılmak suretiyle uygulanan maktu hadler ile değişik miktarlı para cezalarının alt ve üst sınırlarını "artırma veya indirme" yetkisinin tanınmış olması da kanunilik ilkesine, daha açık bir deyişle, kanunilik ilkesinin "kanunun tekelciliği" alt ilkesine aykırılık oluşturur. Aslında Bakanlar Kuruluna böyle bir yetkinin tanınması, suç ve cezada kanunilik ilkesi bir yana, doğrudan Anayasanın 73. maddesinin 4. fıkrasına aykırıdır. Zira Anayasanın 73. maddesinin 4. fıkrasında; yalnızca vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisnalar ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerinde kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde değişiklik yapmak yetkisinin Bakanlar Kuruluna verilebileceği ifade edilmekte, vergi cezaları bakımından Bakanlar Kuruluna böyle bir yetki tanınmamaktadır.[74] Bu bağlamda idari çevre suçu cezalarının yeniden

rafından çizilerek kanunla düzenlendiğini, kaldı ki yeniden değerleme oranına göre yapılan artırmanın yasama organı tarafından kanunla düzenlenmiş olan para cezaları üzerinden yapıldığı ve suç işlendiği zaman o suç için öngörülen cezanın, suç gününden önce belirgin hale geldiği, dolayısıyla Anayasanın 38. maddesinde düzenlenen kanunilik ilkesine aykırı bir durumun olmadığını ifade etmiştir. Bkz. 1.3.2005 tarih ve 25742 sayılı R.G. Anayasa Mahkemesinin bu kararı ceza hukukunun kapsamına giren cezalar hakkında olsa da gerekçe dikkate alınırsa idari cezalar bakımından da geçerli olduğu anlaşılmaktadır. Hâlbuki bu karara karşı oy yazısı yazan üyelerden Fazıl Sağlam ve A. Necmi Özler'in isabetli olarak belirttikleri üzere, yeniden değerleme oranıyla ceza, kanun tarafından değil, yürütme organı tarafından saptandığı için kanunilik ilkesine ve yasama yetkisinin devredilmezliğini öngören Anayasanın 7. maddesine aykırılık bulunmaktadır. Bundan da öte, Anayasa Mahkemesi kararının hiçbir yerinde VUK'un mükerrer 298. maddesiyle bağlantılı mükerrer 414. maddesinden bahsedilmemesi kanımızca büyük bir eksiklik olarak göze çarpmaktadır.

74 Ancak Anayasa Mahkemesi aksi görüşü savunmaktadır. Gerçekten de Anayasa

değerleme oranına göre her yıl artırılması Anayasanın 38. maddesinde düzenlenen suç ve cezada kanunilik ilkesine açıkça aykırıdır.

b. Çevre Kanununun Özel Hukuk Hükmü

aa. Mevcut Durum

2872 sayılı Çevre Kanununun 28. maddesinde; çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenlerin sebep oldukları kirlenmeden dolayı kusur şartı olmaksızın sorumlu oldukları ifade edilmektedir.

Mahkemesinin 19.3.1987 tarih ve E.1986/5, K. 1987/7 sayılı kararında; 213 sayılı VUK'a eklenen mükerrer 414. maddenin (b) bendinde ifade edilen; bu kanunda yer alan maktu hadler ile asgari ve azami miktarları belirtilmiş para ile ödenecek ceza miktarlarını on katına, nispi hadleri ise iki katına kadar ayrı ayrı artırmaya ve bunları kanuni seviyesine indirmeye Bakanlar Kurulunun yetkili olduğu hükmünün Anayasanın 73. maddenin 4. fıkrasına aykırı olduğu savı kabul edilmeyerek, Anayasanın 73. maddesinin 4. fıkrasında vergi cezalarına açıkça yer vermese de Anayasanın; kanunun belirttiği yukarı ve aşağı sınırlar içinde kalmak şartıyla; vergi, resim, harç ve benzeri mali yükümlülüklerin muaflık, istisna ve indirimleriyle oranlarına ilişkin hükümlerde değişiklik yapmak gibi geniş ve önemli bir yetkiyi Bakanlar Kurulu'na vermiş olduğunun tartışma götürmeyeceği, mükerrer 414. madde ile getirilen düzenlemenin Anayasanın söz konusu fıkrasında Bakanlar Kuruluna tanınan yetki içerisinde kaldığının açık olduğunu ifade etmiştir. Zira mahkemeye göre Bakanlar Kuruluna verilen yetki, "Vergi Usul Kanununda yer alan maktu hadler ile asgari ve azami miktarları belirtilmiş para ile ödenecek ceza miktarlarını on katına, nispi hadleri ise iki katına kadar ayrı ayrı artırmak ve bunları kanuni seviyesine indirmek" yetkisidir. Mahkeme, bu yetkinin, her şeyden önce VUK'da belirlenen suçları işleyen mükelleflere ceza mahkemeleri veya vergi daireleri tarafından verilecek cezalara dayalı bir yetki olduğunu, Anayasanın 38. maddesinde öngörülen suç ve cezada kanunilik ilkesine aykırılığın olmadığını belirtmektedir. Mahkeme, Bakanlar Kurulunun bu yetkisini genel bir düzenleme şeklinde kullanacağını, mükellefler arasında ayrıma gitmeyeceğini, ayrıca para cezalarının zaman içerisinde enflasyon nedeniyle önemini ve ceza niteliğini kaybettiğinin bilindiğini, bu düzenleme ile para cezalarının caydırıcı niteliğini korunmasının da sağlanmış olduğunu, bunda da önemli bir kamu yararının bulunduğunu ifade etmektedir. Bkz. 12.11.1987 tarih ve 19632 sayılı R. G. Görüldüğü üzere mahkeme burada "yerindelik" (opportunité) denetimi yoluyla anayasal denetim yapmaktadır. Hâlbuki burada açıkça cezada kanunilik ilkesine aykırı bir durum bulunmaktadır. Zira vergi para cezası miktarının Bakanlar Kurulu kararıyla saptanması, suç ve cezada kanunilik ilkesinin kanunun tekelciliği alt ilkesine açıkça aykırıdır.

bb. Çevre Kanununun 28. Maddesinin Değerlendirmesi

Çevre Kanununun 28. maddesinde yer alan bu hüküm, İsviçreli hukukçuların etkisi altında kalan kimi hukukçular tarafından "ağırlaştırılmış objektif sorumluluk" (responsabilitéobjectiveaggravé) diye nitelendirilmektedir. Serozan, bu maddenin, çevre kirletme sorumluluğunu öylesine yoğun muğlak ve kaypak bir ifadeyle kaleme aldığını, bu sorumluluk kuralına kimi hukukçuların yakıştırdığı "çerçeve norm" yakıştırmasının bile fazla olup kanun koyucuya düpedüz iltifat yerine geçeceğini, sorumsuzca kaleme alınmış bu sorumluluk kuralının; çerçevesiz, dipsiz, başı sonu belli olmayan uçsuz bucaksız bir kural niteliğini taşıdığını haklı olarak belirtmektedir.[75]

Serozan, nasıl ki "karayolu trafiğini tıkayan, hayvanlara eziyet eden veya stadyumlarda yakışık tezahüratta bulunan kişi tazminat öder" diye bir sorumluluk kuralı konulamazsa "çevreyi kirletenler ve çevreye zarar verenlerin sebep oldukları kirlenmeden ve bozulmadan doğan zararlardan kusur şartı aranmaksızın sorumludur" şeklinde bir sorumluluk kuralı konulamayacağını ifade etmektedir. Yazar, yalnızca yaklaşık bir düzine sözcüklü tek bir kural ile kocaman bir çevre sorumluluğunun düzenlenemeyeceğini, Çevre Kanununun 28. maddesinde bu gerçeğe aykırı bir düzenleme yapıldığını, kimin kime karşı hangi tür ihlallerde hangi tür zararlar için hangi miktarda tazminat ödeyeceğinin belli olmadığını, yürüyüşe çıkan yayanın; egzozundan zehir saçan taşıt aracının sürücüsünden veya yolda sigara dumanını üfleyen kişiden tazminat isteyip istemeyeceğinin sorusunun akla geldiğini, Çevre Kanununun bu maddesinin okunmasından doğacak izlenimin bu olduğunu, bunun olacak bir şey olmadığını belirtmektedir. Yazar, Çevre Kanununun tüm sorumluluk sorunlarını, çözümsüz, boşlukta ve açıkta bıraktığını, normun koruma amacı ya da normatif zarar kavramıyla bu sorunların üstesinden gelinemeyeceğini savunmaktadır.[76] Biz de Serozan'ın bu görüşlerine katılmaktayız. Aslında Çevre Kanununun 28. maddesinde

75 Serozan, Rona: "Doğal Çevrenin Özel Hukukun Araçlarıyla Korunmasındaki Yetersizlikler" (Prof. Dr. Selim Kaneti'ye Armağan, İstanbul 1996, s. 101-111), s. 103.

76 Serozan, s. 105.

düzenlenen özel hukuk sorumluluğunun ana unsurları saptanmadığı için maddenin uygulama kabiliyeti bulunmamaktadır.[77]

3. Kabahatler Kanununda

a. Mevcut Durum

30.3.2005 tarih ve 5326 sayılı Kabahatler Kanununun "gürültü başlıklı" 36. maddesinin 1. fıkrasında, başkalarının huzur ve sükûnunu bozacak şekilde gürültüye neden olan kişinin idari para cezası ile cezalandırılacağı, 2. fıkrasında ise bu fiilin bir ticari işletmenin faaliyeti çerçevesinde işlenmesi halinde işletme sahibi gerçek veya tüzel kişiye idari para cezası verileceği belirtilmektedir.

5326 sayılı Kabahatler Kanununun "çevreyi kirletme" başlıklı 41. maddesinde, evsel ve bireysel atık ve artıkları, bunların depolanmasına özgü yerler dışına atan kimselere idari para cezası öngörülmüş, fiilin yemek pişirme ve servis yerlerinde işlenmesi halinde işletme sahibi gerçek veya tüzel kişiye verilecek idari para cezası ağırlaştırılmıştır. Yine bu maddede, hayvan kesimine tahsis edilen yerler dışında hayvan kesen veya kesilen hayvan atıklarını sokağa atan veya kamu ait sair bir alana bırakmak, inşaat atık ve artıklarını bunların toplanmasına veya depolanmasına özgü yer dışına atmak, kullanılamaz hale gelen veya ihtiyaç fazlası ev eşyasını bunların toplanmasına ilişkin olarak belirlenen günün dışında sokağa veya kamuya ait sair bir yere bırakmak, kullanılamaz hale gelen motorlu kara veya deniz nakil araçlarını ya da bunların mütemmim cüzlerini sokağa veya kamuya ait sair bir yere bırakmak fiilleri idari para cezasıyla cezalandırılmıştır. Ayrıca maddede inşaat atık ve artıkları ile motorlu kara veya deniz araçlarının kaldırılmasına ilişkin masrafların kişiden ayrıca tahsil edileceği, kullanılamaz veya ihtiyaç fazlası eşyanın toplanması hususunda belediye tarafından belirli aralıklarla yılda üç günden az olmamak üzere belirlenen günlerin önceden uygun araçlarla ilan olunacağı, bu kabahatler dolayısıyla idari para cezasına belediye zabıta görevlilerinin karar

77 Nitekim bu maddenin uygulanması ile ilgili tek bir Yargıtay kararına rastlanılamamıştır.

vereceği, söz konusu kabahatler dolayısıyla meydana gelen kirliliğin kişi tarafından derhal giderilmesi halinde idari para cezasına karar verilmeyebileceği, maddenin, sadece belediye sınırları içerisinde uygulanacağı belirtilmiştir.

b. Kabahatler Kanununun Çevre Suçlarını Düzenleyen Maddelerinin Değerlendirilmesi

aa. Kabahatler Kanununun 36. Maddesinin Değerlendirilmesi

Yukarıda TCK'nın "gürültüye neden olma" suçu ile ilgili 183. maddesinin değerlendirilmesi kısmında yapılan eleştirilerin büyük kısmının, 5326 sayılı Kabahatler Kanununun 36. maddesi bakımından da geçerli olduğunu belirtmek gerekir. 36. maddenin de suç ve cezada kanunilik ilkesine aykırı olarak kaleme alındığını belirtmek gerekir. Zira "başkalarının huzur ve sükûnunu bozmak" fiilinin anlam ve kapsamını tam olarak belirleyebilmek olanaklı değildir. Gürültü nedeniyle[78] başkalarının huzur ve sükûnunun bozulması, bu kabahat nedeniyle idari para cezasını uygulayacak olan kolluk veya belediye zabıta görevlilerinin[79] zaman içerisindeki anlayışlarına göre değişebileceği gibi kolluk veya zabıta görevlisi kişiye göre de değişebilecektir. Bu durum, çeşitli defalar belirtildiği üzere suç ve cezada kanunilik ilkesinin "kanunun açıklığı" alt ilkesine aykırı düşer.

Öte yandan, bu maddenin uygulama kabiliyeti de bulunmamaktadır. Zira günümüzde gürültü teknik araçlarla ölçülebildiği için belirli bir miktar desibelin üzerindeki gürültünün, başka kişilerin huzur ve sükûnunu bozup bozmadığına bakılmaksızın idari para cezasıyla cezalandırılması yoluna gidilmesinden başka çare bulunmamaktadır. Hatta hız nedeniyle verilen trafik cezalarında olduğu gibi desibel miktarları

78 Gürültü nedeniyle başka kişilerin huzur ve sükûnunun bozulması aslında kavramsal olarak sakattır. Zira sosyal olaylarda "belirlenimcilik" değil "ilişki" esası geçerlidir. Bu bağlamda gürültünün başka kişilerin huzur ve sükûnunu bozulmasına neden olmasından değil, gürültü ile başkalarının huzur ve sükûnunun bozulması arasında bir ilişkinin bulunduğu söylenebilir.

79 5326 sayılı Kabahatler Kanununun 36. maddesinin 3. fıkrasına bkz.

arasında bir ayrıma gidilmeli, belirli sınırlar arasındaki gürültünün desibel miktarı idari para cezasıyla cezalandırılmalı, ikinci ve üçüncü kademe bir miktar belirleyerek o sınırlar arasındaki gürültünün desibel miktarı daha da yüksek idari para cezalarıyla cezalandırılmalı, en üst sınırı aşan gürültünün desibel miktarı durumunda ise gürültüye yol açanların ceza mahkemesine sevki sağlanmalıdır.

bb. Kabahatler Kanununun 41. Maddesinin Değerlendirilmesi

Yukarıda TCK'nın 181 ve 182. maddelerinin değerlendirilmesi kısmında belirtildiği üzere söz konusu maddeler ile Çevre Kanunu arasında bir uyum bulunmamaktadır. Bu uyumsuzluk, 5326 sayılı Kabahatler Kanununun 41. maddesi bakımında da geçerli bulunmaktadır. Zira 41. maddede "evsel artıklar", "bireysel artıklar" ve "inşaat artıklar" ibarelerine yer verilmesine karşın, yukarıda belirtildiği üzere 2872 sayılı Çevre Kanununda "artık" şeklinde bir tanım bulunmamaktadır. 5326 sayılı Kabahatler Kanununun 41. maddesinin 1. fıkrasında ifade edilen "evsel atık" ve "bireysel atık" kavramları ile Çevre Kanunu arasında da bir uyum bulunmamaktadır. Zira 2872 sayılı Çevre Kanununun 2. maddesinin 1. fıkrasının 17. alt bendinde "atık", 18. alt bendinde "katı atık", 19. alt bendinde ise "evsel katı atık" tanımlanmıştır. Çevre Kanununun 2. maddesinin 1. fıkrasının 19. alt bendinde "evsel katı atık"; tehlikeli ve zararlı atık kapsamına girmeyen konut, sanayi, işyeri, piknik alanları gibi[80] yerlerden gelen katı atıklar şeklinde tanımlanmıştır. Görüldüğü üzere Çevre Kanununda, 5326 sayılı Kabahatler Kanununun 41. maddesinin 1. fıkrasında ifade edilen "evsel

80 5326 sayılı Kabahatler Kanununun 41. maddesinin 1. fıkrasında "evsel katı atık" ibaresi kullanılsa ve çevre kanununa yollama yapılsaydı bile suç ve cezada kanunilik ilkesinin gereklerine uygun olarak hareket edilmiş olunmazdı. Zira bir normda "gibi", "benzeri sebeplerle" ve "herhangi" türünde sözcükler kullanılması normun "örnekseme yoluyla gösterme" (exemplification) yöntemiyle kaleme alındığını gösterir. Evsel katı atığın tanımında kullanılan "gibi" sözcüğü suç ve cezada kanunilik ilkesinin "kanunun açıklığı" alt ilkesine aykırı düşer. Suç ve cezada kanunilik ilkesinin kanunun açıklığı alt ilkesine uygun davranabilmek için normun soyut kural yöntemiyle kaleme alınması gerekir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dursun, İdari Suç ve Cezalarda Kanunilik İlkesi, s. 83-87.

artık" ve "bireysel atık" kavramlarının tanımları yapılmamıştır. İki kanun arasında bir bütünlüğün sağlanamamış olması, 5326 sayılı Kanunun 41. maddesinin 1. fıkrasının uygulanması bakımından büyük sorunlar doğurabilecek niteliktedir.[81]

5326 sayılı Kabahatler Kanununun 3. fıkrasında; hayvan kesimine tahsis edilen yerler dışında hayvan kesme veya kesilen hayvan atıklarını sokağa veya kamuya ait sair bir alana bırakma fiilinin cezalandırılması isabetlidir. Ancak bu hükmün uygulanmaması bakımından tüm belediyelerin âdeta bir milli birlik ve beraberlik! ruhuyla hareket ettiklerini belirtmek gerekir. Zira özellikle kurban bayramlarında ülkenin her yanında yaygın bir şekilde belediyelerin belirlediği alanlar dışında usulsüz kurban kesimi yapılması ve kurban bayramının, hayvan katliamına dönüştürülmesi olgusuna rastlanılmasına rağmen belediyelere büyük bir gelir! sağlayacak bu idari para cezasının etkin bir şekilde uygulanamadığının somut bir kanıtını oluşturmaktadır.

Maddenin 5. fıkrasında; kullanılamaz hale gelen veya ihtiyaç fazlası ev eşyasını bunların toplanmasına ilişkin olarak belirlenen günün dışında sokağa veya kamuya ait sair bir yere bırakmak fiilinin cezalandırılmasının zaman zaman adil olmayan ve gülünç sonuçlara yol açabileceğini belirtmek gerekir. Örneğin evinde kullanılamaz hale gelen veya ihtiyaç fazlası bir çaydanlığı veya cezveyi çöp kutusuna atan bir kimsenin cezalandırılması gerekecektir ki bu durumun adaletsiz ve gülünç olduğu ortadadır. Bu fıkranın uygulama kabiliyeti de bulunmaktadır. Özellikle büyük kentlerde yaygın bir şekilde çöplüklerde eski ve yırtık-dökük ev eşyalarına rastlanılması, hükmün etkin bir şekilde uygulanamadığının somut bir göstergesini oluşturmaktadır. Hükmün uygulanmasını engelleyen bir başka neden, fıkrada, kullanılamaz veya ihtiyaç fazlası eşyanın belediyeler tarafından belirli aralıklarla yılda üç günden az olmamak üzere belirlenen günlerde toplanacağının önceden uygun araçlarla ilan edileceğinin belirtileceğidir. Söz

81 Aynı sorun, 5326 sayılı Kabahatler Kanununun 41. maddesinin 4. fıkrası ile Çevre Kanunu arasında da bulunmaktadır. Zira Çevre Kanununda ne "inşaat artığı" ne de "inşaat atığı" ibarelerinin tanımı yapılmıştır.

konusu eşyanın yılda üç gün toplanması sosyal gerçeklerle uyuşmamaktadır. Özellikle büyük kentlerde yaygın bir şekilde göç ve taşınma olgusuna rastlanılması, yılda üç günlük eşya toplanma süresini anlamsız hale getirmektedir. Üstelik söz konusu fıkradaki bu hükme rağmen belediyeler yıllık en az üç günlük taşınma süresini de belirlememektedirler. Günümüzde özellikle büyük kentlerde yaşayan insanlar, eski ve işlevsiz büyük eşyalarını elden çıkartmak bakımından büyük sorun yaşamakta, söz konusu eşyalarını üste para verip eşya toplayıcılarına vererek büyük mağduriyetler yaşamaktadırlar. Bu mağduriyetleri önleyebilmek için büyükşehir belediyelerinde haftada bir gün, şehir belediyesi olan yerlerde iki haftada bir gün, diğer yerlerde ayda bir gün belediyeler tarafından eşya toplanma günü ilan edilmeli ve bu kurala uymayan belediyeler için idari para cezası uygulanmalıdır.

Maddenin 6. fıkrasında; kullanılamaz hale gelen motorlu kara veya deniz nakil araçlarını ya da bunların mütemmim cüzlerini sokağa veya kamuya ait sair bir yere bırakmayı cezalandıran düzenleme eksiklikler taşımaktadır. Bu bağlamda hava nakil araçlarını sokağa veya kamuya ait sair bir yere bırakmanın niçin cezalandırılmadığı anlaşılamamaktadır. Yine fıkrada araçların mütemmim cüzünden bahsedildiği için teferruat niteliğinde olan eşyaların, örneğin bir arabanın paspaslarını sokağa veya kamuya ait sair bir yere atmanın niçin cezasız kaldığı anlaşılamamaktadır.

Maddenin 7. fıkrasında, maddedeki kabahatler nedeniyle idari para cezasına belediye zabıta görevlilerinin karar vermesi ile 9. fıkrada, maddenin, yalnızca belediye sınırları içerisinde uygulanacağının belirtilmesi de isabetli olmamıştır. Zira çevrenin korunması bakımından kır-kent bir bütünlük göstermekte olup kentte çevrenin korunmasına önem verip, kırda söz konusu korunmaya özen göstermemek kabul edilebilecek bir tutum olamaz. Nitekim ülkemizde kırlarda çevre kirliliğine göz yumulması sonucu kırlardaki yaşam alanlarının hızla kaybolmaya başladığını belirtmek gerekir. 5326 sayılı Kanun, hükümlerini icra görevi bakımından kolluk veya belediye zabıtasını görevlendirirken 7. fıkrada bu maddenin uygulanması bakımından yalnızca belediye zabıtasını görevlendirmesi isabetli olmamıştır. Çünkü çevre-

nin kirletilmesi ile savaşım yalnızca belediye zabıtasının değil kolluğun da görevine girer.[82]

Maddenin 8. fıkrasında, maddede öngörülen kabahatler dolayısıyla meydana gelen kirliliğin kişi tarafından derhal giderilmesi halinde idari para cezasına karar verilmeyebileceği hükmü, bir ceza normunun gereklerine uygun bir şekilde kaleme alınmamıştır. Zira bir ceza normunda idareye takdir yetkisi verecek biçimde "verilmeyebileceği" ifadesinin kullanılması doğru değildir. Bu ifadenin kullanılması yüzünden "keyfilik" doğabilecek, kirliliğin kişi tarafından derhal giderilmesi durumunda kimi belediye zabıtası idari para cezası verecek, kimi zabıta ise idari para cezası vermeyecektir. Bu tür keyfilikleri önleyebilmek için idare bağlı yetkiye sahip kılınmalı ve bu bağlamda" verilmeyecek" ibaresinin kullanılması isabetli olacaktır.

Maddenin 2. fıkrasında yemek pişirme ve servis yerleri sahibi tüzel kişi ile 4. fıkrasında inşaat faaliyetinin tüzel kişi tarafından yürütülmesi durumunda tüzel kişiye idari para cezası verilmesinin öngörülmesi Anayasaya aykırıdır. Gerçekten de Anayasanın 38. maddesinin 7. fıkrasında ceza sorumluluğunun şahsi olduğu belirtildiğinden fiili işleyen gerçek kişilerin cezalandırılması gerekir. Zira Anayasanın bu hükmünde kullanılan "şahsi" ibaresinden yalnızca gerçek kişinin kastedildiği ortadadır.

SONUÇ

Anayasanın 56. maddesinin 1. fıkrasında, herkesin sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğu belirtilmiş, 2. fıkrasında ise çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemenin devletin ve vatandaşların ödevi olduğu belirtilerek çevreye anayasal düzeyde önem verilmesine karşın yukarıda ayrıntılı bir şekilde üzerinde durulduğu üzere çevreyi korumak için Türk pozitif hukukunda öngörülen yaptırımlar son derece yetersiz ve eksiktir. Bu bağlamda çevreyi korumak için öngörülen yaptırımlar

82 Aslında çevre kirliliği ile savaşım yalnızca zabıtanın ve/veya kolluğun değil, tüm halkın görevidir.

eksiksiz ve etkin bir şekilde uygulansa bile anayasada öngörülen ne sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkı ne de çevreyi geliştirme, çevre sağlığını koruma ve çevre kirlenmesini önleme hakkının yaşama geçirilmesi olanaklıdır. Anayasada çevreyle ilgili öngörülen hakların tam olarak yaşama geçirilmesi için hem ulusal[83] hem de uluslararası nitelikte[84] "köklü" (drastic) önlemlerin alınması gerekmektedir.

Ulusal düzeyde önlemlerden başlamak gerekirse, bunlardan ilki; çevreyi korumak amacıyla öngörülen yaptırımlar, tek bir metin içerisinde toplanmalıdır. Yukarıda ayrıntılı bir şekilde gösterildiği üzere doğal çevrenin korunması konusunda yapılan düzenlemeler, son derece dağınık ve çeşitli kanunlara serpiştirilmiş olarak bütünsellikten ve uyumdan uzak parçalı bir nitelik göstermektedir. Üstelik mevcut normların, pek çoğunun yürürlükte olup olmadığını hukukçuların bile kolayca bilemeyecekleri şekilde bir karmaşa yaşanmakta ve bu durum "hukuki güvenlik" ve "hukuki belirlilik" ilkelerinin gerçekleştirilmesini öngören hukuk devleti ilkesi ile hukukun kesinliği ilkesinin iflası anlamına gelmektedir. Günümüzde doğal çevrenin korunması konusunda ortak olarak savunulan hususlardan birisini, sorunun kısım kısım düzenlenmesi yerine bir bütün halinde değerlendirilmesi ve konunun tam ve düzenli bir yasal disiplin altına alınması, kısacası bu alandaki düzenlemelerin bir tek yasal metnin altında toplanması gerekir. Bu bağlamda Çevre İhlalleriyle Etkin Mücadele Kanunu adlı yeni bir kanun çıkartılarak çevre ihlalini yapanlar için öngörülecek, cezai, idari ve özel hukuk yaptırımlarının tek çatı altında toplanması uygun olacaktır.[85]

83 Türkiye ulusal düzeyde büyük çevresel sorunlarla yüz yüze bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin karşı karşıya kaldığı temel çevre sorunlarını, "toprak kaybı" (erozyon) ve temiz su kaynaklarını yitirmesi oluşturmaktadır. Oral, Nilüfer: "An Overview of Turkish Environmental Law" (Uğur Alacakaptan'a Armağan 2, İstanbul 2008, s. 501-520), s. 519.

84 Aşağıda ayrıntılı bir şekilde çevre sorunları öyle bir evrensel sorun haline gelmiştir ki insanlık âdeta kıyamet öncesi günleri yaşamaktadır.

85 Krş. Toroslu, Doğal Çevrenin Kirletilmesi ve Ceza Hukuku, s. 182.

Konu, çevre ihlalini yapanlar hakkında öngörülecek yaptırımlardan açılınca bu konuda birkaç hususun açıklığa kavuşturulması uygun olacaktır. Bazıları çevre ihlaline karşı "ahlaki" (moral) önlemlerin yeterli olacağını, cezai yaptırımların öngörülmesinin gereksiz olduğu görüşünü ileri sürmektedirler. Kanımızca bu sav isabetsizdir. Westerlund'un isabetli olarak belirttiği üzere, ceza hukuku veya ahlaki önlemlerden hangisinin önce geleceği konusundaki tartışma, "tavuğun yumurtadan mı yoksa yumurtanın tavuktan mı çıktığı sorunu" (chicken-and-the-eggissue) gibi kısır bir tartışma niteliğini taşımaktadır. Yazar, çevre ihlali konusundaki ahlaki ahlaki düşüncelerin değiştiğini, önceleri çevre kirliliğinin, yasal olarak kabul edilebilir, en azından hoşgörüyle yaklaşılan bir olgu olduğu anlayışı benimsenmesine karşın, mevcut durumda bu yaklaşımın değiştiğini, günümüzde ceza hukukunun, çevre ihlallerini suç haline getirmekle ahlaki tutumu da etkilediğini savunmaktadır. Yazar, bunun yanında, çevre ihlallerini önleme, bastırma ve mağdurların zararlarının giderilmesinin oldukça önemli olduğunu, söz konusu ihlallere karşı ilgili hukuk dallarının öngördüğü yaptırımların "son çare işlevlerine" (back stopping functions) sahip olduğunu, hangi hukuk dalı olursa olsun her bir hukuk dalının çevre konusundaki yaptırımlarının en son çare olarak öngörüldüğünü, bu yüzden ceza hukuku ve diğer hukuk dallarının yaptırımlarının birbirine karıştırılarak uygulanmasının faydalı sonuçlar doğuracağını ve böylelikle büyük bir avantaj sağlanacağını belirtmektedir.[86]

Yaptırımlar bağlamında açıklığa kavuşturulması gereken ikinci husus, ceza hukuku, idare hukuku ve özel hukuk yaptırımlarının birbirleriyle "uyumlu olması" (harmonized) ve birbirlerine koşutluk göstermesi gereğidir. Yukarıda ayrıntılı bir şekilde görüldüğü üzere, çevrenin korunmasına ilişkin Türk Ceza Kanunu, Çevre Kanunu ve Kabahatler Kanununda öngörülen yaptırımlar, birbirleriyle uyumsuz ve çelişkili bir konumda bulunmaktadır. Yaptırımların söz konusu konumu yüzünden, Türkiye'de çevrenin daha iyi korunması değil, onun korunamaması olgusuyla karşılaşılmaktadır.[87] Bu olguyu ortadan

86 Westerlund, ThePolicy of…, s. 22.

87 Krş. Alıca, s. 88.

kaldırabilmek açısından ceza hukuku, idare hukuku ve özel hukuk yaptırımlarının uzlaşmalı, uyumlu veya birlik ve bütünlük halinde uygulanması gerekir.[88]

Çevreyi etkin bir şekilde koruyabilmek için ceza hukuku, idare hukuku ve özel hukuk yaptırımlarının uzlaşmalı, uyumlu, birlik ve bütünlük halinde uygulanması dışında, hangi hallerde ceza hukuku, hangi hallerde idare hukuku hangi hallerde özel hukuk yaptırımlarının öngörülmesi gerektiğini de açıklığa kavuşturmak uygun olacaktır. Hemen belirtmek gerekir ki çevreyi etkin bir şekilde koruyabilmek için ceza hukuku yaptırımlarına başvurmanın mutlak bir gereklilik olduğunu belirtmek gerekir. Geleneksel olarak, çevreyi koruma bağlamında kanun koyucunun elinde özel hukuk ve idare hukuku yaptırımları ana araçlar olarak bulunmuştur. Bununla birlikte, özel hukuk ve idare hukukunun çevreyi koruma bakımından yetersiz olduğu anlaşılmış ve ülkelerin yasama organları, çevre alanında ceza hukukunun önemli bir rol oynayacağı konusunda artan oranda bir bilince kavuşmuşlardır. Yaşamın tüm alanlarında ceza hukukunun müdahalesi "başvurulan son çare" (ultimaratio) olarak düşünülse de bu çareye özellikle çok ciddi suçlarda başvurulması kaçınılmaz bir gereklilik olarak kendisini hissettirmektedir. Zira ceza hukukunun amacı, toplumun çok önemli yönlerini korumak ve toplumsal varlık ve menfaatlere öncelik vermektir. Toplumsal varlık ve menfaatlere önem verilmez, bu bağlamda sağlıklı bir çevre olmaz ise yaşam kalitesinin düşeceği ve yaşamın zevklerinden mahrum kalınacağı açık bir şekilde anlaşılmıştır. Bu yüzden, çevrenin unsurları olan hava, su, toprak, flora ve faunayı koruyarak yalnızca çevreyi değil, insan türünün kendisini de koruyacağı ortadadır.[89]

Çevreyi etkin bir şekilde koruyabilmek açısından ceza hukuku yaptırımlarına başvurmak kaçınılmaz olsa da yukarıda belirtildiği üzere cezanın uygulanması devlet açısından bir "külfet" (obliegenheit) oluşturduğu gibi cezanın muhatabı açısından da bir külfet oluşturur. Bu yüz-

88 Krş. Westerlund, ThePolicy of…, s. 18.

89 Nilsson, s. 99-100.

den "en son çare" (thelastresort) olarak başvurulması gereken ceza hukuku yaptırımları öngörülürken oldukça dikkatli davranılması gerekir.

Bu bağlamda; toplum, insanlık ve dünya için nihai olarak en fazla çevre güvenliğini sağlamayı gerektiren hususlarda ceza hukuku yaptırımlarına başvurulması gerekir. Yine ceza hukuku yaptırımlarına, devletin çevre düzeninin uygulama sistemini desteklemek ve güçlendirmek için başvurulması gerekir. Daha açık bir deyişle, ceza hukukunun içerisinde bulunacak ve geliştirilecek teknikler, idare hukuku standartlarını veya benzeri düzenlemeleri işlevsel kılabilmeli ve güçlü bir şekilde uygulanabilir duruma getirebilmelidir.[90]

Öte yandan, ceza hukukunun, halkın sağlığının veya yaşamının tehlikeye maruz bırakılması veya ciddi bedensel zararların oluşması dâhil çevreye ciddi saldırıların olması durumunda özerk ve bağımsız bir şekilde yaptırım öngörmesi uygun olacaktır.[91]Ayrıca, ceza hukukunun, tehlikeli maddeler ile mal, ürün ve bitki atıklarını hileli veya sahtecilik yaparak karaya, havaya veya suya boşaltanlar ve idarenin çevresel denetimini zorlaştıran veya engelleyenler için kullanılması da yerinde olacaktır.[92]

Çevrenin etkin bir şekilde korunabilmesi için ceza hukuku yaptırımlarına başvurmak mutlak zorunlu olsa da söz konusu yaptırımların bünyesinde kaynaklanan sınırlılıklar nedeniyle idare hukukuna başvurmak da kaçınılmaz[93] bir zorunluluk olarak kendisini hissettirmektedir.[94] Bu bağlamda kanun koyucunun, salt ceza hukuku yoluyla çev-

90 Westerlund, Staffan: The Policy of Criminal Law in theProtection of Nature and the Environment in a European Perspective General Points, (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki, 1992, s. 6-24), s. 6-7.

91 Seminar on the Policy…, s. 26.

92 Krş. Seminar on the Policy…, s. 27.

93 Hatta çevrenin korunmasında idare hukuku, devletin kullanacağı araçların kalbini oluşturmaktadır. Bkz. Seminar on the Policy of …, s. 25.

94 Bu bağlamda Westerlund'un belirttiği üzere, her türlü çevre ihlalinin ceza hukuku yoluyla çözümlenebileceği düşünülmemeli, çevre ihlallerinin büyük bir

kısmının idari hukukunun araçlarıyla çözüme kavuşturulması gerekir. Westerlund, The Policy of…, s. 8. Çevre ihlallerini "idari denetim modeli" ile önlenebileceğini savunan görüş ise ceza hukukunun çok ayrıksı durumlarda ve idare hukukunu tamamlayıcı olarak kullanılması gerektiğini ileri sürmektedir. Bu görüş, çevre bağlamında ceza hukukunun uygulama alanını, ceza hukukunun uygulanması ve infazında görülen ciddi açıklar ile idari çevre hukukunun uygulanmasında görülen açıklar, daha somut bir deyişle, doğal çevreye, insan sağlığına ve güvenliğine yapılan çok ciddi tehditler ile sınırlandırmanın uygun olacağını ileri sürmektedir. İdari denetim modelcileri, çevre ihlallerini önleme bağlamında birbiriyle çatışan iki yaklaşımın bulunduğunu, bunlardan ilkinin ceza hukuku yaklaşımı, ikincisinin ise idari denetim modeli yaklaşımı olduğunu, her iki yaklaşımın amacının, doğal çevreyi korumak olmasına karşın, amaçlarına ulaşmak için kullandığı araçların birbirinden farklı olduğu görüşünü savunmaktadırlar. Bu bağlamda modelciler, çevre ihlallerinde ana araç olarak ceza hukukunun kullanılmasının, idare ile sanayi paydaşları arasındaki pozitif ayrılmaz ilişkileri tahrip edeceğini, çevre ihlallerinin ceza hukuku yoluyla bastırılması kısa dönemde fayda sağlasa da uzun dönemde idare hukukunun amacı olan idari düzenlemelere uyum sağlanması amacını engelleyeceğini, çevre ihlallerine karşı ceza hukukunun kullanılmasının "sıfır toplamlı oyun" (zerosumgame) olduğunu, bu durumun uyum sorununu artırdığı gibi şirketler ve idari organlar arasındaki uyuşmazlıkları artırdığı esasını da benimsemektedirler. Bkz. Background Paper…, s. 58. Kanımızca idari denetim modelcilerinin görüşü iki bakımdan kabul edilemez. Bunlardan ilki, görüşlerinin çağdaş ceza hukuku anlayışına aykırı düşmesidir. Gerçekten de Son 80 yıldır ceza hukukunda iki yönlü bir evrim bulunmaktadır. Bu yönlerden ilki, topluma büyük çaplı zarar vermeyen veya tehlikeli olmayan fiilleri "suç olmaktan çıkartmak" (decriminalization), diğeri ise teknolojik gelişmelerden kaynaklanan ve ekonomi ve sanayi-sonrası toplumla bağıntısı bulunan fiilleri suç haline getirmektir. Bu bağlamda bilgisayar yoluyla işlenen suçlar, karapara aklama ve içerden öğrenme ticareti ve çevre suçları, yeni suç türlerinin örneklerini oluşturmaktadır. Bkz. Nilsson, s. 99. Çevre ihlallerine karşı ceza hukuku yaptırımları öngörmemek, çağdaş ceza hukuku anlayışına aykırı düşecektir. İkinci olarak, idari denetim modelcileri, çevre ihlallerinde ceza hukukunun çok ayrıksı durumlarda ve idari ceza hukukunu tamamlayıcı olarak kullanılması gerektiğini ileri sürerek ceza hukukunun alet olduğunu, müstakil bir amacının bulunmadığı görüşünü ima etmektedirler. Hâlbuki ceza hukuku bağımsız bir hukuk dalı olup kişi, devlet ve topluma ait çok önemli menfaat veya varlıkları korumayı hedeflemiştir. Çevre ve unsurları; kişi, devlet ve topluma ait çok önemli bir menfaat veya varlığı oluşturduğundan çevre ihlallerini önleyebilmek bakımından ceza hukukuna başvurmak kaçınılmazdır.

reyi ihlal edici tüm fiilleri katı veya sıkı bir şekilde düzenlemesinin olanaksız olduğunu belirtmek gerekir.[95] Çevreyi ihlal edici tüm fiilleri katı veya sıkı bir şekilde düzenleyebilmek için idare hukukunun yardımı şarttır.[96]

Üstelik çevre bağlamında ceza hukuku ile idare hukuku yakın bir şekilde birbiriyle bağıntılı olup idare hukukunun ceza hukukunun etkisini sınırlandırdığının ortaya konulması gerekir. Bu sınırlandırmanın yoğunluğu, çevre koruma işlevinin yerine getirilmesinde idare ile yargının yaklaşımı ve araçlarında hangi farklılıkların bulunmasına bağlı olarak değişmektedir. Çevre koruma işlevinin yerine getirilmesinde idare ile yargının yaklaşımı ve araçlarında farklılıkların bulunması ülkede çevreyi koruyucu normların uygulanmasında birliği bozduğu gibi idare hukukunun kendi içerisindeki kopukluğu da söz konusu birliği bozmaktadır. Çevreyi koruyucu normların uygulanmasında birlik sağlanamaması riskini azaltabilmek için idare ile yargının çevreyi koruma yaklaşımında temel farklılıkların giderilmesi gerektiği gibi idari düzenlemelerle idari kararlar arasındaki bağıntının da uyum içerisinde bulunması gerekir.[97]

Yukarıda çeşitli defalar belirtildiği üzere çevreyi etkin bir şekilde koruyabilmek için ceza hukuku ve idare hukuku yaptırımları yanında özel hukuk yaptırımlarının da öngörülmesi gerekir. Bu bağlamda çevrenin korunması açısından özel hukuk yaptırımının öngörülmesinin kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu belirtmek gerekir.[98] Özel hukuk yaptı-

95 Çevrenin korunması bakımından ceza hukuku, kimi durumlarda bağımsız bir rol oynasa da temel olarak idare hukukunu "yan" (flanking) ve destekleyici bir rol oynar.Bkz. Seminar on the Policy of …, s. 25.

96 Zira idarenin önleyici denetim işlevi etkin bir şekilde yerine getirilemez veya idare hukuku tarafından oluşturulması gereken güvenlik kuralları ve işletmenin tabi olması gereken diğer kurallar sağlam bir şekilde oluşturulup uygulanmazsa çevreye yönelik tehlike veya zararın oluşma riski devasa boyutlarda artmaktadır. Krş. Seminar on thePolicy…, s. 27.

97 Krş. Seminar on thePolicy…, s. 26.

98 Yukarıda belirtildiği üzere, çevre koruma hedefine tam olarak ulaşılabilmek için ceza hukuku, idare hukuku ve özel hukuk yaptırımları öngörülmekle yeti-

rımları, "zararın giderilmesi" (tazminat) temelinde kullanılmalı, ceza hukuku veya idare hukuku yaptırımlarının uygulanması, tazminat yaptırımının uygulanmasına engel olmamalıdır. Zira ancak çevreye verilen zararın tazmin edilmesi ile çevrenin etkin bir korunması sağlanabilir. Tazminat yaptırımının etkin bir şekilde işleyebilmesi için Çevre Kanununun yukarıda belirtilen özel hukuk normunda değişikliğe gidilerek, tazminat borcunun hangi hallerde doğacağının açık ve kesin bir biçimde ortaya konulması ve özel hukuk normunun işlevsel kılınması gerekir.

Çevre İhlalleriyle Etkin Mücadele Kanunu ismiyle bir kanunun çıkartılması yetmeyecek, bunun yanında söz konusu kanunun bazı niteliklere sahip olması gerekecektir. Bu niteliklerden ilki, Kanunda, çevreyi etkin bir şekilde koruyabilmek açısından ceza hukuku, idare hukuku ve özel hukuk yaptırımlarının tümünün öngörülmesi[99] ve cezalandırılan fiillerin kapsamının[100] ve sorumluluk kurallarının[101] açık

nilmemeli, söz konusu yaptırımlar, uzlaşmalı, uyumlu, birlik ve bütünlük halinde uygulanması gerekir. Kısacası, ceza hukuku, idare hukuku ve özel hukuk yaptırımları "tümleşik bir yaklaşım" (an integratedapproach) ile uygulanmalıdır. Ancak tümleşik bir yaklaşımla çevre konusunda insan davranışlarının etkilemesi ve çevre üzerindeki yükün azaltılabilmesi olanaklıdır. Krş. Seminar on the Policy of …, s. 25.

99 Bkz. "Background Paper for the Seminar on the Policy of Criminal Law in the Protection of Nature and the Environment in a European Perspective" (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki 1992, s. 57-74), s. 57.

100 Ceza hukukunun çevre konusunda iyileştirici bir rol oynayabilmesi için korunacak olan çevrenin ve unsurlarının açık ve dar bir şekilde tanımı yapılmalıdır. Bunu temin edebilmek için iki aşamalı bir stratejinin uygulanması gerekir. İlk aşamada, korunacak unsurların genel ve net olarak kapsamının saptanması gerekir. Bu bağlamda çevre bir bütün olarak ve unsurlarını ise hava, toprak su, fauna ve flora şeklinde doğal kaynak, doğal denge ve iklim olarak ayrı unsurlar arasındaki etkileşim, kültürel mirasın parçasını oluşturan malvarlığı ve manzaranın karakteristik yönleri oluşturmalıdır. Bkz. Giampetro, s. 144.

101 Örneğin, eğer bir davranışla çevrenin üç unsuru olan toprak, hava ve su kirletilirse bu ihlal bir suç mu yoksa üç suç mu olarak kabul edilecektir. Kanımızca böyle bir durumda fikri içtima (TCK'nın 44. maddesine bkz.) kurallarına göre hareket edilerek, bunlardan en ağır cezayı gerektiren suçtan dolayı cezalandırılması gere-

ve kesin bir biçimde gösterilmesi[102] ile yaptırım türlerinin genişletilmesi[103] gerekir.[104] Yine çevre ihlallerini yaptırıma tabi tutarken göz

kir. Krş. Westerlund, The Policy of…, s. 14.Yine, çevre suçları, sıkça büyük şirketler tarafından veya büyük şirketler içerisinde işlendiğine göre "kişisel cezai sorumluluk" kavramının açık ve kesin bir biçimde saptanması gerekir. gözden geçirilmesi gerekir. Krş. Nilsson, Hans G.: "European Aspects of Control of Harm to the Environment 1" (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki, 1992, s. 98-103), s. 101.

102 Bu bağlamda hava, su, toprak, bitki, havran, insan gibi çevresel unsurlara doğrudan ve ağır bir şekilde zarar verebilecek veya bu unsurları ciddi bir biçimde tehlikeye düşürebilecek bütün fiiller, ceza hukuku cezası ile cezalandırılmalıdır. Birbirleriyle tutarsız ve karmaşık olan, hangi hükmün uygulanacağının belirsiz olduğu bir mevzuat kirlenmesinin önüne geçilmelidir. Suçların tanımı ve verilecek cezalar kapalı norm olarak aynı madde içerisinde kanun koyucu tarafından saptanmalıdır. Suç tanımı oluşturulurken, teknik tanımlardan olabildiğince kaçınılmalı, suç ve cezada kanunilik ilkesine uygun olarak herkesin anlayabileceği şekilde suç tanımları oluşturulmalıdır. Ceza hukukuna, teknik kurallara ve idari düzenlemelere tam olarak uyulmasını sağlamak için değil; çevre temel değerini etkin bir biçimde korumak için başvurulması gerekliliği unutulmamalıdır. Krş. Özcan, s. 586.

103 Bu bağlamda çevre ihlalleriyle etkin bir savaşım verilebilmesi için idareye siyasi sonuçları olan ve güçlü bir yetki niteliğinde olan fabrikanın veya işletmenin kapatılması ile faaliyetinin durdurulması yaptırımlarını uygulama yetkisinin de tanınması gerekir. Türkiye'de ağır çevre ihlalinde bulunsa bile fabrika veya işletmelerin kapatılmamasının veya faaliyetinin durdurulamamasının kanımızca iki nedeni bulunmaktadır. Bunlardan ilki, ekonomik olup ekonominin zarar görüp insanların işsiz kalmaması kaygısıdır. İkincisi ise çevre konusunda görevli kuruluşların gerçek bir yaptırım gücünün olmamasıdır. Hâlbuki çevre konusundaki menfaatlerin vazgeçilmez, mutlak ve yaşamsal derecede önemli menfaatler olduğu anlayışıyla hareket edilerek bu çekingenliğin ortadan kaldırılması gerekir. Bunun gibi, idari emirle üretim yönteminin çevreye uyarlı olarak değiştirilmesi yaptırımı da öngörülmelidir. Örneğin İtalya'da soğutulmuş suyu tahliye aygıtı olmayan bir elektrik santraline aygıtı koyması emredilmiş, emre uymayan santralin izni ise iptal edilmiştir. Krş. Westerlund, The Policy of…, s. 18.

104 Çevreyi ihlal eden fiiller bakımından yaptırım türleri olarak; mahkûmiyet hükmünün ilanı, suç araçlarının zoralımı, tesislerin zarar vermeyecek hale getirilmesi ve işletmenin süreli veya süresiz olarak kapatılması sayılabilir. Türk pozitif hukukunda çevre suçlarından mahkûmiyet halinin ilanı şeklinde bir yaptırım öngörülmemiştir. Hâlbuki bu yaptırımın özellikle, büyük işletmeler yönünden

önünde tutulması gereken bir başka nokta, çevrenin unsurlarından ayrı olarak bir "varlık" (entity) olarak kabul edilmesi gerektiğidir. Zira çevre, unsurlarının toplamından daha fazla bir şey olup kendi başına

sahip olduğu etki küçümsenemez. Bu yüzden söz konu feri cezanın (asıl cezaya eklenen ikincil derecede ceza) doğal çevreyi korumak amacıyla gerçekleştirilecek olan yasama politikasına sokulmasında büyük yarar bulunmaktadır. Diğer yaptırım türleri, Türk hukukunda bulunmasına karşın anlam ve uygulama sorunları doğurduğundan uygulanmasında büyük güçlüklerle karşılaşılmakta, hatta neredeyse hiç uygulanmamaktadır. Konu hakkında geniş bilgi ve karşılaştırma için bkz. Toroslu, Doğal Çevrenin Kirletilmesi ve Ceza Hukuku, s. 187-190. Söz konusu uygulama sorununu aşabilmek için ceza yargıcının denetimi altında, yargıca, alternatif veya ek önlem olarak; "mevcut durumun onarımı" (restoration of thesatusquo), çevresel ortamın iyileştirilmesi, suçtan elde edilen kazanca idari olarak el konulması gibi diğer önlemlerin alınmasında idareyi görevlendirme yetkisi tanınmalıdır. Yargıcın idareyi görevlendirmesinin etkin bir şekilde işleyebilmesi için hangi idarenin ne sürede söz konusu önlemleri alacağının da yargıç tarafından net ve kesin bir biçimde saptanması ve idare tarafından yaptırımların uygulanabilirliğinin sağlanması gerekir. Krş. Seminar on the Policy…, s. 27-28. Aslında çevrenin etkin bir şekilde korunabilmesi açısından yaptırımlar ve önlemler temelinde yenilikçi olmaktan başka çare bulunmamaktadır. Bu temelde de ceza hukuku ve idare hukuku çerçevesinde birçok yaptırım ve tedbirin öngörülmesi olanaklıdır. Bu çerçevede, kirleten işletmenin kapatılmasına ve işletme izninin iptal edilmesine çok ciddi durumlarda son çare olarak başvurulabilmelidir. Kimi ülkelerde uygulandığı üzere günlük para cezası verilmesi esasının öngörülerek yargıç veya idare tarafından çevreyi kirletenlere maktu bir para cezası veya gecikme durumunda takdirde günlük para cezası verilmesi esası benimsenmelidir. Yine mahkeme veya idare tarafından borçlu veya failin bir yükümlülüğü yerine getirmesi şeklinde bir yaptırım öngörülmeli, bunun yanında, mahkeme veya idarenin vermiş olduğu para cezasının, çevrenin eski durumuna getirilmesi için harcanması veya kimi durumlarda kirleticinin hesabına çevrenin eski durumuna getirilmesi emri verme yetkisi tanınmalıdır. Ayrıca, kirleticinin belirli bir miktar parayı güvence olarak yatırması ve çevre suçundan dolayı verilen mahkûmiyet veya idari ceza kararının yayımlanması öngörülmelidir. Yalnızca yaptırımlar ve önlemler temelinde yenilikçi olunmakla ceza hukuku ve cezai idare hukuku, kendisini, yeni bir alan olan çevre hukukuna alıştırabilir. Bu bağlamda ceza hukuku ve cezai idare hukuku kendisini yeni çözümlere ve teknolojilere uyum sağlayıcı olduğunu göstermelidir. Bu uyum sağlanmadan risk altında bulunan çevre değerlerinin ve dolayısıyla toplumun iyileştirilmesi oldukça zor olacaktır. Krş. Nilsson, s. 102.

bütünsel bir varlık[105] olarak korunması gerekir.[106]

İkinci olarak, çıkartılması gereken Kanunun, sadece doğal çevrenin uğramış olduğu zararlara çare bulmaya değil, olayın nedenlerini ortadan kaldırmaya veya en azından azaltmaya çalışması gerekir.[107] Türk pozitif hukukunda bulunan çevre yaptırımları, hatalı olarak, yalnızca doğal çevrenin uğramış olduğu zararlara çare bulmaya çalışmaktadır. Çevre İhlalleriyle Etkin Mücadele Kanununda yaptırımlara yer verilirken, özellikle çevrenin kirletilmesi konusundaki temel korumanın, tehli-

105 Giampetro'nun isabetli olarak belirttiği üzere, çevrenin bütünsel bir varlık olarak tanımlanması mutlak gereklidir zira çevrenin bütünsel varlığı rolü ve unsurları arasında etkileşimin bulunduğuna dair bilimsel kanıtlar bulunmaktadır. Yazar, bunun yanında, çevre ihlaline karşı öngörülecek ceza hukuku yaptırımlarının etkin bir şekilde işleyebilmesi çevrenin bütünsel bir varlık olarak tanınması ve unsurlarıyla etkileşimin dikkate alınmasının şart olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda, yazar, çevreye zarar verme veya çevreyi tehlike altına atma olaylarında suçun işlenmiş sayılabilmesi için çevrenin unsurlarından birisine zarar verilmesi veya tehlike altına konulmasının yeterli olduğunu, çevrenin birden fazla unsurlarına veya unsurları arasındaki etkileşime zarar verilmesi veya tehlikeye atılması durumunda fiilin bir suç olarak kabul edilerek azami hadden ceza tayini yoluna gidilmesi gerektiğini, soyut tehlike suçlarında çevrenin unsurlarından birisine veya çevrenin bütününe risk oluşturan durumlar için ceza tayini yoluna gidilmesinin gerekli olduğunu, böylelikle havaya, doğal toprağa veya doğal su kaynaklarına zarar veren veya onları tehlike altına bırakan davranışları suç olarak düzenlemekten kaynaklanan sorunlara çözüm getirilmiş olunacağı görüşünü savunmaktadır. Bkz. Giampetro, Franco: Models and Types of Environmental Offences; Preliminary Considerations (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki, 1992, s. 142-151), s. 145.

106 Westerlund, The Policy of…, s. 14.

107 Çevre hukukunda asıl olarak önemli olan husus, çevreye verilen zararların onarılması değil, çevreye verilecek zararın daha baştan önlenmesidir. Zira çevreye verilen zararla çoğunlukla onarılamamakta veya onarımı oldukça güç bulunmaktadır. Bu yüzden çevreye verilecek zarar daha ortaya çıkmadan ihlalin önlenmesi gerekir. Bu bağlamda ceza hukukunun caydırıcılık özelliğini işlevsel kılabilmek için belirli bazı fiiller için zararın doğup doğmadığına bakılmaksızın çevre ihlaline karşı ağır cezai yaptırımlar öngörülmeli, failin çevre ihlali yapmasının önüne geçilmesi gerekir. Krş. Özcan, s. 567.

ke düzeyine veya kirletici maddelerin atılması aşamasına yönelmek gerekir. Böylelikle zararlı sonuç biçimindeki yaptırımların uygulanmasını güçleştiren, hatta kimi zaman olanaksızlaştıran ve kara, hava ve deniz kirlenmelerinde ortama ilişkin nedenlerle nedensellik bağının saptanamamasından veya atipik katkıları, çevre yaptırımı tipine dâhil etmenin güçlüklerinden ileri gelen engeller[108] de aşılmış olacaktır.[109]

Çevre İhlalleriyle Etkin Mücadele Kanununun taşıması gereken üçüncü nitelik; çevre suçlarının düzenlenmesinde Kanunun üç tip fiil arasında ayrım yapması gereğidir. Bu bağlamda ilk olarak, çevresel nesnelere somut veya gerçek tehlike oluşturan fiiller (somut tehlike suçları) ile nükleer maddelerin taşınması gibi tehlike olasılığı bulunan fiiller (gizilgüç veya potansiyel tehlike suçları) ve tehlikeli işler listesinde yer aldığı halde o işletmeyi izin almadan açmak, işletme kapatıldığı halde faaliyetine devam etmek, yasadışı atık veya tehlikeli atıkları ihraç etmek gibi fiiller (soyut tehlike suçları) arasında ayrım yapılmalı ve her grup fiil için farklı ağır cezalar öngörülmesi gerekir.[110] Bu farklılaştırmanın, çevre suçlarında kimi durumlarda mağdurun kişi değil, genel olarak toplum olması yüzünden yapılması gerekir. Yukarıda belirtildiği üzere çevre suçlarına karşı etkin bir mücadele verilebilmesi için ceza politikasında değişikliğe gidilerek fiilin verdiği zarar yerine suç riskinin oluşmasına odaklanılması gerekir. Fiiller arasında yapılan bu ayrım da suç riskinin oluşmasına göre yapılmaktadır. Yargıcın görevi de her risk grubuna göre değişmektedir. Bu bağlamda somut tehlike suçlarından dolayı ceza verilebilmesi için yargıcın tehlikenin gerçekten doğup doğmadığını araştırması gerekmekte, buna karşın, soyut tehlike suçlarında, yargıcın, davranışın çevreye veya insanlara tipik bir risk oluşturup oluşturmadığını araştırması gerek-

108 Bu engeller hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Toroslu, Doğal Çevrenin Kirletilmesi ve Ceza Hukuku, s. 164-170.

109 Krş. Toroslu, Doğal Çevrenin Kirletilmesi ve Ceza Hukuku, s. 182.

110 Krş. Seminar on the Policy of Criminal Law in the Protection of Nature and the Envirionment in a European Perspective-Lauchhammer, Germany, 25-29 April 1992 Conclusions (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki, 1992, s. 25-29), s. 27.

mektedir. Potansiyel tehlike suçlarında ise yargıcın genel ilkeler çerçevesinde olayın koşullarının gerçekte bir tehlike oluşturup oluşturmadığını incelemesi gerekir.[111]

Çevre İhlalleriyle Etkin Mücadele Kanununun taşıması gereken dördüncü nitelik, idari para cezası[112] miktarının oldukça yüksek bir şekilde belirlenmesi gereğidir. Gerçekten de idari ceza, daha özelinde idari para cezaları tazminat niteliğini taşımadığı[113] için suçun mağdura vermiş olduğu zararla orantılı olması şart değildir. Daha açık bir deyişle, idari para cezalarının etkili olabilmesi ve düzenin sağlanabilmesi için failin suç işlemekle elde ettiği menfaatten yüksek olması veya en az failin elde ettiği menfaate eşit olması gerekir. İdari suçların önemli bir kısmı, örneğin idari çevre suçları, idari ceza normunun

111 Krş. Nilsson, s. 101.

112 Özellikle idari kuralların ağır olmayan ihlalleri gibi küçük suçlar, etkinlik kaybına yol açmamak için idari para cezasıyla cezalandırılmalıdır. Bkz. Seminar on the Policy…, s. 27.

113 Ceza ile tazminatın birbirinden farklı olgular oldukları, suçun ekonomik modelleri (Suçun ekonomik modelleri konusunda ayrıntılı bir çalışma için bkz. Dursun, Hasan: Suçun Ekonomik Modelleri, DPT Yayınları, Ankara 1997) veya yaklaşımının analiz edilmesi sonucu da ortaya çıkmaktadır. Suçun ekonomik modelleri veya yaklaşımında ana fikir; suç faillerinin suç işlerken akılcı bir şekilde davrandığı, bir başka deyişle, suç yoluyla ekonomik gönençlerini en üst seviyeye çıkarmak için çalıştıklarıdır. Bir başka deyişle, suça ekonomik yaklaşımlar, suçu herhangi bir ekonomik faaliyetten farklı olarak algılamamakta ve suçun kâr amacıyla işlendiğini kabul etmektedirler. Yine bu yaklaşımlar, suç miktarını düşürebilmek için suçtan elde edilecek faydalara oranla suçun maliyetinin artırılması gerektiğini savunmaktadırlar. Bkz. Dursun, Suçun Ekonomik Modelleri, Önsöz ve s. 2.Bir ekonomistin bakışı açısından bir kimsenin suç işlemeye karar vermesi, onun, mal veya hizmet satın alması talebinden, örneğin, portakal satın alması kararından farkı yoktur. Bu bağlamda, diğer koşullar sabit iken portakalın fiyatının azalması portakala olan talebi artırmasına karşın, fiyatının artması ona olan istemi azaltır. Cezada da durum aynı olup ceza, suç işlemenin beklenen maliyetini artıracak ölçüde uygulanmaz, bir diğer deyişle, düşük bir şekilde uygulanırsa suça olan talep artar, buna karşın cezanın, suç işlemenin beklenen maliyetini artıracak ölçüde uygulandığı, başka bir deyişle, yüksek ölçüde uygulandığı durumda suçun miktarı azalır. Fazla bilgi için bkz. Dursun, Suçun Ekonomik Modelleri, s. 2-3.

koyduğu bir yükümlülükten kaçınmak ve gerekli koruyucu önlemler alınmamak suretiyle maddi bir yarar sağlamak güdüsü ile işlenirler. Bu nedenle idari çevre cezasının etkili olabilmesi için fail veya sorumlunun yapmaktan kaçındığı gidere yakın olması gerekir. Aksi takdirde masraflı olan çevre güvenliği önlemini almak yerine fail veya sorumlunun daha ekonomik buldukları idari para cezasını ödemeyi tercih etmesi olanaklıdır.[114] İşte Kanunda öngörülecek idari para cezaları bu tercihi ortadan kaldırmaya yetecek tarzda olması gerekir.

İkinci olarak, Çevre İhlalleriyle Etkin Mücadele Kanununun çıkartılması yetmeyecek, bunun yanında söz konusu kanunun etkin ve etkili bir şekilde uygulanması gerekir. Aslında çevre yaptırımları ile ilgili normların evrensel düzeyde bir uygulama sorununun olduğunu belirtmek gerekir. Bu uygulama sorunları öyle noktaya gelmiştir ki çağdaş çatışma kuramcılarının konu hakkındaki görüşleri büyük bir haklılık kazanmıştır. Gerçekten de çağdaş çatışma kuramcıları yalnızca hukukun oluşturulması sürecinde değil, hukukun uygulanması sürecinde de ekonomik olarak güçlü grupların egemenliğinin bulunduğu görüşünü ileri sürmektedirler.[115] Örneğin Yeager adlı bir çatışma kuramcısı, Amerikan Çevre Koruma Teşkilatının, çevrenin korunması konusundaki kuralları uygularken, büyük firmalardan ziyade küçük firmalar üzerinde denetimlerini yoğunlaştırdığını kanıtlarıyla ortaya koymuştur.[116]

114 Krş. Süzek, Sarper: İş Güvenliği Hukuku, Ankara 1985, s. 327-328.

115 Aslında çevre suçlarından dolayı büyük müteşebbislerin cezalandırılması sistemin mantığına ters düşmektedir. Zira kirletmelere yol açan müteşebbisler sınıfına bağlı bir sistemin kendi varlık nedenine aykırı davranarak kendisini cezalandırılabileceğine inanmak aldatıcı olur. Nitekim sistemi tasarlayanlar da ancak çevrenin temizlenmesinin mutlak bir zorunluluk aldığı veya temizleme araçlarının kâr ilişkilerini bozmaksızın maliyet ekonomisine girebildikleri ölçüde cezalandırmanın varlığına ciddi şekilde inanılabilmektedir. Bkz. Toroslu, Doğal Çevrenin Kirletilmesi ve Ceza Hukuku, s. 181.

116 Bkz. Dursun, Hasan: "Çatışma Kuramı Açısından Hukuk ve Kuramın Hipotezlerinin Türk Hukukuna Yansıması Konusunda İki Örnek", (Uğur Alacakaptan'a Armağan 2, İstanbul 2008, s.183-235), s. 208.

Amerika açısından yapılan bu saptama, ülkemiz açısından da büyük bir geçerlilik payı taşımaktadır. Gerçekten de zararlı ve tehlikeli atıklarla ülkemizin nehir, göl ve akarsuları birer birer kirletilmiş ve zehirlenmiş ve bu yerlerdeki canlı yaşam kaybolmaya başlamıştır. Nehir, göl ve akarsularımızı kirletenler, büyük firmalar olduğu için onlardan bugüne kadar yaptıkları davranışların hesabı sorulamamıştır.[117] Üstelik bu firmalara ne ceza hukuku ne de idare hukuku cezaları uygulanabilmiştir. Çevreyi kirleten firmalara karşı ülkemizde idari cezaların uygulanamaması bağışlanabilir bir tutum değildir. Zira çağdaş devletler tarafından idari cezanın konulmasının temel nedenlerinden birisini, çevre hukuku bakımından söz konusu cezaya mutlak başvurulmasının gerekliliği oluşturur. Çevre hukuku bakımından idari cezanın derhal uygulanması gerekir. Gerçekten de idari suçların derhal cezalandırılması, örneğin, idari çevre suçlarını işleyen kişilere karşı acele veya hızlı bir şekilde harekete geçilmesi şarttır. Öte yandan çevre ihlalleri bakımından kimi durumlarda diğer cezaların uygulanması işin doğasına uygun düşmemekte, sadece idari ceza verilebilmesi olanaklı bulunmaktadır. Yine suç failleri, yeni yöntemlerle çevreye karşı suç işlemekte, ceza hukuku cezaları bu yöntemlerle baş etme bakımından yetersiz olduğundan idari cezalarının verilip derhal uygulanması gerekmektedir.[118] Türkiye'de çevre hukuku cezaları etkin şekilde uygulanmayarak özellikle idari cezanın "varlık nedeni"ne (raisond'état) aykırı davranılmıştır.[119]

117 Yapılan araştırmalar sonucunda, çevre faillerinin büyük kısmının küçük ölçekli olarak çevreyi kirlettiği, buna karşın, çalışma izni veya ruhsatı olan büyük firmaların çevreye verilen zararların büyük kısmını oluşturduğu saptanmıştır. Background Paper…, s. 57-58. Türkiye'de çalışma izni veya ruhsatı olan fabrika veya işletmelerin çevreyi kirletmek bakımından da izinli! olduğu şeklinde yanlış ve hatalı bir algı bulunmaktadır ki bu algı ülkeyi çevresel olarak başa çıkılması güç olan bir felaketle karşı karşıya bırakmıştır.

118 Bu konuda fazla bilgi ve karşılaştırma için bkz. Delaure, Jean-Marie: "Actualité de la problématique de la sanctionadministrative" (AJDA, 20 octobre 2001 spécial, s. 14-19), s. 14-15.

119 Aslında bir cezanın uygulanması, o cezanın yeterlilik şartını oluşturmaktadır. Zaten yetersiz olan çevre cezaları Türkiye'de uygulanmayarak anılan yetersizlikler daha da çoğaltılmıştır. Nitekim Toroslu'nun belirttiği üzere en mükem-

Çevreyi korumak için öngörülen ceza hukuku ve idare hukuku cezalarının uygulanmamasına "sıfır hoşgörü" (zerotolerance) anlayışıyla yaklaşmak gerekir.[120] Zira çevreyi etkin bir şekilde koruyabilmek için öngörülen gerek ceza hukuku gerekse idare hukuku cezaları, çevrenin önemini göz ardı eden bazı geleneksel düşünme yöntemlerini değiştirmeyi hedeflemekte ve bu bağlamda "maceracı" (adventurous) değil, "yenilikçi" (innovative) bir nitelik taşımaktadır. Çevreyi etkin bir şekilde koruyabilmek için ceza hukuku ve idare hukuku cezalarına en son çare olarak başvurulduğuna ve çevre bir bütün olarak ve unsurlarıyla toplum ve bireyleri için yaşamsal derecede önem taşıyan varlık veya menfaati temsil ettiğine göre çevre ihlalleri için öngörülen suçlarını cezai ve idari yaptırımları çok ağır ve ciddi olarak kabul etmek ve uygulanmasında en küçük bir hoşgörü göstermeyerek sert ve katı bir tutum takınmak gerekir.[121]

Üçüncü olarak, çevreyi tam ve etkin bir şekilde koruma hedefine ulaşılabilmesi için yukarıda belirtildiği üzere ceza hukuku, idare hukuku ve özel hukuk yaptırımlarının "tümleşik bir yaklaşım" (an integratedapproach) ile uygulanması gerektiği gibi yaptırımlarla birlikte diğer önlemlerin de tümleşik yaklaşımla uygulanması gerekir.[122] Zira

mel bir kanuni sistem bile, yöneticiler tarafından dikkatli bir şekilde uygulanmadığı veya ihlalleri adli makamlar tarafından derhal cezalandırılmadığı müddetçe yeterli olmayacaktır. Bkz. Toroslu, Doğal Çevrenin Kirletilmesi ve Ceza Hukuku, s. 175. Türkiye'de çevre ihlalleri için öngörülen yaptırımların uygulanamamasının kanımızca, bir başka nedeni, hukuk normları ile uygulama arasında görülen kopukluktur. Gerçekten de ülkede hangi çevre ihlaline fiile hangi kanunda bulunan yaptırımın uygulanacağı tam olarak belli değildir.

120 Zira doğayı ve çevre ile herkesin ortak malı olan doğal kaynakları koruyabilmek açısından iyi tasarlanmış ceza hukuku ve politikası ile etkili bir yaptırım sistemiyle desteklenmiş çevre idare hukuku yaşamsal derecede önem taşımaktadır. Krş. Kaiser, Günther: "Welcome Address" (Criminal Lawandthe Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrechtand Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki 1992, s. 75-76), s. 75.

121 Krş. Nilsson, s. 101.

122 Nitekim İnterpol'ün çevre konusunda yaptığı çalışmalardan çıkartılacak temel ders; polisin, tek başına, çevre suçlarıyla savaşım gösterebilecek kadar iyi bir

ancak bu sayede çevre konusundaki hatalı insan davranışları düzeltilebilir ve çevre üzerindeki yük azaltılabilir. Bu bağlamda yaptırımlar yanında, ekonomik teşvikler, bilgilendirme ve çevreyle ilgili işlerde halkın katılımının çevrenin korunması bağlamında büyük öneme sahip olduğunu belirtmek gerekir.[123]

Ülkemizde çevreyle uyumlu firmalara herhangi bir ekonomik teşvik sağlanmadığı gibi yeni kuşak bir insan hakkı olan çevre konusunda halkın bilgilendirilmesi ve katılımı konusunda ülkemizde büyük sorunların olduğunu belirtmek gerekir. Gerçekten de su kullanılarak enerji elde etme yönteminin sanıldığı gibi çevre dostu olmadığı ortaya konulmuştur. Her şeyden önce suyun, artık bir kıt kaynak olduğu kabul edilmekte ve bu hakkın "Hidroelektrik Santral"larla (HES) ihlal edildiği anlaşılmıştır. Türkiye'de özellikle son yıllarda yaşanan nehir tipi HES uygulamaları, enerji-çevre koruma ikilemi yanında çevresel değerlerin ve bu bağlamda suyun piyasalaştırılması kaygısını artırmıştır. Su kullanım anlaşmaları, "Çevresel Etki Değerlendirmesi" (ÇED) sürecinin işletilememesi, bir akarsu üzerinde onlarca HES kurulması ve kurulan bölgelerde yaşanan tahribatlar, hem orada yaşayan sakinler, hem de çevreci örgütler tarafından sıkça dile getirilmiştir. Öte yandan, yörede yaşayan halkın görüşü alınmadan ve çevresel etkileri hesaplanmadan başlatılan HES projeleriyle dere yataklarının değiştirilerek üzerlerinde barajların yapılmasından dolayı nehirlerin uzun süre denize dökülememesi, canlı türlerinin yok olması, balık nüfusunun azalması, su seviyesinin düşmesi, nehirlerin debilerinin değişmesi, göllerin küçülmesi, sulak alanların yok olması, su kalitesinin bozulması ve kirlilikten dolayı ölü bölgelerin oluşması, kıyı bölgelerinin bozulması ve deltalardaki balıkçılık faaliyetleri zarar görmesiyle çevre

donanıma sahip olmadığıdır. Kısacası, "doğrudan" (straightforward) güvenlik güçleriyle çevre sorunları önlenemez. Bu bağlamda gümrük, çevre bakanlığı, ticaret ve sanayi odalarının işbirliği ve desteğinin alınması kesin şarttır. Hele hele sanayi atıkları alanında endüstrinin desteğini almak kesin şarttır. Yalnızca "bütüncül yaklaşım" (integratedapproach), sık sık küçümsenmesine rağmen oldukça ciddi olan çevre sorununu çözmeye yardım edebilir. Bkz. Takizawa, s. 6.

123 Krş. Seminar on the Policy of …, s. 25, Westerlund, The Policy of…, s. 8.

oldukça olumsuz olarak etkilenmektedir. Çevreye yapılan tahribatları ve olumsuz etkileri dile getirmek üzere örgütlenen ve yaşam alanlarına müdahale konusunda kendilerine danışılmasını isteyen yöre halkının çevre hakkının gerçekleşmesinin diğer unsurları olan gösteri, yürüyüş, örgütlenme ve katılım hakları sınırlandırılmış durumdadır. Çevresel değerleri piyasanın aktörleri olan şirketlerine insafına bırakmamak için söz konusu sınırlandırmaların kaldırılması uygun olacaktır.[124]

Ulusal düzeyde çevreyi etkin bir şekilde koruyabilmek için alınması gereken son önlem, tehlikeli ve kimyasal atıkları kabul edecek ve depolayacak yeterli şekilde tesislerin bulunmasıdır. Türkiye'de yeterli şekilde söz konusu tesisler bulunmamaktadır. Yeterli tesislerin bulunmaması sorunu, 2006 yılı Nisan Ayında içerisinde tehlikeli kimyasallar bulunan yüzlerce varilin İstanbul Tuzla'da bulunması üzerine, kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Bu bölgede tehlikeli ve kimyasal atıkları değerlendirecek ve depolayacak tek yer, "İzmit Atık ve Artıkları Arıtma Yakma ve Değerlendirme A.Ş." (İZAYDAŞ)'dir. Bununla birlikte bu yerin, söz konusu bölgenin gereksinimlerini bile karşılamaktan uzak olduğu anlaşılmış ve tesisin, kabul edilen "emisyon" (salınım) standartlarının altında bulunduğu anlaşılmıştır.[125]

Türkiye'nin çevreyi etkin bir şekilde koruyabilmesi için yalnıza ulusal seviyede değil, uluslararası seviyede de önlemler alması gerekir.[126] Zira çevrenin evrensel olarak büyük bir tehlike altında olduğu herkesçe bilinmektedir. Bu bağlamda tehlike, yalnızca ulusal sınırları etkilememekte, evrensel olarak ulusların tümüne yayılmış bulunmaktadır. Günümüzde çevrenin bozulmasından dolayı uluslar çok ciddi sorunlarla yüz yüze kalmıştır. Her şeyden önce kirli bir çevrenin ekonomik sorunlara yol açması kaçınılmaz olduğundan birçok ulus ağır ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu bağlamda kirli toprak

124 Mengi, Ayşegül ve Turan, Menaf: "Türkiye'de Çevre Hakkının Gerçekleşmesi: Hidroelektrik Santraller Örneğinde" (Yeni Kuşak İnsan Hakları; Editör; Kıvılcım Akkoyunlu Ertan, Ankara 2013, s. 78-110), s. 106-107.

125 Oral, s. 517.

126 Krş. Seminar on thePolicy…, s. 28.

ve su, ürünlerin büyümesini durdurmakta veya ticari olarak balıkçılığın yapılmasını olanaksız kılmaktadır. Yine kirli bir çevre sağlık sorunlarına yol açtığından çoğu ulus ağır sağlık sorunlarıyla yüz yüze kalmıştır. Üstelik kirlilik yalnızca uzun dönemli olarak sağlık sorunlarına yol açmakla kalmamakta, Çernobil olayında olduğu kısa vadede bile ölümcül sonuçlar doğurmaktadır. Ayrıca kirliliğin sade ve yalın zevk alma yetisi sorunu doğurması yüzünden birçok ulusun, çevreden ve dolayısıyla yaşamdan zevk alma duygusu yitirilmiş, kaybedilmiş veya azaltılmıştır.[127]

Günümüzde, hiçbir ülke, kirliliğin kendi ülkesine ve diğer ülkelere ciddi etkisini göz ardı edemez. Kirlilik, ülkeler ve bölgeler arasında farklılık gösterse de her ülkenin doğal çevrenin korunması için gerekli önlemleri alması aciliyet göstermektedir. Bunun için ülkeler arasında uluslararası seviyede işbirliği kesin şarttır.[128] Çevrenin üzerindeki artan yük öyle noktaya ulaşmıştır ki artık "çevrenin korunması" konumundan küresel çevre krizinde "acil durum konumuna" (position of urgency) gelinmiştir.[129] Bu bağlamda sorumlu çevre politikaları çerçevesinde; ulusal,

127 Krş. Joutsen, Matti: "Welcome Address" (Criminal Lawand the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrechtand Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki 1992, s. 77-79), s. 77.

128 Kaiser, Günther: "Welcome Address" (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrechtand Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki 1992, s. 75-76), s. 75.

129 Küresel çevre krizinin bütün yönleri arasında en acil ve potansiyel olarak en yıkıcı olanı, iklim değişmesidir. Fosil yakıt tüketimi ve çevre düşmanı tarım yöntemleri gibi insan etkinliklerinin, sera gazlarının atmosferde küresel yoğunlaşmaya yol açtığı ve küresel ısınmaya katkı yaptığına dair kesin kanıtlar bulunmuştur. Dünyadaki mevcut üretim ve tüketim eğiliminin sürmesi halinde, sellere, kuraklıklara, tarımda verimliliğin düşmesine, deniz düzeylerinin yükselmesine ve canlı türlerinin yoğun olarak toplu yok oluşlarına yol açmak üzere, dünyanın ortalama sıcaklığı bu 2100 yılına kadar 1.1 ila 6.4 santigrat derece arasında yükselecektir. Eğer küresel sıcaklık ortalaması 2100 yılına kadar 2 dereceden fazla ya da sanayi öncesi dünyadaki seviyesine göre 2,5 dereceden fazla yükselirse, dünyanın ekosistemleri çökmeye başlayacaktır. Yine okyanuslar ve karasal biyosfer, durdurulamaz bir küresel ısınmaya yol açarak, net karbon üreticileri haline gelecek, dünyanın büyük bölümü çöl ve çalılık alanlara dönüşecek, okyanusların büyük bölü-

uluslararası ve ulus-üstü organlarla birlikte çalışarak mevcut çevre zararlarını azaltmak ve ortadan kaldırmak ve aynı zamanda böyle zararların doğmasını önlemek ve riski en alt düzeye düşürmek hedeflenmelidir.[130]

Küresel çevre krizini, kapitalizm ve emperyalizm bir felaket boyuna taşımıştır. Gerçekten de özellikle 1980'li yıllardan itibaren yoğunlaşan serbest piyasa, 1990'lı yıllardan itibaren yoğunlaşan küreselleşme hareketleriyle neredeyse küresel ölçekte emperyalist ve kapitalist ekonomik düzen uygulanmaya başlamıştır. Emperyalist ve kapitalist ekonomik düzenin kendisi çevre düşmanı olduğundan[131] insanlık tam bir felaketle karşı karşıya kalmış[132] kıyamet öncesi günler yaşanmaya başlamıştır.[133] Çalışmanın hacmini artırmamak için bu

münde yaşam bitecek, dünya nüfusunun %80'inden fazlasının yok olmasına yol açacak yoğun toplu ölümler yaşanacaktır. Bkz. Mingi, Li: Yükselen Çin ve Kapitalist Dünya Ekonomisinin Çöküşü (The Rise of China and the Demise of the Capitalist World Economy, Pluto Press, 2008'den çevirenler; Aytül Kantarcı, Ercüment Özkaya), Epos Yayınları, Ankara 2009, s. 226-227.

130 Göhner, Reinhard. "Opening Speech" (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki 1992, s. 80-84), s. 80.

131 Emperyalist, kapitalist veya serbest piyasa düzeninin destekçileri de fütursuz bir şekilde çevreye karşı düşmanlığı açıkça savunmaktadırlar. Örneğin emperyalist ve kapitalist düzeninin destekçisi Arnold fütursuzca şu görüşü ileri sürmektedir: "Doğayı insan sömürmesinden kurtarmak, insanın doğası sömürme erkini ortadan kaldırılması anlamını taşır. Bu durum yalnızca şu anlama gelir: İnsanoğlunu tabiattan uzaklaştırmak, insanın soyunun tükenmesi demektir. İnsan sömürüsünden doğayı kurtarmak gizli bir toplu soykırım demektir." Bkz. Arnold, Ron: "The Environmental Movement Threatens Humanity" (Politics In America Opposing Viewpoints, Editörler; Stacey L. Tipp ve CarolWekesser, GreenhavenPress, Inc. San Diego, CA, 1992, s. 154-158), s. 157.

132 Çılgın çıkar yarışı, kapitalist/endüstriyel medeniyetin üretime dayalı ve ticari mantığı insanoğlunu hesap edilemez bir ekolojik felâkete götürmektedir. Kapitalist genişlemeyle ortaya çıkan sonu gelmeyen "büyüme" dinamiğinin gezegen üzerindeki insan yaşamının temellerini yok etme tehdidini saptamak, felaket tellallığına boyun eğmek anlamını taşımamaktadır. Bkz. Löwy, s. 21.

133 Üretim ve tüketim ilişkileriyle kapitalizmin çevre krizine yol açması hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Dinç, Güney: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Çevre ve İnsan, Ankara 2008, s. 13-18.

felaketin boyutları üzerinde durulmayacaktır.[134]

İnsanlığı çevre felaketinden kurtarabilmek için bir ulusun uluslararası arenada liderlik yapması gerekir. Bu liderliğin, Dünyanın hiper gücünü oluşturan Amerika Birleşik Devletleri[135] veya ekonomik ola-

134 Konu hakkında fazla bilgi için bkz. Mingi, s. 189-231.

135 Yukarıda çeşitli defalar anlatıldığı üzere, kapitalizm içkin doğası gereği çevre düşmanıdır ve mevcut çevre kriz ve felaketlerinin temel sorumlusudur. Bu bağlamda günümüzde ana kapitalist ülkeyi oluşturan Amerika Birleşik Devletlerinden çevre kirliliğine karşı uluslararası bir mücadele başlatması beklenilemez. Aslında Amerika Birleşik Devletleri kendi ulusal çevre sorunlarını bile çözmekte uzun zamandan beri aciz kalmaktadır. Örneğin, 1990'lı yılların ortasında Birleşik Devletlerin Maine eyaletinde çöpleri depolayacak alanların bulunmamasından dolayı yol kenarlarına çöpün boşaltıldığını gördüm. Birleşik Devletlerde Trump'ın başkan seçilmesinden sonra, ülke, yoğun bir kirlenme sorunuyla baş başa kalmıştır. Gerçekten de Başkan Trump'ın çevre düşmanı bir tutum takınmasından dolayı Birleşik Devletlerde önceki Başkan Obama tarafından yürütülen Temiz Enerji Planı durdurulmuş ve Amerika yeniden yoğun bir şekilde kirletilmiştir. Başkan Trump'ın çevre düşmanı olarak nitelendirilmesinin haklılığını göstermek üzere çok sayıda gerekçe gösterilebilir. Bunlardan ilki, Başkan Trump'ın çevre politikasını, küresel ısınmaya inanmayan Pruitt'e teslim etmesidir. Gerçekten de Birleşik Devletlerde Çevre Koruma Teşkilatı Başkanlığına getirilen Oklahoma Başsavcısı Scott Pruitt, Başkan Obama'nın küresel ısınmayla mücadele amaçlı temiz enerjiyi teşvik politikalarını sert şekilde eleştirmesiyle bilinmiş, sera gazı salınımları bakımından Çevre Koruma Teşkilatı (EPA) kurallarını ihlalle suçlanan şirketlere karşı açılan davalarda petrol şirketlerinin korumalığına soyunmuştur. Pruitt, National Review adlı derginin Mayıs 2016 sayısında çıkan makalesinde ise küresel ısınma tartışmalarının tamamlanmaktan çok uzak olduğunu, bilim insanlarının küresel ısınmanın boyutları ve kapsamı ve insan faaliyetleriyle bağlantısı konusunda görüş birliğinde olmadıkları konusunda görüşü birliği içerisindedirler tezini savunmuştur. Hâlbuki insan faaliyetleriyle ortaya çıkan karbon salınımlarının küresel ısınmanın ana tetikleyicisi olduğu ve iklim değişikliğinin etkilerinin çok yıkıcı olduğu konusunda artık bilim insanlarının önemli bir kesimi içerisinde görüşü birliğinin olduğu açıktır. BBC'nin 8 Aralık 2016 tarihli ve "Trump çevre politikasını küresel ısınmaya inanmayan birisine teslim ediyor" başlıklı haberine bkz. (7.2.2018 tarihinde http://www.bbc.com, adresinden erişildi.) Yine, Başkan Trump, Obama'nın çevre konusunda yaptığı düzenlemeleri kaldıran bir kararname imzalamıştır. Gerçekten de Trump, Obama'nın, iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında uygulamaya koyduğu çevre düzenlemelerini fiilen kaldıran kapsamlı bir kararname imzalamıştır. Kararname; termik santrallerde sera gazı "salınımlarını" (emisyonlarını) kısıtlayan Temiz Enerji Planının gözden geçirilmesini öngörmüş, Obama'nın çevre konusundaki girişimlerinin birçoğunu ip-

tal etmiş, federal yetkililerin karar alırken bunların iklim değişikliğine ne kadar etki yaptığını göz önünde bulundurma şartını kaldırmıştır. Ozon tabakasının delinmesi üzerine yaptığı çalışmayla 1995 yılında Nobel Ödülü kazanan Paul Crutzen ise birçok kişinin, Trump'ın böyle bir kararnameye imza atmasının felakete yol açacağı konusunda hemfikir olduğunu belirterek şu ana kadar başarılan ne varsa hepsinin yok edilebileceğini belirtmiştir. Amerikan Sesi'nin 28 Mart 2017 tarihli ve "Trump Obama'nın Çevre Düzenlemelerini Kaldırdı" başlıklı haberine bkz. (7.2.2018 tarihinde https://www.amerikaninsesi.com, adresinden erişildi.) Yine Trump çevreye karşı ağır bir ihanet ederek, 2018 yılı bütçe teklifinde Çevre Koruma Teşkilatına sağlanan fonlarda yaklaşık %30 kesinti öngörmüştür. Daha açık bir deyişle, 2018 yılı bütçe teklifinde EPA'nın bütçesinin 8.1 Milyar $'dan 5.7 Milyar $'a düşürülmesi öngörülmüş, personel sayısında da yaklaşık %20 bir kesinti öngörülerek sayının 15.000'den 11.800'e düşürülmesi planlanmıştır. Bu öneri yüzünden EPA'nın bütün iklim değişikliği konusundaki araştırmaları iptal edileceği gibi Teşkilatın hava ve su kalitesi üzerine yaptığı araştırmalarda da kesintiye gidilecektir. Trump'ın bu bütçe önerisi üzerine, EPA'nın üst düzey bir yetkilisi, zaten bir deri-kemik kalan ve açlık diyetinde olan Teşkilatın, bütçe önerisinin kesinleşmesiyle elinden ekmek ve suyun alınması haline benzer bir duruma düşeceğini belirtmiştir. Independent gazetesinin 16 Mart 2017 tarihli ve "Donald Trumpproposeshuge EPA budgetcutto stop environmentagencyresearchingclimatechange" başlıklı haberine bkz. (7.2.2018 tarihinde http://www.indenependent.co.uk, adresinde erişildi.) Çevre bilimcileri uzmanları ise Trump'ın ilk 100 gününü, "feci" (catastrophic), çok tehlikeli, "her bakımdan berbat" (every bit as bad) ve "garip, acayip" (weird) olarak nitelendirmişlerdir. Amerikan halkı da Trump'ın çevre düşmanlığına karşı seyirci kalmamış, onun Başkanlıkta geçen 100. Gününden sonra, oldukça güçlü kanıtlar bulunmasına karşın küresel ısınmaya inanmamasına duyulan öfke yüzünden çok kalabalık bir şekilde Washington'da "İklim Yürüyüşü"nü (ClimateMarch) gerçekleştirmişlerdir. Amerikan Halkının öfkelendiği bir başka kişi, EPA'nın Başkanı Pruitt'dir. Yukarıda belirtildiği üzere, karbondioksit salınımının atmosferde önemli bir ısınmaya yol açtığına inanmayan bu kişi, Başkan olduktan sonra kömür madenlerinin atıklarının nehirlere boşaltılmasına, vahşi yaşamı zehirlediği yönünde kanıt bulunmasına rağmen silah sahiplerine federal arazilerde "kurşun mühimmat" (leadammunition) kullanma izin vermiş, yakıtların etkinliği standartlarını yumuşatmış ve Trump'ın bütçe planıyla iklim ve çevre konusundaki federal fonların büyük çapta kesilmesini sağlamıştır. Trump'ın gerek başkanlık seçimi kampanyası dönemindeki çevre karşıtı söylemleri, gerekse seçimden sonraki çevre düşmanı tutum ve davranışları Birleşik Devletlerdeki çevre bilimcilerini ayağa kaldırmıştır. Nitekim, seçkin bir çevrebilimci olan Michael Mann, Trump'ın seçim kampanyasında ileri sürdüğü çevre düşmanı söylemlerine bakarak, halkı, Trump'ın "gezegene tehdit" (threatto planet) olduğu yönünde uyarmıştır. Trump'ın Başkanlığı dönemindeki çevre düşmanı icraatları, tutum ve davranışları, Birleşik Devletlerde iki milyondan fazla üyesi olan Sierra

rak gelişmiş bir başka kapitalist ülke tarafından yapılması beklenemez, sosyal devlet ilkesinin yaşama geçirilmesi doğrultusunda önemli çaba gösteren ve aşağıda anlatılacağı üzere kültürel altyapısı uygun olan Türkiye yapabilir. Evrensel ölçüde büyük bir kriz ve felaketle karşıya kalan gezegenimizin çevresel sorunlarını çözebilmek için Türkiye'nin uluslararası bağlamda liderlik yaparak ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki nitelikte çok boyutlu önlemler alması gerekir.

Türkiye'nin uluslararası bağlamda alacağı ilk hukuksal önlem, bazı çevre suçlarını "insanlığa karşı suç" olarak kabul etmesi ve bu bakımdan diğer ülkelere örnek olmasıdır. Gerçekten de çevre kirliliği ve iklim değişikliği yüzünden günümüzde insanlık kıyamet öncesi günleri yaşamaktadır. Bu yüzden uluslararası toplum, bazı çevre suçlarının insanlığa karşı suç olarak kabul edilmesi gerektiğini dillendirmeye başlanmıştır. Hangi çevre suçlarının insanlığa karşı suç olarak kabul edilmesi gerektiğine gelince, kanımızca bu alanda ilk temel olarak alınacak hususu, İnterpol'ün çalışma alanı olmalıdır. Yukarıda belirtildiği üzere, İnterpol, sanayi atıklarının yasadışı trafiği, radyoaktif ve nükleer madde trafiği, flora ve faunanın yasadışı ticaretinin önlenmesi üzerine çalışmıştır. Çıkarılması gereken Çevre İhlalleriyle Etkin Mücadele Kanununda sanayi atıklarının yasadışı trafiği, radyoaktif ve nükleer madde trafiği, flora ve faunanın yasadışı ticareti, insanlığa karşı suç olarak düzenlenmeli ve faillerine, TCK'nın 77. maddesinin 2. fıkrasında insanlığa karşı suç işleyenler için öngörülen asgari sekiz yıllık hapis cezasıyla uyumlu olmak üzere bu ceza öngörülmelidir. Nesli tükenmekte olan veya nesli tehlike altında bulunan flora ve fauna kaçakçılığında bu ceza "ağırlaştırılmış müebbet hapis" cezasına dönüştürülmelidir.

Club'ın başkanı Melinda Pierce tarafından yoğun ve ağır bir şekilde eleştirilmiştir. Konu hakkında ayrıntılı bilgi için Independent gazetesinin 29 Nisan 2017 tarihli ve "Donald Trump's first 100 dayscatastrophicfortheenvironment, say climateexperts" başlıklı haberine bkz. (7.2.2018 tarihinde http://www.indenependent.co.uk, adresinden erişildi). Yapılan bu açıklamalardan anlaşılacağı üzere Trump ve Pruitt'in birlikte Amerika'yı yoğun bir şekilde kirlettirdikleri ve dünyayı ağır bir felakete doğru hızla sürükledikleri ortadadır.

Türkiye'nin hukuksal temelde alması gereken ikinci önlem, uluslararası işbirliğinin önündeki bazı geleneksel hukuksal önlemleri gözden geçirmesidir. Bu bağlamda çevre suçlarına özgü olmak üzere "çifte cezalandırma" (doublepunishment, nonbis in idem) yasağı kaldırılmalı, çevre suçlarında vatandaşın iade edileceği esası benimsenmeli, suçtan elde edilen kazancın, suçun işlendiği ülkeye "aktarımı" (transferi) öngörülmeli, yabancı mahkemelerden verilen müsadere emri derhal tanınmalı, suçun işlenmesinde yetkili mahkemenin saptanmasında geçerli olan mülkilik esası yerine evrensellik ilkesi benimsenmelidir.[136]

Türkiye'nin hukuksal temelde alması gereken bir başka önlem, çevre kirliliği ile mücadele konusunda yapılan uluslararası sözleşmeleri imzalamaktan çekingenliğini atmasıdır. Örneğin, Türkiye, deniz kirliliği ile mücadelede önemli bir adım olan Atıkların ve Diğer Maddelerin Denize Boşaltılması Yoluyla Deniz Kirliliğinin Önlenmesi Hakkında 1972 tarihli Londra Sözleşmesine, 1972 Londra Sözleşmesine İlişkin 1978 Yılı Değişikliğine ve 1972 Londra Sözleşmesine İlişkin 1996 Yılı Protokolüne taraf değildir. Bu sözleşme ve değişikliği ile protokole bir an önce taraf olunması uygun olacaktır.[137]

Türkiye'nin çevre ve doğanın küresel düzeyde etkin bir şekilde korunabilmesi için uluslararası arenada alması gereken birtakım kültürel önlemler de bulunmaktadır. Bu önlemlerden ilki, zengin uluslarasın tüketimlerini kısması yönünde bir kampanyanın başlatılmasıdır. Gerçekten de günümüzde Kuzey Amerika, Japonya, Avrupa ve petrol zengini Arap ülkeleri 1,5 milyar insanı barındırmasına karşın, dünya zenginliğinin %80'ini tüketmektedirler. Kuşkusuz bu 1,5 milyon insanın tümünü zengin olarak kabul etmek olanaksızdır. Bu ülkelerdeki yoksul sayısını tam olarak saptamak olanaksız olsa da yaklaşık 500 milyonunu yoksul olarak kabul edersek tüketimini azaltması gereken nüfusun 1 milyar olduğunu kabul edebiliriz. Bu nüfus; tüketimi, daha somut bir

136 Krş. Nilsson, s. 102.

137 Bu sözleşme ve değişikliği ile protokole taraf olmak da yetmemekte, çevrenin ancak evrensel ölçekte etkin bir şekilde korunabileceği gerçeğine uygun olarak Türk gemilerinin açık denizlerde gerçekleştirdikleri kirletici madde atma fiillerinin de cezalandırılması gerekir. Krş. Toroslu, Doğal Çevrenin Kirletilmesi ve Ceza Hukuku, s. 193.

deyişle, enerji harcamalarını, araba kullanımını, uçakla seyahat gibi önemli ölçüde fosil yakıtların kullanımını gerektiren araçları kullanımlarını önemli ölçüde azaltmalıdır.[138] Çevre sorunlarının kalıcı ve uzun dönemli olarak çözümü ancak bu yolla olanaklıdır.[139] Kuşkusuz bu azaltmayı sağlamada en büyük görev o bölgelerdeki hükümetlere düşmekte olup hükümetlerin zorlayıcı önlemler dâhil her türlü tedbirlerle, tüketimlerini azaltmaları doğrultusunda insanları yönlendirmeleri gerekmektedir. Ancak mevcut hükümetler, şimdi ve yakın gelecekte bu görevlerini yapabilecek konumda olmadıklarından Türkiye'nin liderliği ele alarak konuyu uluslararası toplantılarda dile getirmesi ve küresel ölçekte bir kampanya başlatarak o bölgelerdeki insanları bilinçlendirmesi gerekir. Umulur ki o bölgelerde bilinçlenen insanlar tüketimlerini azaltma yoluna gidecek ve hükümetleri üzerinde baskı kurarak onları çevre konusunda etkin önlemler almaya itebileceklerdir.

Türkiye'nin uluslararası arenada alması gereken bir başka kültürel önlem, çevre ve doğanın "kutsal" (sacred) olduğu yönünde uluslararası seviyede[140] bir algı oluşturmasıdır. Kanımızca ancak evrensel seviyede çevre ve doğanın "kutsal" olduğu yönünde bir bilinç oluşturularak çevre kirliliği ve iklim değişikliği ile etkin bir savaşım verilebilir. Bu bağlamda insanlığa; su, gıda, kıyafet, barınma gibi gereksinimlerin üretiminin "kutsal" olduğu vurgulanmalıdır. Ancak söz konusu üretimin kutsal olduğu yönünde toplumlarda bilinç oluşturularak, üretim gerçek ihtiyaçlara yönlendirilebilir ve kaynakların, yararsız ve zararlı mamullerin üretimi üzerine kurulu kapitalizm tarafından devasa biçimindeki israfına son verilebilir.[141]

Aslında çevre ve doğanın kutsal olduğu çeşitli düşüncelere yansımıştır. Nitekim söz konusu kutsallık bir Kızılderili Atasözünde; "Biz

138 Krş. Kempf, Hervé: Zenginler Dünyamızı Nasıl Mahvediyor, (Commentlesrichesdétruisent la planete, Éditionsdu Seuil, 2007'den çeviren; İsmail Kılınç), Ankara 2010, s. 82.

139 Mevcut durumdaki tüketim kalıbı sürdürüldüğü müddetçe bütün insanlık hızla kıyamete doğru yol alacaktır.

140 Ve ulusal seviyede.

141 Krş. Löwy, s. 31-32.

dünyayı atalarımızdan miras almadık, çocuklarımızdan ödünç aldık." şeklinde yansımıştır. Yine bu kutsallık, Amerika Birleşik Devletleri seçkin çevre bilimcisi Aldo Leopold'un 1949 yılında yayımladığı etkili çalışması "A Sand County Almanac"da (Bir Kum Ülkesi Yıllığı) yer alan "Eğer biz yeryüzünü ait olduğumuz bir toplum olarak düşünürsek ona saygı ve sevgi duymaya başlarız."[142] biçimindeki beyanı ile İsveçli büyük düşünür Rolf Edberg'in "Dünyamızın bize ait olmadığını, aksine, bizim ona ait olduğumuzu anlamayı bir türlü başaramadık."[143] şeklindeki beyanına yansımıştır. Gerek Kızılderili Atasözü, gerek Leopold gerekse Edberg'in doğa ve çevreyi kutsal kabul eden bu düşünceleri, Kur'an-ı Kerim ile tam bir uyum içerisinde bulunmaktadır. Bu uyum nedeniyle Türkiye özellikle Müslüman toplumlarda Kur'an değerlerini ön plana çıkartarak çevre ve doğanın korunmasına inanılmaz ölçüde büyük bir katkı sağlayabilir.

Yukarıda Kızılderili Atasözü ile Leopoldve Edberg'in doğa ve çevreyi kutsal kabul eden görüşlerinin Kur'an ile uyum içerisinde olduğu belirtilmişti. Gerçekten de Kur'an, varlığı ve bu bağlamda doğa ve çevreyi, insana verilen bir emanet olarak görmüştür. Bu bağlamda, Allah, mülkün gerçek sahibi ve yöneticisi olup[144] onu dilediğine vermiş ve insanın emrine bırakmıştır. Ancak insan mülkün gerçek sahibi değil, emanetçisidir. Emanete ihanet ettiği zaman ise mülkün sahibine hesap vermek zorunda kalacaktır. Hatta emanete ihanetle imanın bir arada bulunmayacağı gerçeğine Hz. Muhammed de dikkat çekerek; emanete riayeti olmayanın imanının bulunmayacağını buyurmuştur. Bu çerçevede insanın emrine verilen doğa ve çevre emanetlerine ihanet edenlerin din ve imanları olamaz.[145]

142 Nak., Dupré, Ben: 50 politicalideas, Quercus Editions Ltd, London 2011, s. 93.

143 Nak., Öztürk, Yaşar Nuri: Kur'an Açısından Küresel Afetler, 6. Baskı, İstanbul 2012, s. 97.

144 Bütün evrenin sahibi ve yönetiminin Tanrı'ya ait olduğu gerçeği Kur'an'ın çeşitli ayetlerinde dile getirilmiştir. Örneğin; Nur Suresinin 42. Ayetinde; "Göklerin ve yerin mülkü/yönetimi Allah'ındır. Dönüş Allah'adır." Hadid Suresinin 5. Ayetinde, "Göklerin de yerin de mülkü ve yönetimi O'nundur. İşler ve oluşlar Allah'a döndürülür." şeklinde buyrulmuştur.

145 Konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Öztürk, s. 97-102.

Kur'an'a göre doğa ve çevre yalnızca yapısal veya biçimsel olarak değil, içeriği itibariyle de kutsaldır. Kur'an bütün gök varlıkları ve cisimlerinin bir tespih faaliyeti sergilediğini kabul etmiş, onların, Yüce Tanrı'yı kutsamalarını, "yüzmek" anlamındaki bir sözcükle ifade ederek, gök cisimlerinin uzaydaki faaliyet şekillerini anlatmıştır. Örneğin Enbiya Suresinin 33. Ayetinde, "O odur ki, geceyi, gündüzü, Güneşi ve Ayı yarattı. Her biri bir yörüngede yüzmektedir", Yasin Suresinin 40. Ayetinde; "Güneşin Aya ulaşıp çatması gerekmiyor. Gecenin de gündüzü geçmesi gerekmez. Her biri bir yörüngede yüzmektedir.", Zümer Suresinin 75., Ğafir Suresinin 7. ve Şura Suresinin 5. Ayetinde; "Melekleri de arşın çevresini kuşatarak Rablerini hamd ile tespih eder halde görürsün. Aralarında hak ile hüküm verilmiştir." şeklinde buyrulmuştur.[146]

Tanrı'yı tespih faaliyeti yalnızca uzaya ve göklere özgü bir faaliyet olmayıp yeryüzünde tüm varlıklar; bu bağlamda hayvanlar, bitkiler, ağaçlar tespih faaliyeti içerisinde bulunmaktadır. Nitekim Nur Suresinin 41. Ayetinde; "Görmedin mi, göklerdeki ve yerdeki bilinçli bölük bölük olmuş kuşlar da Allah'ı tespih etmektedir. Her biri kendisine özgü namazını/duasını, kendisine özgü tespihini bilmiştir. Allah, onların yapmakta olduklarını çok iyi bilmektedir." şeklinde buyrulmuştur.[147]

Kısacası, bitkiden hayvana, insandan meleklere tüm varlık bir tespih içindedir. Daha doğrusu, varlık ve oluş bizatihi tespihtir. İnsan bu tespihin bir parçasıdır. Ancak insan söz konusu tespihin en zayıf, aksak, tembel, hatta en nankör ve isyancı parçasıdır. Nitekim Hadid Suresinin 1-2 ve 4 ila 6. Ayetlerinde; "Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah'ı tespih etmektedir… Göklerin ve yerin mülkü ve yönetimi O'nundur; diriltir, öldürür. O, her şey üzerinde kudret sahibidir… Nerede olursanız olun, O sizinle beraberdir. Allah, işleyip üretmekte olduklarınızı en iyi şekilde görmektedir. Göklerin de yerin de mülkü ve yönetimi O'nundur. İşler ve oluşlar Allah'a döndürülür. Geceyi gündüzün içerisinde sokar O; gündüzü de gecenin içerisine sokar. Göğüs-

146 Öztürk, s. 60.

147 Öztürk, s. 60.

lerin sakladıklarını çok iyi bilendir O." şeklinde buyrulmuştur.[148] Bu ayetlerde Tanrı'nın, insanın işleyip üretmekte olduklarını en iyi şekilde gördüğü ve göğüslerin sakladıklarını çok iyi bilen olduğu belirtilerek varlıklar içerisinde yalnızca insanoğlunun tespihin en zayıf, aksak, tembel, hatta en nankör ve isyancı parçası olacağı ima edilmiştir.

Kısacası, Kuran'ın evren anlayışı ve onun doğa-insan ilişkisinden anladığı ilişki bir tespih faaliyetidir. Nitekim bu gerçek İsra Suresinin 44. Ayetinde açıkça belirtilmiştir: "Yedi gök, yerküre ve bunların içindekiler O'nu tespih ederler. Hiçbir şey yoktur ki, O'nu överek tespih etmesin; fakat siz onların tespihlerini fark edemezsiniz. O Halim'dir, Gafur'dur." Bu bağlamda Kur'an'ın "küfür", isyan, yozlaştırma, sapma, nankörlük dediği olumsuzlukların evrendeki bu denge ve ahengi, diğer deyişle, söz konusu sıcak birlikteliği bozan veya aksatan olumsuzluklar olduğu ortadadır.[149] Eğer gerek Türk halkı gerekse Müslüman ülkelerdeki halklar Kur'an'ın bu değerlerinin farkına varabilseydi, çevreyi ve doğayı kirleterek Tanrı'nın emanetine hıyanet etmez, anız ve orman yakarak, ağaç keserek, Allah'ı zikreden ve tespih eden ağaç, böcek ve hayvanları diri diri katlederek küfre girmez, çevre ve doğaya zarar vermezdi.

Evrensel düzeyde çevreyi etkin bir şekilde koruyabilmek için Türkiye'nin uluslararası bağlamda alması gereken sosyal önlemler de bulunmaktadır. Bu önlemlerden ilki insanoğlunun günümüzde çevreye karşı gösterdiği berbat tutum ve davranışın[150] değiştirilmesi için uluslararası bir kampanyanın yürütülmesidir. Günümüz insanının yaşadığımız gezegene karşı gösterdiği berbat durumun ne olduğu konusunda Weisberg'in açıklamalarına yer vermek uygun olacaktır.

Weisberg, gelişmiş sanayi kapitalizmi veya komünizmin altında küresel yaşam destek düzenlerinin tahrip olmasının ilerlemenin doğal

148 Öztürk, s. 61.

149 Öztürk, s. 61.

150 Şu husus hiçbir zaman unutulmamalıdır ki ancak gezegenimizi koruyarak hayatta kalabiliriz. Gezegenimizi koruyabilmek için ise çevreye karşı tutum ve davranışımızı değiştirmemiz mutlak şarttır.

bir sonucu olduğu, kötü yönetimden kaynaklandığı, iş dünyası ve mühendislerde yeterli estetik duyarlılıkların bulunmamasından doğduğu veya kimin üretim araçları maliki olmasından kaynaklandığını düşünmenin "aptallık" (folly) olduğunu savunmaktadır. Yazar, tarihsel bakımdan gelinen süreçte, insanoğlunun, doğal dünyanın yapısı ve sürecine bütünüyle tecavüz edici bir noktaya ulaştığını, bu yüzden insanın doğayla ilişkisinin artık doğal güçler vasıtasıyla değil, siyasi yönetimin kurallarıyla belirlendiğini ifade etmektedir. Yazar, günümüzdeki çevre bozulmasının üretim ve tüketimin doğasının, kültürel değerlerin ve sanayileşmiş teknolojik ülkelere egemen olan sosyal ilişkilerin bir ürünü olduğunu da savunmaktadır.[151]

Weisberg, günümüzde, gezegenin yaşam destek ünitesi üzerinde yapılan teknolojik "oynama"nın (manipulation), yaşamı kendi kendine besleyen fiziksel koşulların bütünlüğünü tehdit ettiğini belirtmektedir. Yazar, atmosferin içerisindeki oksijenin, vücudumuzun metabolizması, gıda zinciri ve nüfus ile nüfusu besleyecek kaynaklar arasındaki ilişkinin, mevcut bütün bitki ve hayvan varlığı yaşamının bağlı olduğu koşulların, milyarlarca yıldır devam eden evrim sürecinin bir ürünü olduğunu, günümüz sanayi medeniyetinin onları birkaç on senede tahrip ettiğini, çevre konusunda öyle bir süreci gelinmiştir ki bir veya iki on yılda çevrenin geri döndürülemez bir noktaya taşınacağını, bu noktadan sonra gezegenimizin hayat verme ve tabiat ana olma yeteneğini geri getirmeye insanların hiçbir çabasının yetmeyeceğini savunmaktadır.[152]

Weisberg, evrensel kültürün kendisinin de toplum ile doğa arasındaki sömürücü ilişki konusunda bir farkındalık düzeyine ulaştığını, nitekim günümüzde devlet ve endüstrinin, günlük temelde yazılı ve görsel basın aracılığıyla bu konuların içerisine girmeye başladığını, konu hakkında bilim insanlarının konuştuğunu, raporlar ve öneriler sunduğunu ve komiteler oluşturulduğunu belirtmektedir. Yazar, bununla birlikte, gerçekte, kirlilik etrafındaki söylem ve eylemlerin biçimi

151 Bkz. Weisberg, Barry: The Politics of Ecology (The Solution of Social Problems 5 Perspectives, Editörler; Martin S. Weinberg ve Earl Rubington, Oxford University Press, New York 1993, s. 169-175), s. 170.

152 Weisberg, s. 170.

öyle bir noktaya gelmiş ki hak ve özgürlükler ile yoksulluk üzerindeki savaşım nasıl başarısız olmuşsa, çevre korumanın da öyle başarısız bir noktaya ulaştığını savunmaktadır. Yazar, çevre şarlatanlarının başarısızlığı öyle bir noktaya gelmiştir ki insanların artık "kirlilik ile savaş" (war on pollution) yerine "kirlilik önderliği" (pollution pentagon) yapmaya başladığını, çevreyi koruma konusunda kamuda yeni birimlerin kurulması önerilerinin de soruna çare getirmeyeceğini, zira bu önerilerin gözden kaçırdığı hususun, toprak, su ve havanın denetiminin risk altında olmaması, yalnızca insanın denetimin risk altında olduğu gerçeğini görmezden gelmesi olduğunu ileri sürmektedir.[153]

Weisberg, günümüzde dünyanın yaşam desteği yetisinin tahrip olmasının kökenini, medenileşmenin bünyesindeki köklerine dayandığını, bu tahribin, Amerikan "Şirketi" (Devleti) bakımından en üst seviyede delilik boyutlarına ulaştığını belirtmektedir. Yazar, bu bağlamda Aristo'nun Yunan akılcılığı, Roma Devletinin mühendislik zihniyeti, Aydınlanma sonrası büyüme ve ilerlemenin güdüsü olan İncilin "ülke üzerinde baskın olma güdüsü olan ve sürünenler üzerinde egemen olma" şeklindeki "insan biçimli" (anthropomorphic) tavsiyelerinin, rekabet yoluyla güdülenen mevcut teknik nitelikte şirket ekonomisinin, kişinin doğaya karşı zihniyetini dolduran batı zihniyetini oluşturduğunu ifade etmektedir. Yazar, doğanın "uyum" (harmony), işbirliği ve "içsel bağlılık" (interdependence) esaslarına göre çalışmasına karşın, gelişmiş endüstri toplumunun büyüme, rekabet ve bağımsızlık esaslarına göre çalıştığını, bir başka deyişle, günümüz gelişmiş ulus devletlerinin, doğanın milyarlarca yıllık evrimiyle oluşan besleme güdüsüne zıt yönde ilerlediğini belirtmektedir. Yazar, insanın insana ve insanın doğaya egemen olmasının paranın yazı-tura kısmını oluşturacağını, yaşamda kalabilmemizin önkoşulunu, ekonomik olarak gelişmiş ülkelerde egemen olan ve ekonomik olarak az gelişmiş ulus devletler için de "teşvik unsuru" (hang as a carrot) olarak kültürel, sosyal, siyasi ve ekonomik zihniyet ve yapıyı hemen hemen tümünü dönüştürmemizin şart olduğunu savunmaktadır.[154]

153 Weisberg, s. 170.

154 Weisberg, s. 170-171.

Weisberg, çevre kirliliği ve tahribi sorunlarına karşı gerçek mücadelenin, emperyalist tarzda tüketime ve aşırı nüfus artışına karşı önlem almayı gerektirdiğini, günümüz insanının çoğunun yaşam tarzının, yönetici sınıfın yaşam tarzından pek farklı olmadığını, çevre sorunlarına gerçek çözümün yönetici sınıfın davranışlarıyla değil, halkın mevcut yaşam tarzını bütünüyle farklı olarak değiştirmesiyle bulunacağını aksi takdirde bütün çabaların boş kalacağını savunmaktadır.[155]

Evrensel düzeyde çevreyi etkin bir şekilde koruyabilmek için Türkiye'nin uluslararası bağlamda alması gereken ikinci sosyal önlem; nüfus artış hızının küresel düzeyde düşürülmesi yönünde bir bilincin oluşturulması yönünde bir çaba göstermesidir. Bu çabanın gösterilmesi oldukça anlamlıdır zira yalnızca bir "dünya" (gezegen) bulunmakta ve öngörülebilir gelecekte yalnızca bu gezegen bizim evimizi oluşturacaktır. İnsanoğlunun hayatta kalması ise dünyanın bize sürekli olarak gıda ve diğer kaynakları sağlamasına ve faaliyetlerimizden doğan atıklarla başa çıkabilmesine bağlı olacaktır. Dünya bu gereksinimlerimizi on binlerce yıldır karşılamış olmasına karşın, son yıllarda onun üzerindeki yük devasa boyutlarda artmış bulunmaktadır. 1700'li yılların başındaki dünya nüfusuna kıyasla günümüzde dünya nüfusu on kattan daha fazla artmış ve ortalama olarak günümüzde yaşayan her bir insan, 1700'li yılların başında yaşayan insanların ortalamasına göre bulunabilir sınırlı kaynaklardan oldukça daha fazla talep etmektedir.[156]

Nüfusun artması, insan sayısının artması anlamını taşımakta, insan sayısının artması ise belirli bir yoğunluktan sonra yalnızca makul gereksinimlerin doğayı tahrip eden hırs ve israf gibi olumsuzların da artması anlamını taşımakta, bu artışların sonucunda doğanın tahribinde bir yoğunlaşma doğuracağı kuşkusuzdur. Öte yandan insan nüfusunun

155 Weisberg, s. 173-174. Çevre sorunlarının olduğu kadar tüm sorunların çözümünde insanın zihniyet ve tutum değişikliğinin önemi düşünürler tarafından önceden beri vurgulanmıştır. Örneğin Albert Einstein; günümüz sorununun "baş" (kelle) değil, kalp sorunu olduğunu belirtmiş, E. F. Schumacher ise çağdaş medenileşmenin, sağduyunun kaynağı olan kalbin eğitilmediği müddetçe ayakta kalamayacağını ifade etmiştir. Bkz. Bronson-Cattel, s. 153.

156 Dupré, s. 92.

artması, diğer bütün canlıların zararına olduğu gibi doğanın, hatta uzayın da zararına olmaktadır. Bir başka deyişle, insanın artışı, bir zararlı artım sergilemektedir. Bu zararlı artım, hem diğer canlıların hem de tüm canlıların ortak yaşam alanlarını bozmaktadır. Yine insanın zararlı artımı, bizzat insanoğlunu da olumsuz etkilemektedir zira bu durum, insanın yaşam alanlarının da tahribiyle sonuçlanmaktadır.[157]

Doğa ve çevrenin tahribinin özünü, diğer deyişle motorunu frenlemek için düzensiz, özellikle niteliksiz nüfus artışını durdurmakla adeta eşanlamlı olacaktır. Çünkü bugünkü 7,5 milyarlık nüfusu beslemekte yetersiz kalmaya başlayan yerküre, 2030 yılında 8,5 milyara dayanacak olan dünya nüfusunu beslemeyecektir. Bu yüzden, söz konusu duruma şimdiden bir çare aramamak, insanlığın intiharı olacaktır.[158]

İnsanlığın bu intiharını önleyebilmek için özellikle Müslüman ülke hakları bağlamında Türkiye'nin atacağı çok önemli bulunmaktadır. Zira Müslüman ülkelerde, Kur'an'ın çok çocukluluğu teşvik ettiği yönünde hatalı bir yanılsama bulunmaktadır. Hâlbuki Kur'an niteliksiz nüfusun artışını değil, nitelikli nüfusun artışını[159] teşvik eder. Her doğan çocuğun rızkını Allah'ın vereceğini belirterek niteliksiz nüfus artışını Kur'an'ın teşvik ettiğini söylemek Kur'an'a yapılmış büyük bir iftiradır. Kur'an'ın, ceninin ana rahmine düşmeden önce alınacak doğum kontrol yöntemleriyle hiçbir sorunu yoktur. Kur'an'ın karşı olduğu husus, cenin ana rahmine düştükten sonra kürtaj gibi insanlık dışı yöntemlerle doğum kontrolüdür.[160] Bu çerçevede Türkiye özellikle Müslüman ülke halklarına yönelik olarak Kur'an'ın özü itibarıyla düzensiz nüfus artışını istemediği, Kur'an'ın istediği hususun nitelikli az nüfus olduğu yönünde yapacağı bilinçlendirme kampanyaları ile doğal denge ve çevrenin evrensel olarak korunmasında çok önemli bir katkı sağlayacağını düşünmekteyiz.

157 Öztürk, s. 281.

158 Krş. Öztürk, s. 281.

159 Nitelikli nüfus, doğası gereği az bir nüfustur.

160 Bu konularda geniş bilgi için bkz. Öztürk, s. 281-305.

Son olarak[161] Türkiye'nin çevre ve doğanın küresel düzeyde etkin bir şekilde korunabilmesi için uluslararası düzeyde alması gereken birtakım ekonomik önlemler de bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin atması gereken temel adım, doğal ve ekolojik dengeyi dikkate almayan mevcut ekonomik büyümenin insanoğlunu bir felakete götürdüğünü, hızla kıyamete yaklaştığımızı gerçeğini uluslararası topluma haykırarak küresel düzeyde ekonomik büyümenin durdurulması yönünde bir kampanya başlatması ve ülkeler ekonomik büyümelerini durdururlarsa kendi ekonomik büyümesini durdurmaya hazır olduğunu bildirmesidir.[162] Çevre kirliliğinin önlenmesi ve doğal dengenin korunması, kapitalist veya Marksist ekonomik model ile değil ancak üretim koşulları ile ekoloji arasındaki uyum ve bütünlüğün dikkate alınmasıyla olanaklıdır. Gerçekten de Kempf'in belirttiği üzere çevre sorunlarını doğurmak bakımından kapitalizm[163] ve Marksizm[164] kesin-

161 Önem açısından son değil! (last but not least!). Hatta bu sonuç, en önemli sonucu oluşturmaktadır.

162 Ülkeler, ekonomik büyümelerini durdurmazlarsa Türkiye'nin kendi ekonomik büyümesini durdurması anlamsız olacaktır. Zira diğer ülkeler ekonomik büyümesini durdurmayıp yalnızca Türkiye'nin durdurması ülkenin zararına işleyecek ve ancak evrensel ölçekte korunabilecek doğa ve çevrenin temizliğine önemli bir katkı sağlamayacaktır.

163 Kapitalist sistem ekolojik krizle başa çıkamaz. Çünkü varoluş esası, kesin buyruğu olan "büyümek ya da ölmek", bu krizin açık nedenidir. Sanayileşmiş ülkelerin "emisyon" (salınım) haklarını devam ettirmekten başka bir şeye yaramayan "salım hakkı piyasası" ve başka "temiz kalkınma mekanizmaları" ile Kyoto anlaşmaları gibi kapitalist güçlerin küresel ısınma tehdidine çare bulmakta en "ileri" girişimlerinin bile yürekler acısı başarısızlığı bundan kaynaklanmaktadır. Sera etkisi yaratan gazların denetimsiz bir şekilde iklim değişikliği yaratmasına engel olmak için gereken düzeyde -önümüzdeki yıllarda sanayileşmiş ülkeler için %90 oranında- azaltılması gerçeği, endüstriyel kapitalizmin mantığına uygun düşmemektedir. Bkz. Löwy, s. 116. Kapitalizmin doğası gereği ekolojik krizlere yol açtığı Eylül 20001 tarihinde ilan edilen Ekososyalist Enternasyonal Manifesto'da da belirtilmiştir. Manifestoda; mevcut kapitalist sistemin sebep olduğu ekolojik krizleri düzeltemeyeceği ve bunları aşamayacağı, zira bunu yapabilmek için sermaye birikiminin önüne sınırlar konulması gerektiğini, ancak bunun "büyü ya da öl!" kuralına dayanan kapitalist sistem için kabul edilemez bir tercih olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Löwy, s. 136. Kapitalist sisteme yöneltilen eleştiri, 2008 yılında

ifade edilen Belen Uluslararası Ekososyalist Deklarasyon'da daha da sertleştirilmiştir. Deklarasyonda; artık kapitalizmin, insanlığı ve doğayı parazit misali sömüren bu sistemin barbarlığı konusunda daha fazla kanıt aranmasının gerekmediği, kapitalizmin tek motorunun kâr sağlama ve büyüme zorunluluğu olduğu, onun gereksiz ürünler yaratarak çevrenin sınırlı kaynaklarını israf ettiğini ve çevreye sadece toksin ve kirletici çöpleri iade ettiği belirtilmiştir. Deklarasyonda devamla; kapitalist sistemde tek başarı ölçüsünün her gün, her hafta, her yıl satışları artırmak olduğunu, satışları artırmanın da doğrudan insanlara ve doğaya zararlı, hastalık yaymadan üretilmesi olanaksız olan, solunan oksijeni üreten ormanları yok ederek, ekosistemleri bozarak, suyu, havayı ve toprağı sanayi çöplerinden kurtulmak için kanalizasyon gibi kullanarak dev miktarlarda üretim yapmayı gerektirdiği ifade edilmiştir. Yine Deklarasyonda; doymak bilmez kâr çoğaltma gereksiniminin bir sonucu olan ekolojik yıkımın, kapitalizmin tesadüfi bir boyutu olmadığı, bu boyutun sistemin DNA'sına kazandığı ve reel anlamda giderilemeyeceği, kâr peşindeki güdümlü üretimin, yatırım kararlarını ancak kısa vadeli olarak değerlendireceği, çevre sağlığı ve dengesini uzun vadeli bir bakışla dikkate almayacağı vurgulanmıştır. Deklarasyonda, büyüme sorununa da dikkat çekilerek, sınırsız ekonomik büyümenin, bir sonu olan kırılgan ekosistemlerle bir arada var olamayacağı, ancak, kapitalist ekonomik sistemin büyüme sınırlarına karşı tahammülsüz olduğu, sürekli genişleme gereksiniminin "sürdürülebilir kalkınma" adına dayatılabilecek bütün sınırlamaları aşacağı, böylelikle, kendi içerisinde istikrarlı olmayan kapitalist sistemin, kendi faaliyetlerini bile düzene sokamayacağı ve hatta kaotik ve parazitimsi büyümesinin neden olduğu krizleri aşmaya çok daha az meyilli olduğu, zira bunu yapması için "büyü ya da öl" kuralına dayalı bir sistem için kabul edilemez seçenek olan birikime sınırlama getirmesinin gerekeceği belirtilmiştir. Deklarasyonda devamla; kapitalizm egemen toplumsal düzen özelliğini korumaya devam ederse, öngörülebilecek en iyi şeyin dayanılmaz iklim koşulları, toplumsal krizlerin yoğunlaşması ve tıpkı emperyalist güçlerin dünyanın giderek azalan kaynaklarını denetim altına almak için kendi aralarındaki ya da Güney bölgelerinin tamamıyla çatışmaları gibi sınıf egemenliği ve sömürüsünün daha da barbarlaşan biçimlerinin yaygınlaşması olacağı, daha da kötüsünün, insan yaşamının bizzat kendisinin tehdit altında bulunması olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Löwy, s. 143-145. Kapitalizme karşı en ağır eleştiri, (Kapitalist) Sistemi Değiştirelim, İklimi Değil! Sosyalist Perspektif adlı Cancun 2010 Bildirisinde ortaya konulmuştur. Bildiride; iklim değişikliğinin, kapitalizmin sıfırı tükettiğini gösterdiğini, üretimcinin, kâr peşinde koşusuyla bu üretim tarzının bütün zenginliğin tek iki kaynağını, daha açık bir deyişle, Dünya ve emekçiyi yok etmekte olduğunu, mevcut bu barbarlığa karşı bir toplum alternatifi, radikal bir medeniyet tercihinin ortaya konulduğu, doğal sınırları hesaba katmadan özel çıkarların çoğaltılmasının yerini, Toprak Ana'ya saygı çerçevesinde kolektif refahın ve iyi yaşamının çoğaltılmasına bırakması gerektiği vurgulanmıştır. Bkz. Löwy, s. 164.

likle eşdeğerdir.[165] Zira her ikisi de üretimin yetersiz olduğu savunmakta ve üretimin artırılarak büyümenin sağlanması gerektiğini ileri sürmektedirler. Hâlbuki günümüz dünyasında üretim yeterli olup tüketim nedenleri ve kurallarına odaklanılarak tüketimin azaltılması gerekir.[166] Gerçekten de Kempf'in belirttiği üzere çevre sorunlarına kalıcı bir çözüm getirilebilmesi için maddi büyümenin, daha açık bir deyişle, biyosfer kaynaklarının alınıp bozulmasıyla, üretilen ürünlerin sürekli artışı olarak tanımlanan *büyümenin durdurulması* gerekir.[167] Yazar,

164 Marksizmin ana kurucuları Marx ve Engels'de bütünsel bir ekolojik bakış açısı eksiktir. Ancak politik ekonominin Marksçı eleştirisini, daha açık bir deyişle, sermayenin sınırsız biriktirilmesiyle ortaya çıkan kapitalizmin yıkıcı mantığını dikkate almadan çevreye ve doğaya kapitalist sistemin verdiği zararların boyutu konusunda yeterli bilgi sahibi olunamaz. Bu bağlamda Marksizm'in kapitalist düzenin meta fetişizmi eleştirisini inkar eden ya da küçümseyen bir ekoloji, yalnızca kapitalist üretimciliğin "aşırılıklarının" bir düzelticisi olmaya mahkum olur ve bu yüzden çevre kirliliği ile etkin mücadele edemez. Krş. Löwy, s. 72.

165 Zira Marx, kapitalizmin üretici güçleri ve üretim ilişkileri arasındaki uyumsuzluğu dikkate almış, ancak üretici güçler ile işçiler, kentsel çevre ve doğadan oluşan üretim koşulları arasındaki ilişkiyi yeterince dikkate almamıştır. Sermaye, yayılmacı dinamiğiyle doğal çevreden başlayarak kendi koşullarını yıkmaktadır. Hâlbuki Marx, üretici güçlerin gelişmesi ile bunu engelleyen üretim ilişkileri arasındaki çelişme nedeniyle üretim araçlarının özel şahıslardan topluma geçmesini tasarlayan mekanik bir şema kurmuş, potansiyel üretici güçlerin gerçekten yıkıcı güçler olduğunu fark edemeyerek veya yeterince fark edemeyerek üretkenci olmaktan kurtulamamıştır. Bkz. Löwy, s. 23, 29-30. Marx ve daha çok Engels, sosyalist devrimi genellikle kapitalist üretim tarzının bizzat kendisi tarafından yaratılmış olan üretici güçlerin serbest gelişimi için engel veya zincir teşkil eder hale gelen kapitalist güçler ilişkilerinin ortadan kaldırılması olarak tanımlamışlardır. Oysa, günümüzde ekolojik bir dönüşümün üretici güçler kadar, üretim ilişkilerini, tüketim modellerini, ulaşım sistemlerini ve nihai tahlilde bütün bir kapitalist medeniyeti değiştirmesini gerektireceği açıktır. Bkz. Löwy, s. 123. Emekçiler üretken aygıtı kendi hizmetlerine sokmak için egemenlikleri altına koymakla yetinemezler, onun yerine başka bir iktidar koymalıdırlar. Bkz. Löwy, s. 123-124.

166 Kempf, s. 71.

167 Kapitalizmi ekolojikleştirmek olasılığına dair bir hayale kapılmak anlamsızdır. Bir an önce acil reformlara girişmek gerekir. Bu bağlamda; bazı çevre vergi türleri yaralı olabilir. Ancak çevre vergilerini tüketicilere değil, kirletenlere ödettirerek toplumsal adalet ilkesine uygun davranılması ve dış ekolojik zarar maliyetinin pi-

büyümenin, biyosferin daha fazla bozulmadığı durumda kabul edilebilir olduğunu, biyosferi daha fazla bozmayan bir büyümenin, giderek sayıları artan insanlığın etkinliği ve yaratıcılığının uygulanması olarak ele alındığında kınanmasının gerekmediğini belirtmektedir. Yazar, bununla birlikte, günümüz ortamında tehlike yaratan hususun, büyümenin, çevreye zarar veren bir maddi üretim artışı olarak ifadesini bulması olduğunu, eğer büyüme maddi olmasa, bir başka deyişle, fazla doğal kaynak tüketmeden parasal zenginliği artırsaydı, sorunun bütünüyle farklı olacağını savunmaktadır. Yazar, haklı olarak, o halde sorunun, "sıfır büyüme" değil, "maddi düşüşe" gitmek olduğunu, eğer insanlık, gezegenin ekolojisini gerçekten ciddiye alıyorsa, hammadde tüketimine üst sınır getirmesinin ve gerekirse azaltmasının şart olduğunu ifade etmektedir.[168]

Yapılan bu çalışmadan anlaşılacağı üzere çevre ve doğa tahribini yalnızca yaptırımlar yoluyla önleyebilmek ham bir hayalden öteye geçmeyecektir. Çevre ve doğayı etkin bir şekilde koruyabilmek için belki de bütün insanlığın tek umut kaynağı olan Türkiye'nin ulusal ve uluslararası düzeyde atacağı oldukça köklü, ekonomik, sosyal, kültürel ve hukuki önlemler bulunmaktadır. Türkiye bu adımları atmadığı müddetçe mevcut durumda kıyameti öncesi günleri yaşayan insanoğlunun belki de 2100 yılına varmadan büyük kıyametin kopmasına tanıklık edebileceği hiçbir zaman zihinden uzak tutulmamalıdır.

yasa fiyatlarıyla hesaplanmasının olanaklı olduğu efsanesinden kurtulmak gerekir. Bunlar parasal bakış açısı çerçevesinde yer alan ve ölçüleri ortak olmayan değişkenlerdir. Bkz. Löwy, s. 32-33. Umutsuzca zaman kazanmaya ve ozon tabakasına zarar veren flor "Kloroflorokarbon" (CFC) gazlarının yasaklanması için, "Genetiği Değiştirilmiş Organizma"lar (GDO) ilgili bir "erteleme" (moratoryum) için, sera etkisi yaratan gazların salımının ciddi biçimde kısıtlanması için, antisosyal olan ve çevreyi kirleten özel arabalar yerine toplu taşımaya öncelik vermek için derhal mücadeleye başlanılması gerekir. Bkz. Löwy, s. 33.

168 Kempf, s. 81.

KAYNAKÇA

Albrecht, Hans-Jörg: "Survey on Cooperation and Communication Between Authorities in the Field of Controlling Harm to the Environment" (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki, 1992, s. 228-250).

Alıca, Süheyla: "Türkiye'de Çevre Suçları" (Uğur Alacakaptan'a Armağan 1, İstanbul 2008, s. 59-88).

Antolisei, Francesco ve Conti, Luigi: Manuale Di Diritto Penale Parte Generale, Quattordicesima Edizione, Dott. A. Giuffrè Editore, Milano 1997.

Aral, Berdal: Üçüncü Kuşak İnsan Hakları Olarak Kolektif Haklar, Ankara 2010.

Arnold, Ron: "The Environmental Movement Threatens Humanity" (Politics In America Opposing Viewpoints, Editörler; Stacey L. Tipp ve Carol Wekesser, Greenhaven Press, Inc. San Diego, CA, 1992, s. 154-158).

"Background Paper for the Seminar on the Policy of Criminal Law in the Protection of Nature and the Environment in a European Perspective" (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki 1992, s. 57-74).

Bronson-Cattel, Elizabeth: "The Environmental Movement Is a Strong Political Force" (Politics In America Opposing Viewpoints, Editörler; Stacey L. Tipp ve Carol Wekesser, Greenhaven Press, Inc. San Diego, CA, 1992, s. 149-153).

Delaure, Jean-Marie:"Actualité de la problématique de la sanctionadministrative", (AJDA, 20 octobre 2001 spécial, s. 14-19).

Delmas, Mireille Marty ve Teitgen, Catherine Colly: Punirsansjuger, Economica, Paris 1992.

Dinç, Güney: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine Göre Çevre ve İnsan, Ankara 2008.

Dupré, Ben: 50 politicalideas, Quercus Editions Ltd, London 2011.

Dursun, Hasan: Suçun Ekonomik Modelleri, DPT Yayınları, Ankara 1997.

Dursun, Hasan: "Çatışma Kuramı Açısından Hukuk ve Kuramın Hipotezlerinin Türk Hukukuna Yansıması Konusunda İki Örnek", (Uğur Alacakaptan'a Armağan 2, İstanbul 2008, s. 183-235).

Dursun, Hasan: İdari Suç ve Cezalarda Kanunilik İlkesi, Ankara 2015.

Giampetro, Franco: Models and Types of Environmental Offences; Preliminary Considerations (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki, 1992, s. 142-151).

Joutsen, Matti: "Welcome Address" (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki 1992, s. 77-79).

Kaiser, Günther: "Welcome Address" (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki 1992, s. 75-76).

Kempf, Hervé: Zenginler Dünyamızı Nasıl Mahvediyor, (Commentlesrichesdétruisent la planete, Éditionsdu Seuil, 2007'den çeviren; İsmail Kılınç), Ankara 2010.

Li, Mingi: Yükselen Çin ve Kapitalist Dünya Ekonomisinin Çöküşü (The Rise of China and the Demise of the Capitalist World Economy, Pluto Press, 2008'den çevirenler; Aytül Kantarcı, Ercüment Özkaya), Ankara 2009.

Löwy, Michael: "Ekososyalizm Kapitalist Ekolojik Felâkete Radikal Bir Alternatif" (Écosocialisme L'alternativeradicale á la catastropheécologiquecapitaliste, Fayard 2011'den çeviren; Hande Turan Abadan), Ankara 2014.

Mengi, Ayşegül ve Turan, Menaf: "Türkiye'de Çevre Hakkının Gerçekleşmesi: Hidroelektrik Santraller Örneğinde" (Yeni Kuşak İnsan Hakları; Editör; Kıvılcım Akkoyunlu Ertan, Ankara 2013, s. 78-110).

Naumov, Anatolij:"Administrative and Penal Sanctions in the Field of the Environmental Crime"(Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki, 1992, s. 186-190).

Nilsson, Hans G.: "European Aspects of Control of Harm to the Environment 1" (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki, 1992, s. 98-103).

Oral, Nilüfer: "An Overview of Turkish Environmental Law" (Uğur Alacakaptan'a Armağan 2, İstanbul 2008, s. 501-520).

Organized Crime and The Environment (Trends in Organized Crime, Winter 1997, s. 4-5).

Özcan, Onur: "Türk Hukukunda Çevre Suçları" (Uğur Alacakaptan'a Armağan 1, İstanbul 2008, s. 565-588).

Öztürk, Yaşar Nuri: Kur'an Açısından Küresel Afetler, 6. Baskı, Yeni Boyut, İstanbul 2012.

Seminar on the Policy of Criminal Law in the Protection of Nature and the Envirionment in a European Perspective-Lauchhammer, Germany, 25-29 April 1992 Conclusions (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki, 1992, s. 25-29).

Serozan, Rona: "Doğal Çevrenin Özel Hukukun Araçlarıyla Korunmasındaki Yetersizlikler" (Prof. Dr. Selim Kaneti'ye Armağan, İstanbul 1996, s. 101-111).

Süzek, Sarper: İş Güvenliği Hukuku, Ankara 1985.

Takizawa, Hiroaki: "Interview", Assistan Director, Economic and Financial Crime Sub-Directorate, Interpol, Lyon, France, October 1997 (Trends in Organized Crime, Winter 1997, s. 6).

Toroslu, Nevzat: "Doğal Çevrenin Kirletilmesi ve Ceza Hukuku" (Prof. Dr. Akif Erginay'a 65 inci Yaş Armağanı, AÜHFY No. 460, Ankara 1981, s. 149-190).

Toroslu, Nevzat: Ceza Hukuku, İkinci Baskı, Ankara 1991.

Uzunoğlu, Nurettin: The Holy Qur'an, Türkiye Diyanet Foundation, Ankara 2016.

Webster, Danowan: "The Looting and Smuggling and Fencing and Hoarding of Impossible Precious, Feathered and Scaly Wild Things", The New York Times Magazine, Section 6, February 16, 1997, s. 26-33 (Nak., Trends In Organized Crime, Winter 1997, s. 9-10).

Weisberg Barry, The Politics of Ecology (The Solution of Social Problems 5 Perspectives, Editörler; Martin S. Weinbverg ve Earl Rubington, Oxford University Press, New York 1993, s. 169-175).

Westerlund, Staffan: The Policy of Criminal Law in the Protection of Nature and the Environment in a European Perspective General Points, (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki, 1992, s. 6-24).

Westerlund, Staffan: "The Effect of Administrative Law on the Shape and the Application of Environmental Offences" (Criminal Law and the Environment, Editörler; Hans-Jörg Albrecht and Seppo Leppä, HEUNI, Helsinki 1992, s. 157-175).